

Koncepční rámec škodlivého hráčství

Koncepční rámec škodlivého hráčství

Projekt mezinárodní spolupráce financovaný Centrem

pro výzkum problémového hráčství v Ontariu

(The Ontario Problem Gambling Research Centre, OPGRC,

Guelph, Ontario, Kanada)

Tato publikace je překladem prvního vydání monografie, kterou v angličtině pod názvem „Conceptual Framework Of Harmful Gambling“ vydalo The Ontario Problem Gambling Research Centre v roce 2013.

Autor původního vydání/

© The Ontario Problem Gambling Research Centre, 2013

© Vydal Úřad vlády České republiky, 2013
1. vydání v jazyce českém

ISBN 978-80-7440-084-1

Překlad/

Mgr. Jiří Bareš

Editor českého vydání/

Mgr. Zuzana Leštinová

Odpovědný redaktor českého vydání/

Mgr. Lucie Grolmusová

Jazyková korektura/

PhDr. Alena Palčová

Koncepční rámec škodlivého hráčství

ABSTRAKT

Přestože je hraní hazardních her mnohdy vnímáno jako způsob trávení volného času a zábava, může mít pro jednotlivce, rodiny i celou společnost vážné dopady. Škodlivé účinky hazardních her byly studovány po celá desetiletí ve snaze o pochopení individuálních rozdílů v hraní hazardních her a vývoje problémů s ním souvisejících. V této publikaci představujeme ucelený mezinárodně relevantní koncepční rámec „škodlivého hráčství“, který přesahuje pouhý přehled škod vycházející ze symptomů a zabývá se širokou škálou faktorů souvisejících s populačním rizikem a důsledky pro komunity a společnost. Do tohoto rámce byly zařazeny interaktivní faktory, které představují hlavní tematické okruhy hráčství. Sahají od těch specifických (prostředí hazardních her, expozice, typy a zdroje) až po obecné (kulturní, sociální,

psychologické a biologické). Rámec byl vytvořen mezinárodním a interdisciplinárním týmem odborníků na základě různých pohledů zainteresovaných subjektů – včetně výzkumných pracovníků, poskytovatelů léčby, provozovatelů, politických činitelů a dále jednotlivců a jejich rodin – pro lepší pochopení problematiky škodlivého hráčství. Odráží nejen současný stav poznání faktorů, které ovlivňují škodlivé hráčství, ale podává i vodítko pro vývoj budoucích výzkumných programů a vzdělává politické činitele v otázkách týkajících se škodlivého hráčství. Centrum pro výzkum problémového hráčství v Ontariu (Ontario Problem Gambling Research Centre) se sídlem ve městě Guelph v provincii Ontario v Kanadě umožnilo vypracování tohoto koncepčního rámce škodlivého hráčství a hodlá jej v budoucnu aktualizovat.

Citace původního díla:

Abbott, Max, Binde, Per, Hodgins, David, Korn, David, Pereira, Alexius, Volberg, Rachel, Williams, Robert (2013). Conceptual Framework of Harmful Gambling: An International Collaboration. The Ontario Problem Gambling Research Centre (OPGRC), Guelph, Ontario, Canada.

Centrum pro výzkum problémového hráčství v Ontariu (Ontario Problem Gambling Research Centre, OPGRC) obdrželo finanční podporu od Ministerstva zdravotnictví a dlouhodobé péče provincie Ontario (Ontario Ministry of Health and Long Term Care, MOHLTC). Názory vyjádřené v této publikaci jsou názory autorů a nemusejí nutně odrážet názory centra OPGRC, ministerstva OHLTC nebo provincie Ontario. Komerční využití tohoto dokumentu je bez písemného souhlasu Centra pro výzkum problémového hráčství v Ontariu (Ontario Problem Gambling Research Centre, OPGRC) zakázáno.

1 SHRNUÍ	8
1/1 Hlavní cíle koncepčního rámce	9
1/2 Definice škodlivého hráčství	11
1/3 Přínos rámce	12
1/4 Přehled rámce	13
1/5 Budoucí směry výzkumu	15
1/6 Význam rámce pro zainteresované strany	20
2 POJEDNÁNÍ O SPECIFICKÝCH FAKTORECH PŘÍSPÍVAJÍCÍCH KE ŠKODLIVÉMU HRÁČSTVÍ	22
2/1 Prostředí hazardních her	23
2/1/1 Makroekonomika	24
2/1/2 Mikroekonomika	25
2/1/3 Sociálně-politické prostředí	25
2/1/4 Veřejná politika	26
2/1/5 Firemní prostředí	28
2/1/6 Kultura společenské odpovědnosti	28
2/1/7 Dostupné možnosti trávení volného času	29
2/2 Expozice hazardním hrám	29
2/2/1 Přístupnost	30
2/2/2 Kontext	32
2/2/3 Prostředí hazardních her	32
2/2/4 Adaptace	34
2/3 Typy hazardních her	35
2/3/1 Četnost hraní a míra vzrušení	35
2/3/2 Dovednost a domnělá dovednost	36
2/3/3 Společenská	37
2/4 Zdroje řešení problémového hráčství	37
2/4/1 Obecné vnímání řešení problémů	38
2/4/2 Snižování škod, ochrana a prevence	38
2/4/3 Vzájemná pomoc a svépomoc	39
2/4/4 Léčba	39
2/4/5 Posouzení rizik	39
3 POJEDNÁNÍ O OBECNÝCH FAKTORECH PŘÍSPÍVAJÍCÍCH KE ŠKODLIVÉMU HRÁČSTVÍ	42
3/1 Kulturní faktory	43
3/1/1 Etnický původ a tradice	43
3/1/2 Sociálně-kulturní postoje	45
3/1/3 Subkultury hazardních her	46
3/1/4 Náboženství a jiné systémy víry	46
3/1/5 Ztvárnění a symbolika	47
3/1/6 Genderová identita	48
3/2 Sociální faktory	49

3/2/1	Sociální demografie	50
3/2/2	Zapojení rodiny a vrstevníků do hraní hazardních her	51
3/2/3	Vzdělávací systém	52
3/2/4	Lokalita bydliště	52
3/2/5	Stigmatizace	53
3/2/6	Deviace	53
3/3	Psychologické faktory	54
3/3/1	Osobnost a temperament	54
3/3/2	Sebevnímání	55
3/3/3	Sociální učení	55
3/3/4	Osobní vývoj během života	56
3/3/5	Komorbidní poruchy	56
3/3/6	Subjektivní pohoda	56
3/3/7	Styly zvládání	57
3/3/8	Úsudek a rozhodování	57
3/4	Biologické faktory	57
3/4/1	Dědičnost	58
3/4/2	Neurobiologie	59
3/4/3	Pohlaví	59
PŘÍLOHY		60
	Životopisné údaje autorů	61
	Poděkování	65
	Tým centra OPGRC	67
PŘEHLED DOSAVADNÍHO VÝZKUMU, Z NĚHOŽ NAŠE PRÁCE VYCHÁZELA		70
ODKAZY		74

SHRNUTÍ

Hazardní hry jsou jednou z nejstarších činností lidstva. Možnost vsadit něco s vidinou nejjisté odměny je láková i pro ty z nás, kteří se jinak riziku všemožně vyhýbají. Dnes mají hazardní hry mnoho různých podob, včetně stolních her a elektronických her v reálném prostředí, internetových her, loterijních her a koňských dostihů. Přestože je hraní hazardních her mnohdy vnímáno jako způsob trávení volného času a zábava, může mít pro jednotlivce, jejich rodiny i celou společnost vážné dopady. Vzhledem k dalekosáhlým důsledkům hazardních her jsme se rozhodli pojmout v tomto projektu **škody způsobené hráčstvím** široce.

Škodlivé účinky hazardních her byly studovány po celá desetiletí u různých typů her, v různých zemích, kulturách a vědních oborech (např. psychologie, ekonomie). Pro pochopení individuálních rozdílů v hraní a časovém průběhu vývoje problémů souvisejících s hraním hazardních her byly vyvíjeny různé modely. Přestože tyto modely výrazně posunuly dopředu naše chápání problémů souvisejících s hazardními hrami, žádný model nedokázal poskytnout komplexní pohled na škody související s hraním hazardních her – pohled, který zahrnuje různé země, kultury a vědecké obory.

1/1

Hlavní cíle koncepčního rámce

Podnětem pro vznik tohoto projektu bylo uznání potřeby komplexního modelu škodlivého hráčství ze strany vědecké obce. Na podzim roku 2011 uvedlo kanadské Centrum pro výzkum problémového hráčství v Ontariu (Ontario Problem Gambling Research Centre, OPGRC) projekt, který měl tuto koncepční mezeru zaplnit. Centrum OPGRC sestavilo globální a interdisciplinární tým složený z jedenácti odborníků s cílem **vytvořit jasný, komplexní, mezinárodně relevantní koncepční rámec škodlivého hráčství, který se zabývá širokou řadou faktorů souvisejících s populačním rizikem a důsledky pro komunitu a společnost**. V příloze B je uveden přehled některých klíčových modelů, které jsme při zpracování této publikace zohlednili.

Centrum OPGRC jako sponzor projektu spolupracovalo s tímto odborným panelem ve snaze umožnit vytvoření koncepčního rámce škodlivého hráčství (dále „rámec“) a hodlá nadále tento rámec podporovat formou aktualizací, které budou podle potřeby prováděny na základě zpětné vazby a nově dostupných poznatků. V příloze A jsou uvedeny biografické údaje autorů a poděkování.

Na jaře roku 2013 byl tento rámec zpřístupněn na internetových stránkách centra OPGRC s možností vyjádřit připomínky k dokumentu prostřednictvím on-line průzkumu. Rámec popisuje, jak faktory v něm uvedené souvisejí se škodlivým hráčstvím, a má umožnit dosažení tří hlavních cílů:

1. **Zachytit pro všechny čtenáře současný stav poznání (napříč obory a stávajícími modely) ohledně faktorů ovlivňujících škodlivé hráčství a vztahů mezi těmito faktory.**
2. **Pomoci poskytovatelům služeb, politickým činitelům, regulačním orgánům a veřejnosti lépe pochopit komplexní dynamiku škodlivého hráčství, aby se mohli lépe rozhodovat.**

3. Působit jako strategická mapa, která může být vodítkem pro vývoj budoucích výzkumných programů, a určit oblasti, kde je další výzkum nejvíce zapotřebí.

Pokračující vývoj rámce

Centrum OPGRC se zavazuje rámec průběžně zlepšovat, aby byl stále relevantní a dostupný zainteresovaným stranám a aby přispíval k hlubšímu pochopení škodlivého hráčství a lepšímu povědomí o škodlivém hráčství. K dosažení tohoto cíle se centrum OPGRC zavázalo nadále spolupracovat se skupinou odborníků a zainteresovanými stranami v oblasti problematiky hazardních her a zpřesňovat rámec na základě nových poznatků a zpětné vazby. Nové důkazy, které vzejdou z výzkumu, tak budou zapracovány do následujících verzí dokumentu. Díky tomuto trvalému aktivnímu zapojení vědecké obce a dalších zainteresovaných stran se očekává, že rámec se bude postupně vyvíjet směrem k dosažení vytyčených cílů. Pokusy o obdobné projekty již v minulosti sice proběhly, žádný průběžně se vyvíjející komplexní rámec v této oblasti však v současné době neexistuje. Čtenářům budou k dispozici jednostránkové přehledy citovaných prací, a to díky spojení projektu koncepčního rámce s projektem Synopsis centra OPGRC, jakožto zdroj srozumitelných přehledů recenzovaných publikací v oblasti výzkumu hráčství. Každý jednostránkový přehled popisuje výzkumné cíle, metodiky, klíčové výsledky, omezení a závěry citované práce v této publikaci i další výzkum. Čtenáři mohou vyhledávat tyto přehledy různými způsoby, mimo jiné podle klíčových slov, roku, názvu odborného časopisu a kategorie vyhledávání na stránkách centra OPGRC. Naším cílem je propojit odkazy v této publikaci s příslušným přehledem.

Cílová skupina čtenářů a styl psaní

Rámec by měl být srozumitelný a poučný pro široké spektrum čtenářů, včetně mezinárodních výzkumných pracovníků, poskytovatelů léčby, rozhodujících činitelů i laické veřejnosti. Tato publikace není vědeckou prací ani neuvádí žádný model, teorii nebo východisko z předchozího výzkumu. Klade si za cíl upozornit na hlavní faktory přispívající ke škodlivému hráčství a na důležité vzájemné vztahy mezi těmito faktory, aby tak ilustrovala komplexní povahu škodlivého hráčství.

Dosavadní zpětná vazba zainteresovaných stran

V září 2012 byly vyzvány klíčové zainteresované strany, aby k publikaci vyjádřily podrobné připomínky. Zpětná vazba byla také získávána při příležitostech představení rámce na různých fórech, mezi nimiž byly tyto akce: výroční konference Ústavu pro výzkum hráčství v Albertě (Alberta Gambling Research Institute) v roce 2012 a 2013, Think Tank 2012 a 2013, a konference Ontarijské federace komunitních programů duševního zdraví a léčby závislostí (Ontario Federation of Community Mental Health and Addiction Programs) v roce 2012. Zpětná vazba zainteresovaných stran byla pozitivní a konstruktivní a oceňovala význam této práce.

Síla důkazů

Uvědomujeme si, že síla důkazů v jednotlivých částech publikace značně kolísá, částečně v důsledku různých odborných znalostí naší odborné skupiny, ale také v důsledku různé síly důkazů existujících poznatků výzkumu. Přestože tato publikace uvádí údaje o síle důkazů týkajících se jednotlivých faktorů, vyčerpávající přehled důkazů jsme neuváděli. Takové posouzení nespadá do rámce tohoto projektu a není ostatně ani v souladu se

zamýšlenými cíli této publikace. V každé části publikace jsou uvedeny odkazy na původní výzkumné studie a recenze.

1/2

Definice škodlivého hráčství

Hráčství

Obecně hraní hazardních her zahrnuje jakékoli jednání, které vyžaduje nevratné investice (peněžní nebo hmotný statek, který má nějakou hodnotu) s vidinou zisku založeného na náhodě nebo nejistém výsledku (což je případ her, které vyžadují určitou dovednost). Definice hraní hazardních her se pravděpodobně bude i nadále vyvíjet podle společností a kultur s tím, jak se během doby v různých zemích postupně mění normy týkající se hazardních her. Hazardní hry, kdysi vnímané jako nezákonné, nemorální nebo pochybné, jsou dnes v mnoha společnostech chápány jako forma rekreace, a dokonce i jako zdroj příjmů.

Komerční hazardní hry jsou oficiálnějším, regulovaným stylem hazardních her, který zahrnuje řadu různých typů, např. kasina, videoloterijní terminály, losy, koňské dostihy, oficiální sportovní sázky, a dokonce i spekulace na burze. Komerční hazardní hry se vyznačují asymetrickým vztahem mezi provozovatelem hry a hráčem. Hráči jako skupina vždy prohrávají peníze vůči provozovateli. Právě peněžní ztráta je nejvýraznější charakteristikou škodlivého hráčství. Převážná část tohoto dokumentu se týká komerčních hazardních her. Naproti tomu v nekomerčních, soukromých hazardních hrách se peníze přerozdělují v rámci skupiny a individuální ztráty a výhry závisí na náhodě nebo dovednosti. Soukromé hazardní hry mohou zahrnovat sázky na karetní hry, jako je např. poker mezi přáteli, nebo sázky na sportovní výsledky s kolegy v kanceláři.

Škodlivé hráčství

Škodlivé hráčství definujeme jako jakýkoli druh opakovaného hraní hazardních her je-dincem, které způsobuje (nebo zhoršuje) negativní důsledky, jako jsou vážné finanční problémy, závislosti, ale i problémy fyzického a duševního zdraví. Negativní důsledky může prožívat také rodina hazardního hráče, jeho sociální síť a komunita. Míra škody může být různá, od nezávažné přes dočasnou až po významnou, a konečně až chronickou. Pro účely tohoto projektu chápeme škodlivé hráčství jako pojem, který zahrnuje všechny tyto stupně závažnosti a četnosti. Škodlivé hráčství bývá také označováno výrazy problémové hráčství, nutkavé hráčství, nezodpovědné hráčství, závislost na hazardní hře nebo patologické hráčství. Rozdíly mezi těmito pojmy jsou částečně věci míry závažnosti a také četnosti hraní hazardních her. Patologické hráčství je krajně extrémní formou škodlivého hráčství, jak ji v současné době vymezuje Diagnostický a statistický manuál duševních poruch – čtvrté vydání (DSM-IV).¹

¹ Terminologická poznámka překladatele: Termín „harmful gambling“ překládáme v celém dokumentu výrazem „škodlivé hráčství“. V češtině běžně užívaný termín „patologické hráčství“ autoři na tomto místě definují jako „krajně extrémní formu škodlivého hráčství“. Je tedy zřejmé, že podle jejich chápání je výraz „škodlivé hráčství“ širší než „patologické hráčství“.

Neškodlivé hráčství

Neškodlivé hráčství chápeme jako hraní hazardních her pro účely rekreace a zábavy a v nízkorizikových a/nebo kontrolovaných situacích. Neškodlivé hráčství udržuje nebo zlepšuje stav pohody hazardního hráče nebo na něj má malý či žádný dopad (upozorňujeme však, že pojem nemá vyjadřovat to, že by hraní hazardních her podporovalo osobní růst a/nebo zdraví). Diskuse o neškodlivém hraní hazardních her a některých pozitivních stránkách hazardních her lze nalézt v nedávno vydané publikaci s názvem Why people gamble: A model with five motivational dimensions (Proč lidé hrají hazardní hry: model s pěti rozměry motivace) (Binde, 2012b). Neškodlivé hraní hazardních her bývá také označováno výrazy odpovědné, zdravé, společenské, rekreační, nízkorizikové, volnočasové nebo soukromé hraní hazardních her.

1/3

Přínos rámce

Jak jsme uvedli výše, žádný průběžně se vyvíjející komplexní rámec v oblasti hraní hazardních her v současné době neexistuje. Tento rámec je proto přínosný v několika konkrétních ohledech, mezi něž patří tyto:

Uplatnění pojmu škody jako pořadajícího principu

Rámec přesahuje pohled založený na symptomech škody zaměřený na jednotlivce a zohledňuje škodu na straně rodiny a společnosti jako celku, a nabízí tak širší pohled na problémy a důsledky hraní hazardních her. Škodlivé vzorce hráčského chování jsou nezávislé na individuálním hráčském statusu i závažnosti, četnosti nebo intenzitě hraní hazardních her.

Uvedení oblastí přesvědčivých důkazů

Rámec upozorňuje na oblasti, v nichž existují pevné poznatky, a tím nutně odhaluje body, kam je potřeba soustředit nebo směřovat budoucí výzkum. Na rozdíl od kteréhokoli konkrétního modelu rámec nepopisuje jednotlivé cesty ke škodlivému hráčství (příčinné ani jiné).

Podpora výzkumu založeného na teorii

Nejkomplexnější modely škodlivého hráčství spojují genetické, biologické, psychologické, ekonomické, sociální, společenské a kulturní faktory. Typicky modely popisují vybraný počet (vzájemně) propojených faktorů a dynamický proces, ve kterém změna jednoho nebo několika faktorů má potenciál ovlivnit individuální hráčský status (např. cesty). Naproti tomu rámec se neváže na žádnou konkrétní teorii nebo analytické hledisko. Místo toho nabízí spíše ucelený pohled na faktory, u nichž se uznávají souvislosti se škodlivým hráčstvím, avšak bez definovaných cest. Tento přístup vybízí výzkumné pracovníky, rozhodující činitele a další, aby pochopili složitost tohoto jevu a dali podnět k novému výzkumu založenému na teorii.

Umožnění výzkumu snižování škod

Naším cílem je vést prostřednictvím tohoto rámce čtenáře k tomu, aby zvážil přístup ke hraní hazardních her založený na snižování škod. Snižování škod (harm reduction) přesahuje přístup založený na abstinenci a obecně vyjadřuje snahu o omezení škod nebo

zvýšení bezpečnosti týkající se hazardních her. Z pohledu snižování škod je ústředním pojmem snaha posílit postavení osob, které hráčství postihuje. Tento pohled přináší určité důsledky jak z hlediska klinických cílů, tak z hlediska veřejné politiky.

Možnost zohlednění analýzy nákladů a přínosů hraní hazardních her

Pohled vycházející ze škod zohledňuje náklady a přínosy pro hazardního hráče, rodinu, komunitu a společnost. Byly provedeny odhady relativního rozsahu škody nebo relativních nákladů pro společnost a v této publikaci je jim věnována určitá pozornost. Přínos vymezení škod působených hráčstvím jako pořadajícího principu má významné důsledky – pro výzkumné pracovníky zabývající se hráčstvím i pro ostatní subjekty v prostředí hazardních her. Za prvé, rámec zaměřený na škody lze snadno začlenit do programů propagace duševního zdraví, komunitního rozvoje a do zdravých iniciativ firemního sektoru i veřejné politiky, které snižují potenciál škod souvisejících s hraním hazardních her. Za druhé, takto koncipovaný rámec řadí škody působené hráčstvím do oblasti zkoumání příslušných akademických disciplín veřejného zdraví a závislosti. Za třetí, rámec vhodně zastřešuje snižování a minimalizaci škod (harm reduction and minimization) tím, že přijímá klinické cíle umírněnosti a abstinence. V důsledku toho je atraktivní pro ohrožené nebo vysoce rizikové pacienty, pro které závazek abstinence nemusí být přitažlivým cílem. Do těchto skupin mohou patřit mladí lidé, marginalizované skupiny a starší osoby. Konečně, zkoumání škod usnadňuje rozpravy o neškodlivém hraní hazardních her, což je zvláště důležité pro rozhodující činitele, jejichž cílem je optimalizovat zisk a přitom minimalizovat škody.

1/4

Přehled rámce

Rámec byl vypracován během řady pracovních porad, které se uskutečnily v průběhu jednoho roku od září 2011 do září 2012. V obdobích mezi pracovními poradami spolupracoval tým OPGRC se skupinou odborníků a zainteresovaných stran pomocí různých elektronických nástrojů, včetně telekonferencí, internetových seminářů, portálu pro on-line spolupráci a elektronické pošty.

Rámec je výsledkem společných poznatků, odborných znalostí a úsilí odborné skupiny, jejíž členové byli vyzváni, aby metodou brainstormingu rozpracovali různé přístupy a názorné příklady komplexního koncepčního rámce škodlivého hráčství. Brainstormingová sezení vedla ke vzniku řady zajímavých a mnohdy rozdílných názorů na tento rámec. Odlišné pohledy z různých zemí, oborů a koncepčních stylů vedly k plodným debatám, které vývoj tohoto rámce utvářely. Vizuální ilustrace a text publikace se nadále měnily podle úrovně složitosti a míry dokončenosti obsahu, a to prostřednictvím mnoha iterací dokumentu.

V horní polovině rámce jsou zastoupeny čtyři soubory **specifických faktorů hráčství**: prostředí hazardních her, expozice hazardním hrám, typy hazardních her a zdroje řešení problémového hráčství. Ty představují hlavní tematické okruhy ve studiích zaměřených na problematiku hráčství a seskupení faktorů, které jsou důležité pro všechny ostatní, obecné faktory zastoupené v dolní polovině rámce. V dolní polovině rámce jsou zastou-

peny čtyři soubory **obecných faktorů**: kulturní, sociální, psychologické a biologické. Jednotlivé soubory obecných faktorů přímo nebo nepřímo souvisejí s individuální historií škodlivého hráčství a mohou se nebo nemusejí vzájemně ovlivňovat. Obecné faktory představují hlavní oblasti vědeckého výzkumu.

Všechny faktory jsou probrány podrobněji v následujících kapitolách, přičemž pojednání začíná obširnými pojmy, které ovlivňují společnost (např. prostředí hazardních her, expozice hazardním hrám), a pokračuje k těm, které konkrétněji ovlivňují jednotlivce (např. psychologie, biologie). Každá skupina faktorů je definována a popsána v samostatných kapitolách. Poté je uveden souhrn hlavních vzájemných vztahů mezi různými faktory.

Specifické faktory hráčství

Prostředí hazardních her (tj. prostředí, ve kterém žije jednatel) může mít vliv na povahu a četnost hraní hazardních her a na stupeň výsledných škod spojených s jejich hraním. Expozice hazardním hrám je nezbytným předpokladem pro škodlivé hráčství, jelikož bez příležitosti by se žádné hraní hazardních her nekonalo. Typy hazardních her označují různé formy hraní, které mohou mít různý potenciál působit škody. Zdroje řešení problémového hráčství označují (vnitřní nebo vnější) zdroje dostupné jednotlivci, které mohou ovlivnit snižování škod.

Obecné faktory

Za **kulturní faktory** označujeme sdílené systémy myšlení, smyslu a morálky národa nebo etnické skupiny. Kultura se projevuje v normách, zvycích, kolektivní znalosti, symbolech, mýtech a rituálech. Svým zásadním vlivem na smysl a hodnoty má kultura řadu dopadů na prevalenci hraní hazardních her, popularitu různých forem hazardních her, myšlenky a postoje ke hraní hazardních her, praktické stránky jejich hraní a rozsah škodlivého hráčství. Sociální faktory zahrnují interakci mezi jednotlivci a jejich kolektivní soužití.

Sociální faktory jsou důležité při určování toho, jak jsou komerční hazardní hry poskytovány a jak jsou jedinci, u nichž vzniknou v souvislosti s hraním hazardních her problémy, vnímáni ostatními. Dále jsou důležité při utváření postojů a přesvědčení ohledně různých typů her a při utváření osvědčených postupů. K psychologickým faktorům patří individuální rozdíly v osobnosti a temperamentu, sebevnímání, sociálním učení, osobním rozvoji během života, dalších komorbidních (souběžných) poruchách, subjektivní pohoda, stylech zvládání, úsudku a rozhodování

Psychologické faktory zahrnují individuální rozdíly v osobnosti a temperamentu, sebevnímání, sociální učení, osobní vývoj během života, komorbidní poruchy, subjektivní pohoda, styly zvládání problémů, úsudek a rozhodování.

Biologické faktory zohledňují geneticky zděděné a/nebo biologické sklony ke škodlivému hráčství, jako jsou rozdíly mezi pohlavími, struktura a funkce mozku, a proces, kterým se genetický sklon ke škodlivému hráčství projeví (epigenetika).

Níže je uveden příklad toho, jak může být rámeček uplatněn k vymezení budoucích směrů výzkumu, a to zkoumáním povahy vztahů mezi **přístupností hazardních her** a prevalencí škodlivého hráčství.

- Většina faktorů, ne-li všechny faktory, které spadají do **expozice hazardním hrám**, se týká přístupnosti hazardních her.
- V rámci **biologických** faktorů mohou být genetické predispozice rizikovými faktory, které ovlivňují psychologické faktory.
- V rámci **psychologických** faktorů mohou mít změny v přístupnosti různé důsledky v závislosti na individuální délce života a komorbidních poruchách. Osobnost a temperament a styly zvládnání také vzájemně spolupůsobí s přístupností hazardních her.
- V rámci **sociálních** faktorů je fyzická blízkost heren v lokalitě spojena s vyšším výskytem škodlivého hráčství. Existuje však jen málo vědeckých prací, které zkoumají, proč herny bývají umístěny v oblastech s nízkou sociálně-ekonomickou úrovní. Sociální prostředí, kde jsou hazardní hry dostupné, také hraje významnou roli, právě tak jako sociální učení.
- V rámci **kulturních** faktorů mohou mít etnický původ a tradice přímý dopad na dostupnost (např. v některých kulturách je hraní hazardních her přísně zakázáno) a sociálně-kulturní vnímání může mít dopad na přístupnost.

Vztažení tohoto rámce k pojmu přístupnosti zvýrazňuje několik potenciálních nových směrů výzkumu. Podtrhuje, jak důležité je zohlednit pohlaví, věk a etnický původ ve vztahu k dostupnosti specifických forem hazardních her a také úlohu sociálního učení ve vztahu k legálním a nelegálním formám hazardních her.

1/5

Budoucí směry výzkumu

Centrum OPGRC v nedávné době konzultovalo se zainteresovanými stranami rozvoj svého výzkumného programu v budoucích letech. Součástí tohoto procesu byla také revize koncepčního rámce škodlivého hráčství (obr. 1). Během tohoto konzultačního procesu, který vycházel z koncepčního rámce škodlivého hráčství, mělo 29 zainteresovaných stran možnost vyjádřit se k oblastem týkajícím se škodlivého hráčství, kterým by výzkum měl věnovat větší pozornost. Kolektivní zpětná vazba od těchto zainteresovaných stran – mimo jiné od výzkumných pracovníků na národní i mezinárodní úrovni a dále od poskytovatelů léčby – je shrnuta níže. Očekáváme, že obdobné budoucí konzultace budou i nadále přinášet cenné podněty ohledně budoucích směrů výzkumu.

Neškodlivé hraní hazardních her

Zainteresované strany vyjádřily názor, že výzkum v oblasti hraní hazardních her je podle všeho zaměřen především na škodlivé hráčství. Převážná většina hráčů hazardních her však do kategorie škodlivého hráčství nespadá. Výzkum je potřeba více zaměřit na to, abychom lépe pochopili nehraní hazardních her, neškodlivé hraní hazardních her a související faktory odolnosti.

Vzájemné souvislosti

Výzkumní pracovníci konstatovali, že pochopení složitosti škodlivého hráčství vyžaduje multidisciplinární výzkumné úsilí a velmi rozsáhlé vzorky populace, což jednotlivé výzkumné skupiny obvykle nemohou zajistit kvůli finančním a časovým omezením. Zainteresované strany doporučily centru OPGRC investovat do výzkumu, který analyzuje komplexní vzájemné souvislosti (např. modelování rozsáhlých iniciativ v USA v oblasti

Obrázek 1: Koncepční rámec škodlivého hráčství

KONCEPČNÍ RÁMEC PRO FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ ŠKODLIVÉ HRÁČSTVÍ							
Specifické faktory hráčství							
Prostředí hazardních her	Makroekonomika	Mikroekonomika	Sociálně-politické prostředí	Firemní prostředí	Kultura společenské odpovědnosti	Dostupnost možností trávení volného času	Veřejná politika
Expozice hazardním hrám	Přístupnost	Kontext	Prostředí hazardních her	Adaptace			
Typy hazardních her	Četnost hraní a míra vzrušení	Dovednost a domnělá dovednost	Společenskost				
Zdroje řešení problémového hráčství	Prevence	Snižování škod	Vzájemná pomoc	Léčba	Vnímání řešení problémů		
Obecné faktory							
Kulturní		Sociální			Psychologické		Biologické
Etnický původ a tradice		Sociální demografie			Osobnost a temperament		Dědičnost
Sociálně-kulturní postoje		Vzdělávací systém			Osobní vývoj během života		Neurobiologie
Subkultury hazardních her		Zapojení rodiny a vrstevníků do hraní hazardních her			Úsudek a rozhodování		Pohlaví
Náboženství a jiné systémy víry		Lokalita bydliště			Styly zvládání problémů		
Ztvárnění a symbolika		Stigmatizace			Komorbidní poruchy		
Genderová identita		Deviance			Subjektivní pohoda		
					Sebevnímání		
					Sociální učení		

závislostí), a nadále pokračovat ve vytváření partnerství mezi kanadskými vědci, politiky a občany s cílem zajistit výzkum, který je utvářen řadou různých pohledů a je pro ně relevantní. Určitý epidemiologický výzkum týkající se hraní hazardních her sice existuje, ale je zapotřebí v mnohem větší míře. Zainteresované strany rovněž identifikovaly potřebu zjistit, do jaké míry jsou problémy duševního zdraví související se škodlivým hráčstvím příčinou, a nikoli následkem.

Dlouhodobý výzkum

Mnoho výzkumných pracovníků a poskytovatelů léčby se snaží lépe pochopit příčinné souvislosti mezi faktory, to však vyžaduje financování většího počtu longitudinálních studií; tyto studie by také mohly pomoci osvětlit jednotlivé dopady a důsledky spojené se škodlivým hráčstvím a také individuální dispozice ke škodlivému hráčství.

Škodlivé hráčství v kontextu ostatních závislostí

Zainteresované strany vyjádřily názor, že výzkum škodlivého hráčství o několik desetiletí zaostává za výzkumem ostatních závislostí (např. alkoholismu). Další výzkum by mohl přispět k pochopení vztahu mezi škodlivým hráčstvím a ostatními závislostmi, pochopení posunu od jedné závislosti ke druhé, k němuž u některých jedinců dochází (např. patologický hráč někdy přestane hrát, ale získá jinou závislost), komorbidity škodlivého hráčství a dalších závislostí s rozlišením příčin oproti následkům a případné absence souvislosti se souběžně se vyskytujícími závislostmi. Zainteresované strany vyjádřily názor, že vztah mezi škodlivým hráčstvím a dalšími závislostmi u mládeže také není dostatečně objasněn.

Škodlivé hráčství v kontextu uvěznění

Zainteresované strany konstatovaly, že je potřeba dále zkoumat, jak se škodlivé vzorce hráčského chování mění při pobytu ve věznici, a to zejména u mládeže. Tato problematika může zahrnovat zahájení, zvýšení nebo snížení míry hraní hazardních her ve věznicích a podobných prostředích.

Tvorba politiky založené na důkazech

Některé zainteresované strany upozornily na potřebu začlenit výzkum škodlivého hráčství do vývoje veřejných politik týkajících se hazardních her. Tato integrace umožní vývoj politik založených na důkazech, které mohou mít dopad na podniky provozující hazardní hry i na jednotlivé hazardní hráče. Tvorba politiky v jiných oblastech, jako jsou pití alkoholu a kouření tabáku, je ve srovnání se škodlivým hráčstvím mnohem více založena na důkazech. Poučným by byl také výzkum toho, jaké konkrétní změny ve veřejné politice by snížily škodlivé účinky hazardních her.

Umístění heren

Je potřeba ve větší míře provádět výzkum týkající se umístění heren a dopadu jejich přítomnosti na lokální ekonomiku, hodnotu nemovitostí, škodlivé hráčství, kriminalitu a další faktory.

Řešení designu heren

Je potřeba zaměřit více studií na pochopení kulturních rozdílů v řešení designu heren a na to, jak jednotlivé prvky zařízení heren vyvolávají specifické chování u jednotlivých hráčů.

Design herních automatů

Je nutné dále zkoumat design herních automatů a jeho působení na hráče hazardních her, zejména na jedince, kteří se potýkají s problémovým hráčstvím.

Modernizace hazardních her

Je potřeba lépe pochopit dopad modernizace hazardních her a dopad používání nových technologií na problémy související se škodlivým hráčstvím: zda je zhoršují, nebo naopak je pomáhají vyřešit. Zkoumání vlivu internetu a sociálních médií na hazardní hry rovněž zasluhuje větší pozornost.

Ztráta příležitosti

Dále je potřeba zkoumat dopad problémů souvisejících s hraním hazardních her na ztrátu příležitostí v oblasti vzdělávání, odborné přípravy a vztahů. I v situacích, kdy mladí lidé jsou schopni překonat problémy související s hraním hazardních her, nemusejí být schopni dohnat ztráty v oblasti školního prospěchu a příležitostí odborné přípravy. To může mít dlouhodobý vliv na další oblasti jejich života. Negativní dopad na osobní vztahy, včetně narušení vztahů s přáteli a rodinou, také může mít celoživotní vliv na ty, kteří uváznou v bludném kruhu trestné činnosti nebo jiného deviantního chování.

Strategie vzdělávání a prevence pro mládež

Poskytovatelé léčby konstatovali, že nemají spolehlivé poznatky o tom, které vzdělávací a preventivní strategie jsou u mládeže nejefektivnější. Další výzkum v této oblasti by mohl pomoci poskytovatelům léčby vyvinout lepší strategie, které u mladých lidí najdou odezvu.

Pracovní cyklus a volný čas

Více pozornosti je potřeba ve výzkumu věnovat vlivu pracovních cyklů na škodlivé vzorce hráčského chování. Například u pracovníků ropných těžařských společností může mít pracovní cyklus podobu týdenního turnusu, po němž následuje týdenní volno. Tento typ pracovního harmonogramu a omezený přístup k dalším možnostem trávení volného času v oblastech těžby ropy dává jednotlivcům dostatek času a příležitostí k tomu, aby se věnovali hraní hazardních her.

Dostupnost léčby a ordinační hodiny

Další výzkum je potřeba věnovat otázce dopadu dostupnosti léčby pro patologické hráče (tj. provozním hodinám, umístění). Tento typ výzkumu by se v našem rámci týkal faktoru „přístupnosti“.

Normalizace hraní hazardních her

Některé zainteresované subjekty vyjádřily názor, že výzkum by se měl více zaměřit na dopad mediálního obrazu provozovatelů hazardních her a komunikace ohledně hazardních her k veřejnosti. Vyobrazení hazardních her jako běžné aktivity slouží k tomu, aby se jejich hraní stalo v očích veřejnosti normálním jevem. Účinek této normalizace škodlivých vzorců hráčského chování vyžaduje další studium.

Dopad pobídek/odrazujících faktorů škodlivého hráčství

Zainteresované subjekty vyjádřily názor, že je potřebný další výzkum týkající se toho, jak finanční náklady hraní hazardních her (tj. jejich spotřebitelské ceny) souvisejí s podporou

a/nebo omezováním hraní hazardních her a škodlivého hráčství. Například dostupnost bezplatné nebo levné autobusové dopravy do kasin pro starší občany pravděpodobně této demografické skupině zpřístupní hraní hazardních her. Navíc se v současné době ve většině heren neplatí žádné vstupné; zvýšení vstupného by mohlo některé hráče hazardních her odradit. Věrnostní programy a místnosti pro sázení vysokých částek v kasinech, které někdy poskytují hostům pobídky ke hraní hazardních her, včetně přívětivého nebo luxusního zacházení a pohoštění zdarma, také vyžadují další studie, aby bylo možné zjistit, zda zvyšují pocit sebedůvěry a sebeúcty nebo prodlužují délku pobytu hráče hazardních her.

Výzkumy starší dospělé populace

Poskytovatelé léčby zdůrazňovali významný problém v populaci seniorů (věk 55 let a více). Jeden z účastníků uvedl, že drtivá většina volání na linku pomoci jejich léčebného centra je od seniorů. Jejich počet je podstatně vyšší než v případě linek pomoci pro ostatní závislosti. Poskytovatelé léčby by proto uvítali větší finanční podporu výzkumu, který by se zabýval závažností škodlivého hráčství u seniorů.

Somatická onemocnění související s hraním hazardních her

Poskytovatelé léčby během našich konzultačních porad poukázali na nedostatek výzkumu somatických onemocnění, jež sledují u lidí, kteří se léčí s problémy škodlivého hráčství. K těmto problémům tělesného zdraví patří syndrom dráždivého tračnicku, vysoký krevní tlak, vředy, migrény a špatná kvalita života. Důvodem k obavám jsou také fyzické účinky pití alkoholu nebo kouření tabáku při hraní hazardních her. Somatická onemocnění mohou také vést ke škodlivému hráčství (např. hraní hazardních her kvůli zmírnění vnímané bolesti při pohroužení do hry).

Finanční nestabilita a bezdomovectví

Poskytovatelé léčby zdůraznili potřebu výzkumu v oblasti finanční nestability a bezdomovectví, které mohou vyplývat z destruktivních návyků hazardních her, a jak lze těmto extrémním situacím předcházet včasnou intervencí a léčbou.

Nelegální hraní hazardních her

Některé zainteresované strany uvedly domněnku, že by bylo poučné studovat výsledný nárůst nelegálního hraní hazardních her vzhledem k současným předpisům a omezením týkajícím se hazardních her.

Výzkum „vysokého hazardu“

Zainteresované strany projevíly zájem o získání poznatků o prevalenci a povaze hraní hazardních her u těch, kdo při hře sázejí částky vysoké hodnoty.

Výzkum vlivu skupin odpůrců hazardních her

Zainteresované strany konstatovaly existující vliv spontánně vzniklých skupin bojujících proti ostatním závislostem (např. Mothers Against Drunk Driving, MADD, která sdružuje matky bojující proti alkoholu za volantem). Zainteresované strany se zajímaly o výzkum toho, do jaké míry je pravděpodobný vznik obdobných skupin proti škodlivému hráčství a s ním souvisejících dopadů.

Další faktory pro budoucí začlenění do rámce

Někteří výzkumní pracovníci zdůraznili, že Aspergerův syndrom a porucha pozornosti s hyperaktivitou (ADHD) mohou být spojeny se zvýšeným rizikem vzniku problémového hráčství.

1/6

Význam rámce pro zainteresované strany

Na základě našich konzultací se zainteresovanými subjekty níže shrnujeme relevantnost a užitečnost rámce pro tři skupiny zainteresovaných stran.

Výzkumní pracovníci

Rámec dává výzkumníkům do rukou pružný a přitom komplexní vizuální nástroj, který lze použít k rychlé identifikaci celé řady faktorů přispívajících ke škodlivému hráčství. Je to užitečný nástroj pro určování priorit výzkumné činnosti a usměrňování připravovaných výzkumných programů. Ukazuje, které oblasti výzkumu jsou dobře podloženy důkazy a do kterých oblastí výzkumu je potřeba napřít více zdrojů, času a finančních prostředků.

Poskytovatelé léčby

Rámec byl také hodnocen jako užitečný a uživatelsky přívětivý vůči poskytovatelům léčby a organizacím, s nimiž tito poskytovatelé pracují. Rámec dokládá šíři a složitost problematiky škodlivého hráčství a zdůrazňuje tak jeho závažnost. Poskytuje také příležitost formovat úvahy poskytovatelů léčby ohledně návyků neškodlivého hraní hazardních her. Některé zainteresované strany uvedly, že rámec budou používat při prezentacích pro další organizace, financující subjekty, a dokonce i pro své klienty. Další zainteresované strany vyjádřily názor, že bude možné rámec uplatnit při triáži (prvotním rozřídění případů podle závažnosti) před zahájením léčby nebo pro klinické použití během léčby. Zainteresované strany uvedly domněnku, že rámec by bylo možné propojit se sociálními určujícími faktory zdraví, a ještě konkrétněji duševního zdraví (které jsou vymezeny kanadským ministerstvem zdravotnictví atd.). Dále vyjádřily názor, že škodlivé hráčství je v současné době zdravotním problémem, který se řeší téměř výhradně v rámci systému zdravotní péče; možná existují příležitosti, jak do tohoto rámce začlenit „sociální určující faktory zdraví“.

Orgány státní správy

Rámec dále slouží jako užitečný nástroj pro centrum OPGRC a další zainteresované strany při komunikaci s orgány státní správy. Široká škála faktorů, které rámec podchycuje, může opět orgánům státní správy zdůraznit složitost škodlivého hráčství a všech jeho negativních účinků. Pochopení závažnosti škodlivého hráčství a jeho dopadu na jednotlivce, rodinné příslušníky a společnost by mohlo orgánům státní správy umožnit informovanější a efektivní rozhodování ohledně nedostatečných služeb a/nebo nedostatečně financovaných oblastí výzkumu škodlivého hráčství. Rámec může také upozornit orgány státní správy na problémy, s nimiž se poskytovatelé léčby potýkají při řešení mnohorozměrné problematiky škodlivého hráčství, a na potřeby různých strategií a zdrojů prevence a léčby škodlivého hráčství.

POJEDNÁNÍ O SPECIFICKÝCH FAKTORECH PŘISPÍVAJÍCÍCH KE ŠKODLIVÉMU HRÁČSTVÍ

Tato kapitola důkladně pojednává o čtyřech kategoriích **specifických faktorů hráčství (prostředí hazardních her, expozice hazardním hrám, typy hazardních her a zdroje řešení problémového hráčství)**, které jsou popsány v koncepčním rámci. Tyto faktory představují ústřední pojmy nebo tematické okruhy studií hazardních her a jsou relevantní pro všechny čtyři kategorie obecných faktorů vymezených v koncepčním rámci. Definice a popis každé kategorie faktorů uvádíme níže v samostatných kapitolách.

2/1

Prostředí hazardních her

Prostředí, ve kterém jednotlivec žije, může mít vliv na povahu a četnost hraní hazardních her, a ta dále ovlivňuje stupeň výsledných škod spojených s jejich hraním. V této kapitole se zabýváme **prostředím hazardních her**, které zahrnuje širokou škálu faktorů od ekonomiky přes politický život až po veřejnou politiku, včetně **makroekonomiky, mikroekonomiky, společensko-politického prostředí, životního prostředí, kultury, společenské odpovědnosti a dostupných možností volnočasových aktivit**.

Otázce vazeb mezi faktory souvisejícími s prostředím hazardních her a mírou škodlivého hráčství dosud nebyla ve výzkumu věnována soustavná pozornost. Tato skutečnost pramení přinejmenším částečně z toho, že prostředky v rámci státní správy i v rámci tohoto odvětví určené ke snižování škod působených hraním hazardních her byly z velké části zaměřeny na individuální úroveň spíše než na úroveň komunity nebo celé společnosti. Nedávný systematický přehled socioekonomických studií dopadů hazardních her identifikoval 492 studií – pouze 60 % z nich představovalo empirická šetření, která především zkoumala příjmy státu, zaměstnanost, příjmy z podnikání při existenci škodlivého hráčství a nehraní hazardních her (Williams, Rehm & Stevens, 2011). Méně než 10 % těchto studií zkoumalo dopady v oblasti nákladů regulace, infrastruktury, kvality života, nerovnosti, hodnoty nemovitostí nebo zahájení a ukončení činnosti firem. Jak ukazují následující kapitoly, jsou empirická zkoumání makroekonomických, mikroekonomických a sociálně-politických sil, které provozování hazardních her utvářejí, skutečně zapotřebí.

Hazardní hry jsou komerční činnost, která je převážně kontrolována a regulována státem, ale do jisté míry také řízena složitým působením tržních sil, které určují nabídku a poptávku a v konečném důsledku povahu, dostupnost a přístupnost různých forem hazardních her v konkrétní jurisdikci. Nicméně praxe a postupy, k nimž se odvětví hazardních her uchyluje při vývoji, konfiguraci, propagaci a marketingu svých produktů, jsou mnohdy v rozporu s cíli odpovědného hraní hazardních her. Státem vlastněné společnosti provozující hazardní hry musejí splnit náročný úkol: nalézt rovnováhu mezi odpovědným provozováním hazardních her, které je v legislativním rámci Evropského společenství (ES) jedním z přijatelných důvodů pro vnitrostátní omezení trhu hazardních her, a komerčním přístupem, díky němuž jsou schopny konkurovat v zahraničí sídlícím soukromým společnostem provozujícím internetové hazardní hry. Mezi komerční realitou hospodářské soutěže uvnitř odvětví hazardních her a mezi odvětvími a tlakem na snižování škod souvisejících s hraním hazardních her u jednotlivců, rodin i širší společnosti existuje ekonomické napětí.

To, do jaké míry jsou jednotlivci vystaveni různým formám hraní hazardních her v rámci komunity, bude určovat podíl populace, která je škodami souvisejícími s hraním hazardních her ohrožena a u které se tyto škody již projevují. Expozice závisí na řadě faktorů, mezi něž patří geografické rozložení a hustota heren, fyzické charakteristiky heren včetně doplňkové vybavenosti zábavních zařízení umístěných společně v prostředí hraní hazardních her, dále atraktivita, bezpečnost a společenská přijatelnost okolí a typy nabízených produktů hazardních her. Tyto pojmy jsou podrobně popsány v kapitole 2.3 Typy hazardních her. Existují důkazy, které svědčí o tom, že výskyt škod souvisejících s hraním hazardních her je vyšší v oblastech, kde jsou v bezprostředním okolí k dispozici v reálném prostředí herny. Vedle toho údaje odhalují vztah téměř přímé úměrnosti mezi hustotou hracích automatů a znevýhodněných socioekonomických regionů. Ke snížení škod mohou přispět mimo jiné tyto změny: omezení hustoty hracích automatů a heren v přepočtu na obyvatele, snížení příležitosti ke hraní hazardních her na omezený počet míst, zkrácení jejich provozní doby, omezení poskytování alkoholu hostům hrajícím hazardní hry a omezení hustoty hracích automatů v přepočtu na obyvatele v komunitách nízké sociálně-ekonomické úrovně.

2/1/1 Makroekonomika

Na makroekonomické úrovni orgány státní správy často vidí hazardní hry jako důležitý nástroj ke stimulaci hospodářského růstu a obnovy regionů, zvýšení nepřímých daní a zabránění odlivu výnosů do společností provozovatelů zřízených v offshorových destinacích nebo jiných jurisdikcích (Richard, 2010). Přestože celkový poměr nákladů a přínosů zůstává sporný, bývá uváděn argument, že hazardní hry zvyšují pracovní příležitosti prostřednictvím vytváření nových pracovních míst a podporují také další pohostinské podniky v dané lokalitě, zvyšují cestovní ruch a vedou k hospodářské obnově sociálně slabých a znevýhodněných místních komunit.

Nejdůležitější je, že hazardní hry představují důležitý zdroj výnosů z nepřímých daní, který v mnoha jurisdikcích významně přispívá k celkovým daňovým výnosům. Dokud budou orgány státní správy používat hazard jako prostředek k vyrovnání rozpočtových schodků a podpoře hospodářského růstu, bude existovat potenciál pro další liberalizaci a legislativu v jeho prospěch.

Další ohrožení výnosů státu pochází z konkurenčních tlaků vytvářených mezinárodními jurisdikcemi, které nabízejí destinační a další formy hazardních her. Šíření hazardu nastalo v reakci na odliv výnosů do offshorových lokalit, což vedlo státy k tomu, že se snažily omezit přístup nebo zavést konkurenční trhy. K typickým příkladům patří zavedení právních předpisů zakazujících internetové sázení v Austrálii a ve Spojených státech a výstavba kasin v Singapuru, která měla omezit důsledky hraní hazardních her na výletních lodích a v kasínech ve městě Macau.

A konečně, podle všeho existuje souvislost mezi stavem ekonomiky a hraním hazardních her. Například loterie jsou považovány za důkaz hospodářské recese (Dense, 2009), zatímco výnosy kasin v letoviscích během období mohou klesat, jak tomu bylo během „velké hospodářské recese“, která začala v roce 2008 (Eadington, 2011). U ostatních typů hazardních her jsou důkazy o této souvislosti mezi ekonomickými podmínkami a hraním hazardních her neurčitě (Horvath & Paap, 2012).

2/1/2 Mikroekonomika

Je důležité pochopit, jaké faktory ovlivňují individuální rozhodování a jak výsledné chování spotřebitelů ovlivňuje vzorce chování trhu, zejména nabídku a poptávku. Ekonomická teorie říká, že lidé jsou racionální bytosti jednající při rozhodování ohledně spotřeby s cílem maximalizovat poměr přínosů a nákladů. Ekonomická rozhodnutí probíhají započtením finančních nákladů a nákladů ušlé příležitosti, jež jsou spojeny s nákupem nějakého produktu. Jedinec musí poměřit náklady na hazardní hru oproti přínosům získaným její spotřebou, přičemž posuzuje alternativní produkty, které by mohl spotřebovat místo ní. Výsledné nehmotné přínosy mohou být jak kognitivní, tak emocionální povahy. Hraní hazardní hry představuje racionální chování v případě, že přínosy převáží nad náklady, například možnost vyhrát velkou cenu při nízkých, dostupných nákladech. Rozpor spočívá ve fenoménu opakovaného časového diskontování, kde se člověk často rozhodne vzdát se pozdější velké odměny a upřednostnit okamžitě menší odměny, což má za následek negativní výsledky. I když je tedy chování spotřebitelů na jedné úrovni racionální, stává se iracionálním tehdy, když chybné úvahy a opakovaná špatná rozhodnutí vedou k suboptimálním výsledkům – to znamená, když náklady převyšují přínosy. Poptávka spotřebitelů hraje rozhodující roli při určování nabídky produktů hazardních her. Vzhledem k omezeným příležitostem alternativního trávení volného času, k nimž je nutno přičíst lákadlo v podobě změny životního stylu, budou jedinci z nízkopříjmových skupin tíhnout k místům nabízejícím cenově dostupnou zábavu a pohoštění. V reakci na to tržní síly přemísťují produkty hazardních her do více ziskových oblastí, tedy do socioekonomicky znevýhodněných regionů, a udržují tak regresivní dopady hazardu. V této souvislosti výraz „regresivní“ znamená, že lidé s nízkými příjmy utrácejí větší část svého příjmu na hazardní hry než lidé s vysokými příjmy, takže hraní hazardních her působí jako regresivní daň.

2/1/3 Sociálně-politické prostředí

Ačkoli spotřebitelé se do hraní hazardních her mnohdy pouštějí ochotně, mají-li k tomu příležitost, poptávka po zavedení hazardních her do určité komunity vychází z komerčních zájmů. Existuje jen málo přesvědčivých důkazů o tom, že by příslušníci určité komunity lobovali za zavedení hazardních her jinak než v zájmu tohoto odvětví. V souladu s mikroekonomickými procesy jsou to právě provozovatelé heren, kdo určuje, které produkty budou nabízeny, a kdo prostřednictvím efektivního marketingu vytváří poptávku. Spotřebitelské chování tuto nabídku udržuje, a to využíváním těchto produktů.

Jak uvádí Chambers (2011), přijetí hazardních her v určité jurisdikci je výslednicí působení sociálně-kulturních a sociálně-politických sil. Sociálně-kulturní faktory určují, do jaké míry jsou hazardní hry považovány za legitimní produkt, do jaké míry jsou hazardní hry liberalizovány a dostupné a do jaké míry komunity vyjadřují nesouhlas s jejich zavedením z důvodu jejich nemravnosti nebo působených škod. Tyto pojmy jsou podrobněji popsány v kapitole 3.1.2 Sociálně-kulturní postoje.

Při utváření prostředí hazardních her hraje klíčovou roli politika. Politická rozhodnutí rovněž podléhají ekonomickým tlakům v reakci na konkurenční mezinárodní zájmy a snahy udržet v zemi výnosy plynoucí z on-line heren. V současné době totiž stále větší počet licencovaných internetových provozovatelů láká přeshraniční účastníky, což vede k metastazující celosvětové expanzi internetových hazardních her. Politické a ekonomické

ké systémy jsou také velmi důležité při určování toho, kde a jak budou komerční hazardní hry lidem k dispozici, právě tak jako při určování toho, které skupiny budou s největší pravděpodobností označeny za osoby potýkající se s problémovým hráčstvím. Na rozdíl od jiných spotřebitelských produktů jsou legální hazardní hry do značné míry formovány rozhodnutími orgánů státní správy spíše než ekonomickými imperativy. Od osmdesátých let 20. století vedla neochota vlád zvyšovat daně k rychlému rozšíření některých forem hazardních her s cílem vytvářet výnosy. V širším kontextu současných forem přerozdělování bohatství je vzhůru směřující koncentrace bohatství prostřednictvím komerčních hazardních her provázena dolů směřujícím rozložením odpovědnosti a viktimizací, jelikož ti příslušníci společnosti, kteří mají menší finanční zdroje ke zmírnění nepříznivých dopadů ztrát z hraní hazardních her, budou pravděpodobně označeni za osoby potýkající se s problémovým hráčstvím (Volberg & Wray, 2007).

Jakmile jsou uzákoněny nové formy hazardních her, dostávají se do společnosti způsoby, které dále přispívají k jejich legitimitě a akceptaci. Není to jen pouhá destigmatizace dříve „deviantní“ činnosti nebo nová akceptace hazardních her jednotlivci a komunitami. Změny v dostupnosti jsou provázeny významnými institucionálními změnami. Provozování hazardních her a výkon dohledu nad ním se stávají součástí běžných postupů vlády. Jsou stanoveny provize, rozdělovány výnosy, etablojí se skupiny voličů z odvětví hazardních her, jeho zaměstnanců a zákazníků. Orgány národní, státní a místní správy jsou při financování základních služeb stále závislejší na výnosech z hazardních her. Totéž, i když v různé míře, platí i pro ostatní sektory společnosti, včetně dobrovolných organizací, církvi, hromadných sdělovacích prostředků a nověji také pro univerzity a specializované organizace poskytující pomoc lidem potýkajícím se s problémovým hráčstvím. Odborníci a firmy z oblastí mimo hazardní hry – účetní, právníci, architekti, reklamní a PR agentury, bezpečnostní agentury – rozšiřují své činnosti tak, aby mohli poskytovat své služby odvětví hazardních her.

Provozovatelé maloobchodních zařízení nejrůznějších druhů, jako jsou restaurace, hotely a společenské kluby, se stávají závislými na příjmech z hazardních her, mají-li podnikat se ziskem. A konečně, vedoucí představitelé odvětví hazardních her a politické akční výbory se stávají klíčovými zdroji financování politických stran, voleb a volebních iniciativ (Volberg & Wray, 2007; Abbott & Volberg, 1999).

2/1/4 Veřejná politika

Další klíčovou oblastí, která dosud není dobře prozkoumána, je veřejná politika v oblasti hazardních her. Někteří politici a regulátoři jsou přesvědčeni, že státem kontrolované podniky provozující hazardní hry s monopolním postavením jsou při minimalizaci škodlivého hráčství účinnější než soukromé firmy působící na konkurenčním trhu. Toto přesvědčení se opírá o předpoklad, že státní podnik může jako prioritu stanovit opatření vedoucí k odpovědnému hraní hazardních her, protože není nutné maximalizovat zisk. Jiní se však domnívají, že problémy související s hraním hazardních her by mohly být sníženy stejně účinným způsobem prostřednictvím vhodné regulace soukromých firem provozujících hazardní hry na konkurenčním trhu. V současné době neexistuje žádný výzkum, který by svěděl ve prospěch kteréhokoliv z těchto názorů (Planzer & Wardle, 2011). V Evropském společenství (ES) neexistuje žádná jednotná a harmonizovaná regulace hazardních her. Členské státy tedy mají určitou volnost omezit své trhy s hazardními hrami

takovými způsoby, které jsou pro ně vhodné. Jestliže však vnitrostátní omezení porušují ustanovení článků 49 a 56 Smlouvy o fungování Evropské unie (svoboda usazování a svoboda poskytování služeb, bývalý čl. 43, resp. čl. 49 Smlouvy o založení Evropského společenství), musejí pro to být přijatelné důvody. Mezi hlavními důvody, které vymezila judikatura Evropského soudního dvora, jsou důvody týkající se veřejného pořádku, např. prevence podvodů a nelegálních hazardních her, ochrana spotřebitele a prevence nadměrného hráčství. Členství v ES tak znamenalo zařazení škodlivého hráčství do politické agendy v mnoha zemích s monopolními státem vlastněnými podniky provozujícími hazardní hry (Binde, 2007; Binde 2013; Cisneros Örnberg & Tammi, 2011). Státem vlastněné a zahraniční společnosti provozující internetové hazardní hry soutěží o to, kdo bude odpovědnější, ve snaze doložit svá tvrzení o právním základu různých systémů regulace (tj. monopol oproti volné soutěži v systému udělování licencí).

Celosvětově je politika v oblasti hazardních her důležitá, ale málo rozvinutá. Zainteresované strany v oblasti hazardních her často zmiňují politiku hazardních her, avšak bez pečlivého rozlišení definice, rozsahu a hodnocení. Definice veřejné politiky v oblasti hazardních her by odrážela široce formulovaný smysl nebo záměr řízení hazardních her ve veřejném sektoru. Její východiska by byla iniciována nebo schvalována volenými představiteli, orgány státní správy a/nebo regulačními strukturami. Jejím cílem by bylo řešit takové záležitosti, jako je rozsah hraní hazardních her, typy her, stanovení limitů dostupnosti a příslušnost k jurisdikci, ať se jedná o provinční, národní nebo mezinárodní jurisdikci. Zdravá veřejná politika by odrážela veřejné mínění a reagovala na ně, podporovala by zájem o problematiku hazardních her, napomáhala by veřejné diskusi a vytyčovala sociálně odpovědný směr. Veřejná politika je často vyjadřována prostřednictvím právních předpisů, regulace, vládních zpráv nebo vládních komisí. Může být vyjádřena na národní, regionální a místní obecní a komunitní úrovni. V konečném důsledku musí jakákoli veřejná politika v oblasti hazardních her formulovat širší cíle, metody pro sledování úspěšnosti provádění a také strukturu a závazek formálního hodnocení.

V mnoha zemích lze cíle politiky veřejného zdraví v oblasti hazardních her pojímat jako vytváření příjmů, vstřícnost a odpovědnost. Vytváření příjmů má optimalizovat příjmy státu i investice soukromého sektoru. Výzkum zkoumající výdaje hráčů hazardních her (v několika jurisdikcích) v přepočtu na obyvatele ukazuje, že neúměrně vysoké procento celkových výnosů z hazardních her pochází od lidí se středními a těžkými problémy patologického hráčství (Williams & Wood, 2007b). Dalším rozměrem vedle výnosů je výzva v podobě nábory nových hráčů hazardních her, ať už v rámci stávající nebo nové věkové skupiny, v místní komunitě nebo mezi turisty. Veřejné politiky musejí být vnímavé a citlivé k populacím, kterým slouží. Hazardní hry, označované zainteresovanými stranami, kterým z nich plynou příjmy, obvykle jako sázkové, se stávají středem pozornosti reklamy a marketingu pro kasina, loterie, internetové hry, dostihy nebo jiné typy her. Jejich sdělení bývá často formulováno jako upoutávka na určitou formu rekreace a zábavy a může být regulováno státní správou nebo poskytovatelem samotným. Další klíčovou součástí veřejné politiky je odpovědnost. Výrazy jako zdravá veřejná politika, sociální odpovědnost (osobní, firemní a na straně státu) a akreditace kasin bývají často tématy vymezení pro aktivní vytváření preventivních a ochranných programů a sdělení veřejnosti.

Zdravá veřejná politika je soustavou umožňující pochopit, provádět a vyhodnocovat dopad iniciativ v oblasti hazardních her. Tato témata mají propagovat zdravé a nízkorizikové vzorce hraní hazardních her, předcházet škodám a souvisejícím problémům a chránit mládež a další zranitelné skupiny obyvatel před možnými škodlivými důsledky hazardních her.

Dosud vyvstávají významné otázky veřejné politiky v souvislosti s expanzí kasin, internetových hazardních her, ochranou mládeže a zranitelných skupin obyvatel, reklamou a marketingem hazardních her, distribucí výnosů a sociálních nákladů, dopadem na místní komunity a použitím zdrojů pomoci k prevenci i léčbě. Co se týká dosavadního výzkumu na globální úrovni, veřejné politice není věnována tak velká míra pozornosti, po jaké akademici a hodnotitelé politiky volají. Výzkumní pracovníci s vazbami na akademickou obec se dosud jen opožděně zabývají otázkami veřejné politiky v oblasti hazardních her. Při pohledu do budoucnosti by výzvou pro všechny občany bylo vypracování celosvětové charty o hazardních hrách, podobné iniciativám na vysoké úrovni pro oblast alkoholu, drog a tabáku.

2/1/5 Firemní prostředí

Firmy, které se podílejí na dodávání a uvádění na trh produktů hazardních her s potenciálem působit škody, mají povinnost dodržovat standardy etické praxe. To vyžaduje přijetí firemní filozofie, která vyvažuje ekonomický rozvoj a zisky se společensky odpovědnými postupy, které snižují škody. Týká se to nejrůznějších subjektů, od výrobců produktů, jako jsou například hrací automaty a internetové hazardní hry, až po provozovatele heren a marketingové agentury.

Výrobci stojí před dilematem, jak navrhovat a vyrábět zařízení, která jsou populární, ale nevedou k vytvoření návyku. Důkazy svědčí o tom, že zvuky, světla, těsné prohry a ztráty maskované jako vítězství jsou rysy herních produktů, které slouží k vytvoření vzrušení a přispívají k pokračujícímu hraní hazardních her. Některé prvky zabudované do zařízení, jako jsou funkce hry bez vkladu (free spin), vytvářejí zvláště příznivé podmínky pro neustálé hraní. V internetových hazardních hrách měly stránky s možností hry zdarma (free-to-play) zvýšené míry pravděpodobnosti výhry než stránky s placenou hrou (pay-to-play), což vzbuzuje falešný dojem osobní dovednosti a nadměrné přesvědčení o budoucí výhře. Provozovatelé heren mají společenskou odpovědnost zajistit, aby jednotlivcům nebyly předkládány stimuly nebo pobídky ke hře nebo poskytován alkohol zhoršující úsudek. Rovněž nesou plnou odpovědnost za aktivní rozpoznávání příznaků svědčících o nadměrném/škodlivém hraní hazardních her a za včasný zásah k minimalizaci ztrát. Ačkoli není stanovena zákonem, péče jen existuje morální povinnost firem a provozovatelů vykonávat odpovědnou péči, jejímž cílem je nevykořisťovat zranitelné jedince.

2/1/6 Kultura společenské odpovědnosti

Postoje vůči společenské odpovědnosti jsou silně závislé na převládajících ekonomických rámcích a politických strukturách. V případě více kapitalistických ekonomik kladoucích důraz na konkurenční prostředí volného trhu a individuální odpovědnost je obecně méně pravděpodobné, že budou vstřícné vůči regulačním politikám, které omezují ekonomickou expanzi. Tyto vlády mají tendenci přijímat legitimitu odvětví hazardních her a zasahují s cílem řídit nezamýšlené důsledky spíše ovlivňováním poptávky než nabídky

(Chambers, 2011). Často propagují odpovědné hraní a ochranu spotřebitele prostřednictvím regulace a financování poradenských služeb. Jsou zaměřeny na kulturu odpovědnosti, která podporuje samoregulaci a osobní odpovědnost za vlastní rozhodnutí. Širší zaměření by zahrnovalo osobní, firemní a společenskou odpovědnost.

2/1/7 Dostupné možnosti trávení volného času

Hazardní hry nabízejí jedinečné pobídky z hlediska potenciálních finančních zisků a naplnění dalších psychologických potřeb, jako je lákadlo zásadní změny životního stylu. V mnoha jurisdikcích jsou hazardní hry běžně dostupné a přístupné, a to zejména kvůli možnosti internetových hazardních her (téma rozebíráme v kapitole 2.2.1 Přístupnost). Tato vlastnost v kombinaci s omezeným přístupem k novově přijatelným alternativám trávení volného času u osob s nízkými příjmy zvyšuje atraktivitu a míru využívání hazardních her. Dále se mohou herny hazardních her nacházet v socioekonomicky znevýhodněných oblastech v podnicích, které nabízejí levné jídlo, nápoje a zábavu. V těchto oblastech mohou omezené příjmy jedince omezit jeho možnost cestovat do jiných částí komunity, které by mohly nabídnout další možnosti trávení volného času. Proto mají tito jedinci tendenci navštěvovat podniky v blízkosti svého domova, kde jsou dostupné hazardní hry.

Místní geografické podmínky hrají významnou roli v dostupnosti a přístupnosti hazardních her. Typy, počet a koncentrace podniků provozujících hazardní hry, otevírací doba, podmínky vstupu, dopravní obslužnost, dostupnost cenově přijatelných alternativ zábavních zařízení a fyzická viditelnost/výraznost heren – to vše jsou faktory, které určují blízkost příležitosti ke hraní hazardních her ve vymezené zeměpisné oblasti (Productivity Commission, 1999). Herny v rámci destinační turistiky hustě rozmístěné a propagované turistům v dané zeměpisné lokalitě hrají zásadní úlohu při získávání velkého počtu jednotlivců motivovaných ke hraní hazardních her. Typickými příklady těchto destinací jsou Las Vegas, Macau a Singapur. Vzhledem k mobilitě turistů mohou být škody související s hraním hazardních her méně patrné na místní úrovni, jelikož se projevují až po návratu turistů domů.

2/2

Expozice hazardním hrám

Expozice hazardním hrám může být definována jako míra, v jaké populace nebo částí populace přicházejí do styku s hazardními hrami (Abbott, 2007). Expozice je silně ovlivněna dostupností, to znamená typem, počtem, rozložením a přístupností hazardních her. Hraní hazardních her se měří zapojením do konkrétních hazardních her a zahrnuje posouzení četnosti, trvání a výdajů. Hraní se může stát problematickým, jestliže účastník hazardní hry a/nebo jiní lidé utrpí v důsledku této hry škodu.

Typy hazardních her se liší silou svého účinku a schopností vést ke vzniku škod. Některé druhy hazardních her, např. loterie a tomboly, jsou relativně neškodné. Jiné druhy (např. elektronické hrací automaty (EGM), stolní hry v kasinu, dostihové a sportovní sázky) mohou snadněji vést k újmě, zejména prostřednictvím pravidelné, dlouhodobé účasti,

protože jsou přirozeně nepřetržité a zahrnují prvek dovednosti nebo domnělé dovednosti (Binde, 2011; Abbott et al., 2004; Raylu & Oei, 2002; Walker, 1992).

Existují také náznaky, že problémy se rychleji rozvíjejí v souvislosti s některými typy her (např. elektronickými hracími automaty) v porovnání s jinými (Evans, 2003), avšak že tyto problémy mohou být přechodné (Abbott, Williams & Volberg, 2004). Proto je důležité zohlednit míru expozice pro různé druhy hazardních her. Je také důležité vyvinout přesnější způsoby posouzení rizikového potenciálu a škod souvisejících s různými typy hazardních her a pečlivě analyzovat prostředí, ve kterém jsou provozovány (Peren, 2011). Potenciální riziko různých forem hazardu je popsáno v kapitole 2.3 Typy hazardních her.

V této části se budeme zabývat následujícími faktory týkajícími se expozice hazardním hrám (**přístupnost, kontext, prostředí hazardních her a adaptace**) podrobněji. K dispozici je velké množství výzkumných prací na téma hraní hazardních her a škodlivého hráčství, jejich spojitosti s dostupností jednotlivých forem hazardních her a změn v účasti a vývoji problémů v čase. Tyto studie jsou převážně průřezové a neurčují směr vztahů nebo příčinné souvislosti. Na vývoji přesnějšího měření expozice hazardním hrám, faktorů kontextu a prostředí, které ovlivňují účast a problémy, je nutné dále pracovat. Až do nedávné doby byl nedostatek vysoce kvalitních studií, které umožňují posoudit incidenci (počet nových případů) rizikového a škodlivého hráčství a identifikovat faktory, které se podílejí na rozvoji škodlivého hráčství, včetně zotavení, remise a relapsu. Studie tohoto typu a přirozené experimenty umožní vyvodit silnější kauzální závěry. Nedávné meta-analýzy a přehledy potvrzují hypotézy týkající expozice i adaptace (viz níže); výzkum zkoumající faktory odpovědné za adaptaci, včetně možných dopadů politiky a regulačních opatření, je však teprve v plenkách.

2/2/1 Přístupnost

Historicky byly některé společnosti vystaveny působení hazardních her jen málo nebo vůbec (Binde, 2005). Jiné zažívaly dlouhodobé střídání cyklů liberalizace a restrikce – přičemž restrikce obvykle byla spojena s rostoucími obavami úřadů a veřejnosti z toho, že hazardní hry narušují morálku a veřejný pořádek (Rose, 2003; Miers, 2004). Během posledních dvou až tří desetiletí se dostupnost hazardních her, účast v nich a výdaje na ně po celém světě výrazně zvýšily. Tato expanzivní fáze je kvantitativně i kvalitativně bezprecedentní a je ovlivněna vzájemně působícími silami, které nadále řídí globální vývoj komerčních hazardních her (Abbott & Volberg, 1999). Navíc probíhá rychlý rozvoj internetových hazardních her, které umožňují přístup z domova, práce a přenosných zařízení. V řadě populací v posledních deseti letech však hraní hazardních her značně pokleslo, a to i přes dále se zvyšující dostupnost. V některých těchto případech výdaje na hazardní hry nadále rostou, v jiných se stabilizovaly, nebo klesají. Tyto změny mohou být projevy adaptace, která je blíže popsána dále v této kapitole.

Přístupnost hazardních her je nezbytnou podmínkou pro účast, a naopak účast je nezbytná pro vznik škodlivého hráčství. Obecně panuje přesvědčení, že větší dostupnost hazardních her a související změny v postojích k hazardním hrám vedly jednak ke zvýšené účasti, jednak k nárůstu škod souvisejících s hazardními hrami. Orford (2005) konstatoval, že i když příčinná souvislost je komplexní a podílí se na ní více faktorů, „čím přístupnější formou je produkt poskytován, tím větší je jeho spotřeba a tím větší je inci-

dence a prevalence škod". Hlavní přehledy relevantní literatury a oficiálních šetření se s tím obecně shodují s různou mírou bližšího vymezení. Nedávný výzkum (Williams, Volberg & Stevens, 2012) zjistil, že Orfordův argument může platit v raných fázích expanze trhu s hazardními hrami, avšak potenciálně nemusí platit pro poslední dvě desetiletí ve většině jurisdikcí. Bylo identifikováno mnoho aspektů dostupnosti nebo expozice, avšak jen málo z nich bylo zkoumáno ve studiích. Celkově dosud konceptualizace a měření expozice nejsou dobře propracované. Byly realizovány některé práce na vývoji způsobů měření expozice, ty jsou však spíše specifické pro jednotlivé činnosti hazardních her nebo pro jednotlivé jurisdikce.

Řada průzkumů zkoumala rozdíly v míře hraní hazardních her hlášené samotnými účastníky mezi jednotlivými regiony a částmi populace. Jiné posuzovaly změny účasti v čase. Některé průzkumy sledovaly spojitost mezi dostupností a účastí, včetně změn účasti po zavedení nových forem hazardních her nebo významné změny v jejich poskytování (Abbott et al., 2004). Poznatky většiny studií jsou v souladu s názorem, že větší dostupnost příležitostí ke hraní hazardních her je spojena se zvýšením podílu exponované populace, která hazardní hry hraje. V řadě případů po zavedení a rozšíření některých forem hazardních her a/nebo prostředí hazardních her následovaly výrazné změny v demografické skladbě lidí, kteří hazardní hry hrají. Nicméně v mnoha jurisdikcích po počátečním zvýšení účasti následoval značný pokles, a to i tehdy, když se dostupnost dále zvyšovala.

Mnohé studie používající oficiální zdroje dat ukazují silné souvislosti mezi dostupností hazardních her a výdaji na hazardní hry v přepočtu na obyvatele. Kasína a elektronické hrací automaty typicky ovládnou trhy do několika let po zavedení. Tam, kde jsou elektronické hrací automaty velmi rozšířeny mimo kasína, typicky nacházíme silnou kovarianci mezi počtem elektronických hracích automatů a výdaji na elektronické hrací automaty. Silné souvislosti byly také nalezeny mezi hustotou heren s elektronickými hracími automaty a výdaji na hazardní hry na místní a regionální úrovni (Marshall, 2005). Existují však případy, kdy výdaje pokračovaly v růstu ještě několik let poté, co byl počet těchto přístrojů omezen. V některých případech je tento jev podle všeho důsledkem přemístění automatů do komunit, kde lze maximalizovat finanční výnosy (Productivity Commission, 1999).

Je důležité si uvědomit, že existuje mnoho různých druhů hazardních her, které jsou hrány v různých prostředích a lákají různé druhy lidí a které účastníci a pozorovatelé vnímají různými způsoby (Abbott, 2007). Tyto rozdíly mimo jiné ovlivňují, zda se lidé do hry zapojí a zda jejich hraní bude časté nebo problematické. Výzkum ukázal, že za určitých okolností vztah mezi zvýšenou expozicí a zvýšenými problémy přestává platit. Vztahy mezi dostupností, účastí a problémy jsou složité a je třeba vzít v úvahu délku expozice i individuální faktory a faktory prostředí, které účinky expozice zmírňují (Williams, Volberg & Stevens, 2012; Abbott & Volberg, 1999; Abbott et al., 2004, Shaffer et al., 2004). Expozice hazardním hrám je také výrazně ovlivněna politickým rozhodováním. Většina hazardních her podléhá přísným zákazům s právními a regulačními prostředky kontroly, které stanovují mnoho aspektů poskytování a dostupnosti. Přístup ke hraní hazardních her, stejně jako u jiných produktů nebo zařízení, je určen mnoha faktory. Vedle právních stránek hraje úlohu také prostorové rozmístění a řada různých ekonomických, sociálních a kulturních faktorů.

2/2/2 Kontext

Kontext hazardních her je velmi důležitý pro expozici hazardním hrám a pro sociální faktory rozebírané v kapitole 3.2 Sociální faktory. Vedle jurisdikci, komunit a lokalit existuje další, místně specifický kontext, v němž se expozice hazardním hrám může lišit. K těmto kontextovým faktorům patří rodina a pracoviště a dále referenční, kulturní a náboženské skupiny. Většina lidí obvykle uvádí, že se s hazardními hrami seznámili ve své původní rodině. Zahájení hazardních her v raném věku je rizikovým faktorem pro vznik škodlivého hráčství. Lidé, kteří začali s hraním hazardních her v pozdní pubertě nebo v dospělosti, častěji uvádějí, že byli do hazardních her zasvěceni vnějšími socializačními činiteli, mimo jiné svými přáteli, reklamou, kolegy z práce a životním partnerem/partnerkou nebo manželem/manželkou (Abbott, 2001a).

V minulosti byl nárůst hraní hazardních her nejčastěji vysvětlován dostupností peněz, dostupností různých hazardních her (zejména v případě problémového hráčství) a reklamou (Abbott, 2001b). Jedna studie zjistila, že zatímco u dospělých, kteří uváděli hraní hazardních her před dosažením věku 13 let, byla vyšší pravděpodobnost nynějšího problémového hráčství, totéž platilo u lidí, kteří uvedli, že s hraním hazardních her začali ve věku 25 let nebo ve věku vyšším (Abbott & Volberg, 2000). Ti, kteří byli zasvěceni do hraní hazardních her ve svém pozdním mladistvém věku a na začátku dospělosti, měli velmi nízkou prevalenci škodlivého hráčství, což nasvědčuje možnosti, že hraní v dřívějším věku by mohlo vést ke snížení dlouhodobého rizika škodlivého hráčství. Ve studii z roku 2006 Turner et al. našli nelineární (kvadratický) vztah mezi věkem zahájení hazardních her a problémy (Turner, Zangeneh & Littman-Sharp, 2006). Většina neproblémových hráčů začala hrát hazardní hry mezi 18. a 23. rokem, zatímco patologičtí hráči začali hrát buď před dosažením věku 18 let, nebo po dosažení věku 23 let. U obou studií je možné, že zvýšené riziko při pozdějším zahájení hazardních her může být důsledkem relativně nedávného zavedení elektronických hracích automatů a kasin.

Manželé nebo partneři a ostatní rodinní příslušníci jsou také nejčastěji zmiňováni jako společníci při hraní hazardních her, ačkoli tento faktor se u různých heren, forem hazardních her a částí populace liší (Abbott, 2001b). Mladiství a dospělí, kteří hazardní hry hrají často, zejména problémoví hráči, vykazují mnohem vyšší míru hraní hazardních her jak ve své současné rodině a domácnosti, tak ve své původní rodině.

Podstatné rozdíly v míře hraní hazardních her byly zjištěny v různých povoláních a náboženských skupinách. Walker (1992) mimo jiné citoval sociologické studie z padesátých let 20. století, které naznačují, jakým způsobem mohou pracovní a jiné referenční skupiny jedince ke hraní hazardních her povzbuzovat, nebo ho od něj naopak odrazovat. U lidí, kteří pracují v odvětví hazardních her, může být zvýšené riziko škodlivého hráčství. Shaffer a Hall (2002) zjistili vysoký výskyt škodlivého hráčství mezi zaměstnanci kasin, zejména mladšími a novějšími zaměstnanci. U zaměstnanců v dlouhodobějším pracovním poměru byl výskyt nižší. Autoři tuto skutečnost interpretují tak, že svědčí o zvýšeném riziku během rané expozice, po které následuje adaptace.

2/2/3 Prostředí hazardních her

Hazardní hry probíhají na mnoha různých místech. Komerční formy hazardních her, včetně kasin a hracích automatů ve společenských klubech a hotelích, probíhají v mís-

tech, kde se některé zranitelné skupiny populace cítí bezpečně v porovnání s místy, kde se vyskytují méně legitimní formy hazardních her. Existují některé studie svědčící o tom, že ženy, starší dospělí a některé skupiny migrantů raději hrají hazardní hry na místech, kde se cítí fyzicky bezpečně a pohodlně. Tyto pocity bezpečí a pohodlí mohou vést některé lidi k tomu, že vkládají do hry více, než si mohou dovolit.

Vedle počtu a rozmístění jednotlivých typů hazardních her a heren mají vliv na expozici hazardním hrám, účast ve hře a škodlivé hráčství také různé další proximální, situační a kontextové faktory (Abbott, 2007; Thomas, Bates, Moore, Kyrios, Meredyth & Jessop, 2011). Podmínky vstupu do herny a zákonnost, povaha a pocit bezpečného prostředí mají vliv na to, kdo se hazardních her zúčastní a jaké budou jeho vzorce hraní hazardních her. Účel činnosti, spojitost s dalšími atrakcemi, dostupnost alkoholu, uspořádání herny, ale také osvětlení, barva, zvukové efekty a pachy v pozadí prokazatelně ovlivňují čas a peníze vynaložené na hraní hazardních her (Abbott et al., 2004; Finlay et al., 2010).

Zdá se pravděpodobné, že umístění bankomatů a zařízení k čerpání úvěru v blízkosti určitých typů hazardních her přispívá k rizikovému a škodlivému hráčství. To pravděpodobně rovněž platí ohledně blízkosti a možnosti přístupu k lichvářům. Řada hazardních her je přístupná pouze v zařízeních, která mají licenci k podávání alkoholu. I když tato skutečnost přispívá k omezení přístupu mladistvých, existují náznaky, že konzumace alkoholu při hraní snižuje inhibici a vede k intenzivnějšímu a rizikovějšímu chování při hazardní hře. Zákazy kouření, alespoň v krátkodobém až střednědobém horizontu, vedly k výraznému snížení účasti v hazardních hrách a k výraznému snížení škodlivého hráčství, jak dokládá počet osob, které vyhledaly pomoc.

Byla navržena nebo záměrně zavedena řada opatření, jejichž cílem je podporovat umírněnost v herním chování a snížit výskyt škodlivého hráčství. Některá opatření zahrnují zákaz hraní hazardních her intoxikovaným osobám, zákaz poskytování úvěrů nebo hotovostních půjček na hazardní hry, školení personálu ohledně odpovědného hraní hazardních her, předem určený závazek omezení hry na konkrétní maximální výši ztráty a/nebo vypršení časové lhůty, prvky kontroly reklamy a propagace, nemožnost proplacení šeků s vysokými částkami, programy samovyloučení, uzavření podniku po dobu alespoň několika hodin denně a dále přítomnost hodin a přirozeného osvětlení v podnicích provozujících hazardní hry. Výzkum vyhodnocující tyto a další preventivní opatření není dobře propracován a zatím je nejisté, jaký vliv mají tato opatření na účast v hazardních hrách, včetně rizikového a škodlivého hráčství (Ladouceur, Blaszczynski & Lalande, 2012; Williams, West & Simpson, 2008).

Od roku 1995 dochází k prudkému nárůstu hraní hazardních her na internetu – jedná se o trend, který bude pravděpodobně nadále pokračovat prostřednictvím mobilních zařízení, jelikož chytré telefony a tablety přináší různé hazardní hry přímo do domovů a pracovišť po celém světě. Zatímco výchozí míry výskytu jsou nízké, hazardní hry hrané na internetu a na dálku se výrazně rozšířily, a to navzdory úsilí vlád přístup kontrolovat nebo řídit (Williams, Wood & Parke, 2012; Wood & Williams, 2009). Na druhé straně hraní hazardních her na internetu zaznamenalo vzestup ve Švédsku a v některých dalších evropských zemích, protože je podporují státem vlastněné společnosti provozující hazardní hry. Hraní hazardních her on-line se bude nadále rozvíjet s probíhajícími změnami

a hospodářskou soutěží mezi internetovými hernami, s příchodem nových demografických skupin na trh, např. žen a starších dospělých, a s rostoucím počtem jurisdikcí, které budou tyto činnosti legalizovat a regulovat.

Povaha hraní hazardních her on-line je svou podstatou problematictější než většina jiných forem hazardních her. Větší pohodlí, snazší přístup, osamělý charakter hry, možnost hrát pod vlivem alkoholu, nedostatek reálných peněžních ukazatelů a možnost hrát na několika místech a/nebo několik her současně – to vše jsou charakteristiky, které přispívají k oslabení schopnosti hráče kontrolovat míru svého zapojení. Dalším problémem je to, že problémoví hráči hazardních her na internetu se mnohem obtížněji vyhýbají hazardním hernám, které jsou dostupné jediným kliknutím (Schull, 2005; Wood, Williams & Lawton, 2007). Hraní hazardních her na internetu dává hráči možnost omezit vloženou částku a dobu hraní. Společnosti provozující hazardní hry mohou rovněž zavést sledovací systémy, které upozorní hráče, jestliže se jejich chování při hře začíná jevit jako riskantní. Internet umožňuje sofistikovanější opatření k odpovědnému hraní než jakýkoli jiný způsob provozování hazardních her.

2/2/4 Adaptace

Oblast adaptace je předmětem debat a v současné době jsou na ni různé názory. Existuje myšlenkový směr, který tvrdí, že během doby obvykle nastává jev adaptace v důsledku „získané“ imunity, ochranných změn prostředí, jakož i regulace a opatření veřejného zdravotnictví. V důsledku toho se úroveň problémového hráčství snižuje, a to dokonce i při rostoucí expozici. Adaptaci je možné uspišit prostřednictvím regulace a opatření veřejného zdraví. Abbott (2006) vyslovil domněnku, že expozice novým formám hazardních her, zejména elektronickým hracím automatům a dalším průběžným aktivitám, znamená pro dříve neexponované jedince, části populace a společnosti vysoké riziko rozvoje problémového hráčství. Jak je uvedeno v kapitole 2.2.1 Přístupnost, zvýšená dostupnost hazardních her je prokazatelně spojena s větší účastí v hazardních hrách a škodlivým hráčstvím. Jiné studie, zejména ty, které posuzovaly změny v rámci střednědobého až dlouhodobého časového horizontu v těžce populaci, však neprokázaly soustavný nárůst účasti a problémů během období rostoucí dostupnosti hazardních her a výdajů na ně. Ukázalo se, že v řadě případů míra účasti a problémů během těchto období klesla.

Byly provedeny metaanalýzy příslušných výzkumných dat pro posouzení vztahů mezi expozicí, dostupností, časem a škodlivým hráčstvím. Nejnověji provedli Williams, Volberg & Stevens (2012) analýzu pomocí 68 národních studií prevalence z celého světa, 27 studií z australských států/území, 40 studií z kanadských provincií a 67 studií z amerických států. Nejprve vytvořili „standardizované“ odhady prevalence zohledňující významné metodické rozdíly mezi různými studii (ukazatel škodlivého hráčství, časový rámec, formát administrace, popis průzkumu a návratnost odpovědí). Je známo, že tyto rozdíly ovlivňují odhady prevalence. Ve studii Storer, Abbott & Stubbs (2009) byl upraven pouze jediný rozdíl, a to použitý ukazatel škodlivého hráčství, aby bylo možné provést porovnání. Stejně jako Shaffer et al. (1997) se také Williams, Volberg & Stevens zaměřili pouze na čas. Nezahrnuli ukazatel dostupnosti hazardních her nebo jejich spotřeby. Došli k závěru, že ve většině jurisdikcí prevalence škodlivého hráčství relativně poklesla oproti dřívější prevalence, že tento pokles byl v některých jurisdikcích výraznější a začal v různých časových okamžicích a také že prevalence před poklesem nejprve vzrůstala. Vzhledem

k tomu, že dostupnost hazardních her a výdaje na ně se během posledních 30 let nadále zvyšují, dospěli autoři k závěru, že tyto výsledky svědčí ve prospěch názoru, že zvýšená dostupnost souvisí se zvýšeným výskytem škodlivého hráčství, a také ve prospěch názoru, že populace mají tendenci se v čase adaptovat.

2/3

Typy hazardních her

Výzkum ukázal, že většina lidí není přitahována všemi typy **hazardních her**, ale spíše se zaměřuje na jeden primární typ (Stevens & Young, 2010; např. loterie oproti hracím automatům). Mezi faktory, které stojí za preferenci primárního produktu hazardních her, je přání vyhrát peníze, potřeba vzrušení, potřeba úniku, hledání výzev, společenskost nebo hledání prostředku k relaxaci formou hry, jako je bingo nebo hraní na elektronických herních automatech. V této kapitole se zaměříme na následující rizikové faktory související s typy hazardních her: **četnost hraní a míra vzrušení, dovednost a domnělá dovednost a společenskost**. Další text pojedná o nástrojích hodnocení rizik a osvětlí rizikový potenciál různých typů hazardních her.

Obecně platí, že proběhla celá řada výzkumných studií, které se zaměřily na vzrušení při hře, a důkazy jsou poměrně silné. Důkazy pro pochopení psychologie u loterijních produktů jsou méně silné. I když to není přímo prokázáno, v novějších studiích o elektronických hracích automatech z pohledu neškodlivého hraní hazardních her autoři Blaszczynski a Griffiths nezávisle na sobě uvedli, že elektronické hrací automaty jsou programovány tak, aby byly „efektnější“ a tím přitahovaly ty, kdo toto vzrušení potřebují – což není v rozporu s těmi, kdo projevují menší emoce nebo reakce na starší elektronické hrací automaty. Rogers (tamtéž) zdůraznil, že modelování koherentní teorie loterijních her je velmi obtížné. V důsledku toho byl výzkum z velké části prováděn nepřímo (Rogers, 1998). Důkazy týkající se dovednosti a domnělé dovednosti jsou opět získávány většinou dedukcí, jelikož většina výzkumných pracovníků se zaměřila na jiné proměnné (např. vzrušení nebo kognitivní funkce) spíše než dovednost samu o sobě. Přesto hráči hazardních her měli tendenci rozlišovat mezi hrami založenými na dovednosti (nebo „ovládání“) a hrami založenými na náhodě. Co se týká společenskosti, jsou důkazy poměrně silné, přestože existuje velmi málo studií o tomto aspektu hráčského chování. Jak ukázalo několik studií provedených na toto téma, publikum, tj. pozorovatelé nebo další hráči, kteří jsou kolem hráče hazardní hry, výrazně ovlivňují hráčské chování, ačkoli důkazy tohoto tvrzení jsou v současné době omezené.

2/3/1 Četnost hraní a míra vzrušení

Přestože důkazy jsou omezené, četnost určitého typu hazardní hry a související výsledek jsou pro jedince, kteří mají tendenci ke hraní hazardních her, podle všeho důležité k tomu, aby uspokojili svou potřebu vzrušení, téměř stejně jako pro ty, kdo hledají peněžní odměnu. Jedinci, kteří tíhnou k vysoké četnosti hraní hazardních her, jako jsou elektronické hrací automaty, hrají proto, aby unikli z nudy nebo zažívali vzrušení v rychlých intervalech (Brown, Rodda & Phillips, 2004). Při hraní hazardních her s vysokou četností mnohdy nastává dostatečný počet situací „těsné prohry“, které hráče baví, pokud je důvodem hry samotné vzrušení.

Na některých moderních hracích automatech však nastává těchto situací tolik, že hráči si jich nevšímají, takže na úroveň vzrušení jedince mají malý vliv. Několik studií naznačuje, že škodlivý potenciál těchto her s vysokou četností spočívá v tom, že pokud jedinec opakovaně vyhledává pocit vzrušení („opojení“) z vítězství nebo těsné prohry, může docházet k častému sázení a výše sázek může být značná (Breen & Zimmerman, 2002; Holtgraves, 2009). Dosud bohužel nebyl proveden dostatečný počet studií o vzrušení a hazardních hrách. Důkazy proto celkově nejsou silné a je třeba provést více studií, které by tento vztah dále prozkoumaly.

Na druhé straně, někteří jedinci, kteří tíhnou k produktům loterijního typu, mají tendenci prokazovat větší míru trpělivosti a zdá se, že mají schopnost čekat na losování o cenu celý týden nebo měsíc (Rogers, 1998). Přitom se však někteří hráči mohou rozhodnout pro loterii i hru na elektronickém hracím automatu. Hraní těchto typů hazardních her při takto nízké četnosti bývá obvykle levné a tyto hry často nevyžadují žádnou zvláštní úroveň dovedností. Samotná výše odměny však může být atraktivní součástí tohoto typu hazardních her, což může dále vytvořit nutkání ke škodlivým vzorcům chování při hazardních hrách. Mnoho hráčů na elektronických hracích automatech a hráčů binga vyhledává prostřednictvím těchto her relaxaci, ale přitom riskuje, že se uzavrou před vztahy s ostatními a stáhnou se do svého prostředí – to je projevem maladaptivní strategie zvládnání stresu a osobních problémů. Konkrétněji vyjádřeno, místo sázení často a rychle, jako je tomu v případě hráčů hazardních her s vysokou četností, nemusejí jedinci, kteří mají v oblíbených loterijních produktech, sázet často, zato však sázejí „hodně“ – tzn. mohou nakupovat velký počet losů a jsou ochotni počkat až do konce týdne nebo měsíce, než zjistí, zda vyhráli. Je důležité si uvědomit, že loterijní produkty obvykle nebývají náročným nebo velmi společenským typem hazardní hry (Rogers, 1998). Proto budou lidé, kteří vyhledávají společnost při hazardní hře, přitahováni jinými typy hazardních her.

2/3/2 Dovednost a domnělá dovednost

Někteří jedinci jsou přitahováni produkty hazardních her, jako je poker a blackjack, které zahrnují prvek dovednosti, protože se domnívají, že sami sobě kladou „výzvy“, vedle toho, že soupeří s ostatními hráči nebo hernou (tj. herním zařízením) (Cotte & Latour, 2008). Pro tyto jedince zůstává peněžní odměna důležitá, četnost hry však tak důležitá není. Největší význam spočívá v tom, jak u nich vzniká vnitřní uspokojení z pocitu, že právě jejich osobní dovednost a/nebo zkušenost, kromě jiných faktorů, jim umožňuje vyhrát (Bjerg, 2010). V tomto smyslu se tyto jedinci mohou mylně domnívat, že mohou „zdokonalovat“ své hráčské dovednosti učením a zkušeností, což by dále mohlo znamenat období pravidelných (finančních) ztrát.

K dalším typům hazardních her částečně založených na dovednosti patří sportovní sázky, například dostihy, a spekulace na burze. Jedinci, které lákají právě tyto typy hazardních her, obvykle nacházejí potěšení v průzkumu akce a testování své vlastní „odbornosti“ na tomto poli při sázení. Dále se tyto jedinci snaží zvýšit zábavnost akce nebo sportu tím, že sázejí na jeho výsledek. Jinými slovy, doufají nejen, že vyhraje jejich tým (nebo kůň), ale také, že se budou moci těšit na náhlou výhru z této akce (Bonnaire, Bungener & Varescon, 2006).

2/3/3 Společnost

Je patrné, že různí lidé mají různé dispozice ke společenskosti: každého z nás lze klasifikovat jako introverta nebo extraverta nebo je možné jej někam zařadit na této škále společenskosti. V kontextu hazardních her by se dalo spekulovat o tom, že ti, kdo vyhledávají společnost, by spíše mohli tíhnout k hazardním hrám těch typů, které se hrají v prostředí kasin, nebo k jiným hrám, jako je například bingo, ke sportovním sázkám a sázkám na dostihy s přáteli, kteří mají podobné zájmy, nebo k hazardním hrám v místních „sázkových kancelářích“, kde se lidé scházejí kvůli hře a společnosti. Takoví jedinci se mohou zapojovat do určitých her, jako je ruleta nebo kostky, kde je přítomno mnoho dalších hráčů nebo diváků, kteří zvyšují vzrušení z vítězství nebo těsné prohry. Jedinci, kteří chtějí zažít prostou výzvu v podobě hry a výhry, ale snaží se vyhnout společnosti, budou přitahováni hazardními hrami na internetu, kde se nemusejí stykat s ostatními (Shaffer et al., 2010). Tím nenaznačujeme, že kasina jsou nutně společenskými místy; dokonce i v zalidněném prostředí, jako jsou kasina, jednotlivým hráčům hrozí, že budou zažívat osamocení, například když tráví dlouhou dobu hraním na elektronických hracích automatech. Osamocení je jistě možná u dalších typů hazardních her, jako jsou elektronické hrací automaty, kde jsou technologie, speciální efekty a další prvky navrženy tak, aby posilovaly individuální pocit vzrušení z vítězství nebo těsné prohry, takže podporují dlouhé časové úseky individuální, osamocené hry (Rockloff & Greer, 2010; Parke & Griffiths, 2006). Zatímco však někteří lidé jsou přitahováni hazardními hrami hranými on-line, protože nemusejí chodit do společnosti, jiné lákají on-line hazardní hry kvůli možnosti soutěžit proti mnoha jiným hráčům.

2/4

Zdroje řešení problémového hráčství

Řešení problémů je systematický proces, který zahrnuje identifikaci problému, analýzu jeho součástí, promyšlení a vyhodnocení možných řešení a překonávání překážek před rozhodnutím o dalším postupu. V rámci hazardních her může být hlavní problém pro určitou část populace identifikován jako významné negativní důsledky vyplývající z rekreačního a legálně dostupného hraní hazardních her. To vede k významnému tvrzení o optimálních vlastnostech, které by prostředí hazardních her mělo mít, aby se minimalizovala incidence a prevalence škodlivého hráčství a snížila se míra škod vznikajících u jednotlivců. V této kapitole se budeme zabývat pojmem harm reduction (snížování škod), přičemž nastíníme následující faktory týkající se **zdrojů řešení problémového hráčství** v rámci řešení problémů, léčby a pomoci: **obecné vnímání řešení problému, harm reduction, prevence a ochrana, vzájemná pomoc a svépomoc a léčba.**

Síla důkazů o těchto rizikových faktorech se výrazně liší. Nejsilnější důkazy pocházejí z hodnocení vzájemné pomoci a svépomoci a studií léčby. Přestože rozdily přetrvávají, řada přehledů výrazně svědčí ve prospěch jejich účinnosti (např. Stea & Hodgins, 2011). Naproti tomu literatura o vlivu obecného vnímání řešení problémů a snižování škod je méně rozsáhlá a méně konzistentní. Obdobně je také málo literatury o konkrétních strategiích snižování škodlivých účinků a programech prevence.

2/4/1 Obecné vnímání řešení problémů

Prostředí jednotlivců se liší v tom, jak je koncipována, podporována a umožňována prevence vzniku problémů a řešení problémů. To platí jak v obecném smyslu pro celou řadu osobních problémů, tak konkrétně ve vztahu ke škodám působeným hraním hazardních her. Tyto prvky prostředí zahrnují postoje veřejnosti, které podporují individuální sebeurčení, péči o sebe sama a zdravý životní styl. Prostředí může nebo nemusí zahrnovat struktury, které poskytují podporu ohroženým osobám nebo osobám, které se již potýkají s nejrůznějšími individuálními, rodinnými nebo sociálními problémy. Například úloha lékařů, pedagogů, duchovních a zaměstnanců finančních institucí může zahrnovat určité očekávání, že budou poskytovat podporu jedincům, kteří se potýkají s různými problémy, z nichž jedním by mohly být škody působené hraním hazardních her.

Podobná očekávání mohou existovat ohledně role rodiny při poskytování podpory a péče rodinným příslušníkům, kteří mají problémy související s hraním hazardních her. A konečně, důležitá otázka, na kterou se odpověď může lišit v závislosti na společnosti a jejích přirozených kulturních hodnotách, do jaké míry se od jedince očekává, že problémy vyřeší sám bez podpory ostatních.

2/4/2 Snižování škod, ochrana a prevence

Právní a sociální prostředí může také podporovat existenci politik harm reduction, které omezují individuální expozici rizikům hraní hazardních her. Některé jurisdikce mají jasné formulované modely veřejného zdravotnictví, do jejichž působnosti spadají i hazardní hry. V některých jurisdikcích byly vyvinuty a vyhodnocovány a jsou v nich k dispozici programy školní prevence. Veřejné informační kampaně propagující odpovědné hraní hazardních her nejsou z hlediska účinnosti tak dobře prozkoumány. Jak je uvedeno v kapitole 2.2.1 Přístupnost, v různých jurisdikcích byla navržena a realizována široká škála přístupů snižování škod, včetně nabídky programů samovyloučení v rámci heren, omezení počtu a lokalit heren v oblasti, omezení provozních hodin, zákazu kouření v hernách, prevence sázení na úvěr, vynucování věkového limitu, nabídky dobrovolně nebo povinně předem stanovené maximální výše sázky, odstranění bankomatů (ATM) a snížení výherních částek. Avšak důkazy o účinnosti takových přístupů snižování škod jsou mnohdy nesourodé nebo vůbec neexistují kvůli absenci prospektivních/longitudinálních studií nebo kvůli protiopatřením zavedeným provozovateli hazardních her.

Prostředí může naopak místo snižování škod podporovat zvýšenou expozici hazardním hrám. Přímá reklama a marketing provozovatelů v odvětví a nepřímá propagace prostřednictvím mediálních vyobrazení (film, televize) jsou klíčovými faktory, které přispívají k atraktivitě a idealizaci hazardních her jako zábavního produktu. V některých zemích, jako je například Austrálie, je součástí televizního vysílání sportovních akcí i hlášení komentátorů o kurzech, které nabízejí sázkové kanceláře přijímající sázky on-line a po telefonu, přičemž televizní přenosy doplňují reklamní přestávky zaměřené na hraní hazardních her. Firemní loga a reklamy on-line sázkových kanceláří jsou na sportovištích vidět na výrazných místech a oblečení hráčů zajišťuje další reklamu spojující významné sportovní osobnosti s hraním hazardních her.

2/4/3 Vzájemná pomoc a svépomoc

Různá prostředí mohou také obsahovat specifičtější typy podpory relevantní pro škodlivé hráčství. Některé země mají dobře zavedené vzájemné podpůrné skupiny, jako jsou Gamblers Anonymous a Gam-Anon (Binde, 2012). Vedle toho mohou místní knihovny a internetové stránky poskytovat kulturně a jazykově relevantní podpůrné materiály pro sebeřízení jednotlivců, kteří nadměrně hrají hazardní hry. Jen málo je však známo o účinnosti těchto možností řešení problémů.

2/4/4 Léčba

Přestože ne všichni problémoví hráči potřebují formální léčebné služby, v závislosti na obecném vnímání řešení problémů a další podpoře je jasné, že pro mnoho jedinců s těmito problémy je léčba přínosná. Dostupnost léčby se v jednotlivých právních systémech výrazně liší. Komplexní léčebný systém by zahrnoval léčbu různé intenzity a modalit, která by byla založena na důkazech. Tyto typy léčby by měly zahrnovat individuální poradenství poskytované při osobním kontaktu i na dálku, skupinovou léčbu, denní programy a rezidenční služby. V některých jurisdikcích jsou některé z těchto služeb nebo všechny tyto služby dostupné v rámci systémů péče o duševní zdraví, v jiných jsou zařazeny do léčby závislostí, nebo jsou pojaty jako samostatné služby. Tyto charakteristiky mají vliv na to, kdo léčbu vyhledá a při jaké úrovni potíží a újm.

Mnohé z těchto rozdílů v prostředí dosud nejsou dostatečně prozkoumány. Nicméně, stále větší oblast výzkumu se zaměřuje na účinnost konkrétních intervenčních strategií, včetně individuálních a skupinových léčebných intervencí a léčebných intervencí založených na sebeřízení. Výsledky obecně svědčí o účinnosti modelů kognitivně-behaviorální léčby s omezenějšími, ale pozitivními výsledky u farmakologických a rodinných přístupů (Stea & Hodgins, 2011). Výzkumy preventivních programů (Williams et al., 2008) a dalších komplexních strategií veřejného zdraví jsou nepříliš početné (Hodgins et al., 2011).

2/4/5 Posouzení rizik

Téměř všichni výzkumní pracovníci se shodují, že některé formy hazardních her jsou těsněji spojeny se vznikem škodlivého hráčství než ostatní. Například loterie jsou obecně považovány za relativně neškodné, zatímco elektronické hrací automaty bývají často úzce spojeny se vznikem škodlivého hráčství. Indikace rizikovosti různých forem hazardních her lze získat analýzou dat ze studie prevalence (Binde, 2011), ze statistik o hraní lidí, kteří vyhledávají pomoc kvůli škodlivému hráčství, a z nástrojů pro hodnocení rizik. Důležité je mít na paměti, že rizikovost určité formy hazardních her je relativní a závisí na tom, jaké další hry jsou na trhu hazardních her k dispozici v daném okamžiku (Binde, 2011).

Nástroje posuzování rizik řadí různé formy hazardních her na stupnici od relativně neškodných až po relativně škodlivé, a to na základě výběru faktorů, o nichž bylo výzkumem zjištěno, že přispívají ke škodlivému hráčství. Jednotlivým faktorům je přiřazena různá váha v závislosti na tom, jak jsou pro celkový rizikový potenciál důležité. Každý faktor hraní hazardních her je hodnocen na stupnici a vypočte se součet vážených hodnocení. Jestliže se zjistí, že určitá forma hazardních her je nepříjemně riziková, lze některé důležité faktory upravit tak, aby se rizikový potenciál snížil. Nástroje pro posuzování rizik v současné době využívají především společnosti provozující hazardní hry,

ale začínají se používat také regulační orgány, a to s cílem zaměřit regulační opatření na neškodlivější typy hazardních her.

V současné době existují tři nástroje pro posuzování rizik: GAM-GaRD (Wood, Griffiths & Parke, 2008); Tools for Responsible Games (Nástroje pro odpovědné hraní) (TRG - Airas, 2011); a Tool to Evaluate the Risk Potential of Different Gambling Types (Nástroj pro hodnocení rizikového potenciálu různých druhů hazardních her), známý také pod názvem AsTERiG (Meyer, Fiebig, Häfeli & Mörsen, 2011). První vyvinula britská firma, druhý finští vědci. Třetí nástroj byl vytvořen skupinou německých výzkumných pracovníků a je volně dostupný. Zahrnuje deset faktorů: četnost hraní, možnost vícečetných her/sázek, poměr vkladu k výhře, světelné a zvukové efekty, variabilní výše vkladu, dostupnost, jackpot, interval výdeje peněz, těsné prohry a kontinuita hry. Také GAMGaRD zahrnuje deset faktorů, zatímco TRG obsahuje hned padesát ukazatelů v devíti různých dimenzích.

POJEDNÁNÍ O OBECNÝCH FAKTORECH
PŘÍSPÍVAJÍCÍCH KE ŠKODLIVÉMU HRÁČTVÍ

Kultura je sdílený systém myšlení, smyslu a morálky národa nebo etnické skupiny. Projevuje se v normách, zvycích, kolektivní znalosti, symbolech, mýtech rituálech. Postoje a tradice se mohou mezi jednotlivými skupinami v rámci určité kultury lišit, ale kontrasty jsou utvářeny celkovým kulturním systémem. Subkultura je určitá odchylka v rámci kultury, kterou můžeme přirovnat k nářečí nějakého jazyka. Svým zásadním vlivem na smysl a hodnoty má kultura řadu dopadů na prevalenci hraní hazardních her, popularitu různých forem hazardních her, myšlenky a postoje ke hraní hazardních her, praktické stránky jejich hraní a rozsah škodlivého hráčství (Forrest & Wardle, 2011; Lin, 2011; GAMECS Project, 1999; Loo, Raylu & Oei, 2008; Parish, 2005; Raylu & Oei, 2004; Scull & Woolcock, 2005; Tepperman & Korn, 2002; Wynne & McCready, 2004).

Funkce a významy hraní hazardních her se mezi kulturními skupinami výrazně liší. Vnímání hazardních her se může lišit v rámci jednotlivých kultur a mezi nimi, kdy jsou hazardní hry považovány za individuální zábavu, společenskou aktivitu, únik z každodenního života, koníček vyžadující dovednost, způsob, jak zkusit štěstí, rychlý způsob, jak vydělat peníze, nebo něco hanebného. Zatímco některé kulturní významy a hodnoty pravděpodobně zvyšují individuální riziko vzniku škodlivého hráčství, jiné toto riziko pravděpodobně snižují. V této kapitole nastíníme **kulturní faktory**, které přispívají ke škodlivému hráčství: **etnický původ a tradice, sociálně-kulturní postoje, subkultura hazardních her, náboženství a jiné systémy víry, vyobrazení a symbolika a pohlaví**.

Přesvědčivé důkazy z mnoha studií prevalence svědčí o tom, že hráčské chování a míra škodlivého hráčství se v jednotlivých zemích v konkrétní jurisdikci mezi etnickými skupinami liší (Williams, Volberg & Stevens, 2012). K lepšímu pochopení příčiny této změny je třeba další výzkum, avšak některé studie v jednotlivých etnických skupinách ukazují, že k rozdílu přispívá náboženství, postoje, přesvědčení, procesy akulturace a další kulturní faktory (např. Forrest & Wardle, 2011; Kim, 2012). Studie prevalence také obvykle ukazují, že hraní hazardních her a škodlivé hráčství se liší podle pohlaví, společenské třídy a věku. To naznačuje vliv kulturních faktorů a existují některé studie, které se jimi zabývají (např. Clarke & Clarkson, 2009; Corney & Davis, 2010). Studií kulturních významů a symboliky hazardních her je relativně málo a většinou představují kvalitativní šetření na základě etnografického, historického nebo interpretačního přístupu (přehled literatury viz Binde, 2009, s. 44–57, kde je uvedena další literatura, např. Casey, 2003; Fisher 1993; Malaby, 2003; McMillen, 1996; Neal, 1998).

3/1/1 Etnický původ a tradice

Již výše jsme konstatovali, že pohled na hazardní hry se mezi národy a kulturními tradicemi různí. Spektrum názorů se může pohybovat od toho, že hazardní hry jsou zcela přijatelnou činností, nebo dokonce normou při určitých společenských příležitostech, až po vnímání hazardních her jako činnosti nevhodné a podezřelé v ostatních případech. Populační průzkumy často ukazují, že v demografické kategorii jedinců narozených v zahraničí je patrný zvýšený výskyt škodlivého hráčství. Nicméně ani skupiny etnických menšin, ani skupiny migrantů nejsou homogenní, jednotnou skupinou.

Je třeba vzít v úvahu kulturu a tradice v jejich zemích původu a různé procesy akulturační. Zatímco prevalence škodlivého hráčství může být u některých etnických skupin relativně vysoká, v jiných skupinách – zejména u žen v těchto skupinách – může být hraní hazardních her a škodlivé hráčství méně časté než ve většinové společnosti hostitelské země kvůli tomu, že hraní hazardních her je vnímáno negativně, účast na komerčních formách hazardních her je nízká a na hazardní hry není dostatek peněz. Mnoho skupin vykazuje bimodální vzorce hraní hazardních her, kdy skupina jako celek hraje hazardní hry relativně málo, avšak ti z jejich příslušníků, kteří hrají tyto hry, je hrají intenzivně a potýkají se s problémovým hráčstvím ve vysoké míře (Abbott & Volberg, 2000; Kim, 2012; Volberg a Wray, 2007). Právě tyto části populace jsou pravděpodobně v počátečních fázích nástupu hraní komerčních hazardních her.

V případě skupin přistěhovalců může mít zvýšený výskyt škodlivého hráčství několik příčin. Jedna kategorie příčin souvisí s kulturou a tradicemi země původu. Skupiny imigrantů mohou patřit ke kultuře, kde názory na náhodu, štěstí a osud zvyšují riziko škodlivého hráčství nebo kde úroveň pravděpodobnostního myšlení je obecně nižší. V jejich kultuře mohou být hazardní hry běžné a akceptované, přičemž je méně pravděpodobné, že intenzivní hraní hazardních her bude hráč nebo jeho okolí vnímat jako problémové. V některých kulturách migrantů se na vlastnictví a předvádění bohatství klade velký důraz, což jednotlivce láká do světa hazardních her, kde se točí velké částky peněz.

Některé jiné kultury naopak považují hazardní hry za natolik ostudné, že se lidé mohou ostýchat o problémovém hráčství mluvit nebo kvůli němu požádat o pomoc. A konečně, v určitých kulturách hraní hazardních her možná není příliš rozšířené, avšak pokud se jejich příslušníci přistěhují do společnosti hostitelské země, kde se hazardní hry hrají ve velké míře, mohou u nich vzniknout nerealistická očekávání, že vydělají peníze, což by mohlo vést k nadměrnému hráčství.

Další kategorie příčin zvýšeného výskytu škodlivého hráčství se týká prožitku migrace a života v hostitelské zemi. Někteří jedinci mohou mít špatný pocit, protože vnímají své vykořevení, ztrátu společenského postavení, změnu rodinných rolí v nové zemi a protože pociťují vyloučení a diskriminaci. Toto psychické vypětí může způsobit, že se uchylují ke hraní hazardních her kvůli tomu, aby si odpočinuli, unikli realitě nebo trávili čas v prostředí subkultury heren, což riziko škodlivého hráčství zvyšuje. Do skupin migrantů také často patří uprchlíci, kteří utrpěli fyzické a emocionální trauma, a často se vyznačují vysokým výskytem problémového hráčství. O přesném vztahu mezi traumatem a škodlivým hráčstvím je však známo jen málo. Dále mohou mít přistěhovalci nebo uprchlíci v hostitelské společnosti socioekonomicky znevýhodněné postavení, které samo o sobě představuje rizikový faktor pro vznik škodlivého hráčství, jak je popsáno v kapitole 3.2 Sociální faktory. Noví přistěhovalci mohou v hostitelské zemi také zažívat vysokou míru nezaměstnanosti, a hazardní hry se tak stávají způsobem, jak trávit čas a dosáhnout úrovně vzrušení, které v každodenním životě nelze nalézt. Pro přistěhovalce se mohou kasina stát místem setkávání s krajany, protože jsou vnímána jako vstřícná, bezpečná, multikulturní prostředí, které není založeno na konzumaci alkoholu a vytváření milostných vztahů mezi muži a ženami.

Souhrnně vyjádřeno, problémové hráčství u imigrantů vzniká v interakci mezi skutečností, že mají kořeny v jiné kultuře, prožitkem migrace a procesem začleňování do hostitelské společnosti. Přistěhovalci sami o sobě tak nepředstavují v souvislosti s hraním hazardních her problém. V případě domácích etnických skupin je podle některých autorů zvýšený výskyt škodlivého hráčství mnohdy důsledkem především marginalizovaného a znevýhodněného sociálně-ekonomického postavení těchto skupin (Breen & Gainsbury, 2013; Volberg & Abbott, 1997). Je známo, že faktory jako nezaměstnanost a nízké vzdělání souvisejí se škodlivým hráčstvím, jak rozebírá kapitola 3.2 Sociální faktory.

3/1/2 Sociálně-kulturní postoje

Celkový postoj ke hraní hazardních her ve společnosti, který může kolísat mezi tolerancí a nesouhlasem, se v průběhu desetiletí a staletí mění. Jednou z příčin této proměnlivosti je to, že způsoby hraní hazardních her a postoje k nim mají tendenci odrážet morálku a hodnoty, na nichž jsou socioekonomické systémy založeny. Jak se tyto systémy mění, mění se také postoje ke hraní hazardních her. Jedním z příkladů je posun od industriální společnosti ke společnosti spotřebitelské. V evropských industrializovaných společnostech 19. a začátku 20. století byly hazardní hry negativně líčeny jako škodlivé pro pracovní motivaci (buržoazní kritika).

Byly také vnímány jako škodlivé pro dělnické hnutí, jelikož přinášejí iracionální a individualistické naděje na zbohatnutí těm, kteří by místo toho měli bojovat za sociální a ekonomickou spravedlnost, a dále byly vnímány jako jev s negativními dopady na dělníky ve smyslu promrhaného času a peněz (socialistická kritika; Dixon, 1991; Husz, 2002; McKibbin, 1979). Se vznikem spotřebitelské společnosti v polovině 20. století tyto negativní názory postupně ustupovaly pozitivnějšímu pohledu na hazardní hry jako přijatelný způsob spotřeby produktů pro volný čas.

Další možnou příčinou změny v postojích vůči hraní hazardních her je cyklický proces dosažení extrému a jeho odmítnutí. „Období liberalizace a zvýšeného hraní hazardních her v populaci vede k vrcholu, kdy dosahuje nadměrné úrovně, což zpětně vyvolá nesouhlas a omezení příležitostí ke hraní hazardních her. Lidé hrají hazardní hry méně, ale vášeň pro hazardní hry opět vzrůstá, cyklus se uzavírá a proces se opakuje“ (Binde, 2009b, s. 55). Tento cyklický vzorec vývoje byl pozorován v USA a v Evropě (Barnhart, 1992; Rose, 2003).

Lze předpokládat, že celkový postoj ke hraní hazardních her ve společnosti má dopad na škodlivé hráčství, a to v několika směrech. Postoj tolerance a přijímání půjde ruku v ruce s nárůstem výskytu a intenzity hraní hazardních her; podle modelu celkové spotřeby (Lund, 2008) to povede ke zvýšení výskytu škodlivého hráčství. Specifičtější mechanismus by mohl být ten, že normalizace intenzivního hraní hazardních her ve společnosti snižuje pravděpodobnost, že nadměrné hráčství jednotlivců bude jejich okolím kritizováno, což snižuje společenský tlak na odpovědné hraní hazardních her.

Vnímání hazardních her ve společnosti se liší v celé řadě sociokulturních faktorů, které rozebíráme níže: podle příslušnosti ke společenské vrstvě, podle politické orientace a věkové skupiny. Lze předpokládat, že takto rozdílné vnímání může mít dopad na škodlivé hráčství tím, že vytváří větší, nebo naopak menší pravděpodobnost, že jednotlivci budou

hrát hazardní hry intenzivně a/nebo že se budou věnovat takovým formám hazardních her, u nichž je pravděpodobnost působení škod zvláště vysoká.

- Politická orientace má kořeny v morálních hodnotách, které ovlivňují vnímání hazardních her. Například liberální politický názor často akceptuje hazardní hry jako volbu jednotlivce a podporuje liberální regulaci trhu hazardních her. Socialistický nebo konzervativní politický názor může znamenat nesouhlas s hazardními hrami, jelikož takový názor je založen na víře v absolutní morální hodnoty, s nimiž je hraní hazardních her často neslučitelné.
- Společenské třídy se vyznačují specifickými konfiguracemi sociokulturních hodnot, které mohou vnímání hazardních her utvářet. Například u mužských příslušníků americké dělnické třídy v šedesátých letech minulého století byly hazardní hry vnímány jako aktivita pro muže, která dávala možnost projevit odvahu a společenskost (Zola, 1967). Šlechta 18. století ve Francii a Rusku často sázela vysoké částky při hazardních hrách, které byly mnohdy soutěživé povahy (Kavanagh 1993; Helfant, 2002). Zároveň se nezdálo, že se stavěla proti hraní hazardních her „nižšími“ třídami společnosti. Kulturní elita současných evropských společností však má tendenci pohrdat hazardními hrami jako iracionální a vulgární formou zábavy pro ty, které sama považuje za méně vzdělané (viz též kapitolu 3.2.1 Sociální demografie). Některé formy hazardních her jsou spojeny se specifickými společenskými vrstvami. Například hra bingo je v západních společnostech spojena s nízkopříjmovými skupinami, zatímco ruleta a další kasinové hry, alespoň tradičně v Evropě, bývají spojeny s vyššími třídami.
- Demografie: Různé věkové skupiny se obvykle drží odlišných kulturních hodnot. Věkové kohorty si nesou po celý svůj život některé z hodnot, jež jim byly vštípeny v jejich formativním věku dětství a dospívání. Věkové skupiny mívají také často relativně stabilní hodnoty. Například během posledního půlstoletí je „kultura náctiletých“ charakterizována zpochybňováním zavedených hodnot, riskováním a zacházením do extrémů v životním stylu. Naproti tomu „zlatá léta“ důchodového věku se vyznačují pomalým tempem života a spoustou volného času. Věkové skupiny se proto svým vnímáním hazardních her a preferencí různých forem hazardních her mnohdy liší.

3/1/3 Subkultury hazardních her

Na některých místech hraní hazardních her se může vytvořit specifická místní kultura. Především je tomu tak v případě závodíšť a kasin: někteří hazardní hráči tráví mnoho hodin týdně v jediné herně, poznávají další hráče a zaměstnance a postupem doby si vytvoří zvláštní způsoby interakce, speciální žargon, normy chování a také místně tradice událostí a osob (Fisher, 1993; Hayano, 1982; Rosecrance, 1985). Zapojení do těchto subkultur hazardních her může jednotlivci přinášet velké uspokojení, ale znamená, že tito lidé vynakládají na hazardní hry značné množství peněz. Jestliže je společenský život jedince ve světě mimo prostředí této herny neuspokojivý a frustrující, může ho přitahovat uspokojivější společenský život v herně (Ocean & Smith, 1993).

3/1/4 Náboženství a jiné systémy víry

Různá náboženství mají na hazardní hry různé pohledy. Místní a polyteistická náboženství mohou zastávat pozitivní stanovisko – kdy hazardní hry mohou být součástí rituálu a mýtu a mohou mít určitý duchovní rozměr – ale velká monoteistická náboženství se k hazardním hrám staví obvykle nesouhlasně. Islám hazardní hry zakazuje a luteránské církve tradičně hazardní hry odsuzují (Binde, 2007a), což platí i pro mormonskou církev

a církev svědků Jehovových. Římský katolicismus hazardní hry jako takové nezapovídá, varuje však před jejich nadměrným hraním.

Oficiální náboženství je po dobu jednoho staletí nebo déle v západních sekulárních společnostech na ústupu. Cítění a přesvědčení náboženské povahy však na sebe berou nové podoby, jelikož lidé se nadále chtějí spojit s říší transcendentálního, duchovního a mystického a proniknout do ní; na základě analýzy kulturního symbolismu Binde (2007a) vyslovil domněnku, že hazardní hry do jisté míry takové spojení poskytují.

Pro jedince může mít hraní hazardních her v současných společnostech duchovní a existenciální rozměr, který k nadměrnému hráčství přispívá (Currie, 2007; Kusyszyn, 1984; Wong, Leung & Lau, 2009). Hazardní hry mohou vyplňovat existenciální prázdnotu a stávají se důležitými pro situování sebe sama v hodnotovém systému společnosti, a vyjadřují tak naděje na sociální přijetí, úspěch a smysluplný život.

Spiritualita a víra mohou také lidem pomoci překonat problémy související s hraním hazardních her; spiritualita je základním kamenem vzájemné podpůrné organizace Gamblers Anonymous a léčebných programů ve dvanácti krocích (Ferentzy, Skinner & Antze, 2009). Někteří terapeuti a vědci tvrdí, že léčba nadměrného hráčství by měla zahrnovat duchovní rozměr a širší a hlubší životní otázky hráče (Hänninen & Koski-Jännes, 1999; Lee, 2009; Nixon, Solowoniuk & McGowan, 2006).

V obecnější rovině je stoupenectví určité náboženské víry odmítající hazardní hry faktorem, který před škodlivým hráčstvím chrání, protože snižuje pravděpodobnost, že jedinec je bude hrát. Pokud hazardní hry přesto hraje, bude intenzita hraní pravděpodobně nízká. Účast na náboženských aktivitách je jedním z mála zjištěných ochranných faktorů působících proti rozvoji problémového hráčství (Hayatbakhsh et al., 2006; Hodgins et al., v tisku). Magické myšlení (tj. představy o okultním spojení mezi entitami, často na základě přenosu dotykem nebo podobností) může být součástí náboženské víry nebo s ní nemusí souviset. V takovém případě může mít formu „pověr“, tedy představ, které ovlivňují myšlení a chování, i když lidé třeba připouštějí, že tyto představy jsou iracionální (Campbell, 1996). V souvislosti s hazardními hrami byla zdokumentována řada představ a postupů magického charakteru (např. Henslin, 1967; Teed, Finlay, Marmurek, Colwell, & Newby-Clark, 2012). Není jasné, zda tato přesvědčení podněcují lidi ke hraní hazardních her, nebo jsou naopak jejich produktem a obohacují prožitek hry tím, že je jí připisován mystický rozměr. V každém případě mohou přesvědčení o magičnosti napomáhat nadměrnému hraní hazardních her. Hráč může být například přesvědčen, že má šťastný den a že pravděpodobně přijde velká výhra. Obdobným způsobem mohou ke škodlivému hráčství přispívat také přesvědčení o osudovosti. Některé výzkumy svědčí o tom, že v některých kulturách se taková přesvědčení vyskytují společně s nižší úrovní pravděpodobnostního myšlení, např. v čínských kulturách (Lau & Ranyard, 2005).

3/1/5 Ztvárnění a symbolika

Jak již bylo řečeno, názory na hazardní hry jsou v některých společnostech velmi pozitivní. Tyto pozitivní názory si obvykle najdou cestu do sdělovacích prostředků (např. v rámci zpravodajství o hazardních hrách, příbězích výherců jackpotu, při televizních pokerových turnajích a v rámci doporučení ohledně toho, jak sázet a hrát hazardní hry). Hazardní hry

se také stávají běžným námětem populární kultury, např. filmů, televizních seriálů, románů a „městských legend“ o pozoruhodných příbězích šťastné nebo nešťastné náhody, které hazardní hráči údajně zažili. Taková vyobrazení líčí hazardní hry v pozitivním světle a prostřednictvím většinou implicitních symbolických a mytologických sdělení umožňují, aby hazardní hry v kultuře a společnosti zapustily kořeny (Binde, 2007b, 2012b). Hazardním hram, které samy o sobě mohou být zcela triviální, jsou připisovány pozitivní vlastnosti, jako je prožitek zábavy, vzrušení a společnosti ostatních, jejichž prostřednictvím nabývají morálního a duchovního rozměru. Díky tomu se mohou hazardní hry jevit jako zajímavější a přínosnější činnost. Za předpokladu, že model celkové spotřeby je pro hazardní hry platný, bude následná zvýšená prevalence a intenzita hraní hazardních her přispívat ke škodlivému hráčství.

Marketingová sdělení komerčních hazardních her, design herních zařízení (např. video-loterijních terminálů (VLT) a losů) a architektonické řešení exteriéru a interiéru heren často využívají kulturních symbolů ke sdělení, že hazardní hry jsou zábavné, vzrušující a umožňují lidem zbohatnout. Různé hazardní hry mohou být vyobrazovány tak, že mají vlastnosti, díky nimž jsou zvláště lákavé pro určité sociokulturní skupiny (např. luxusní kasina pro bohaté a skromné herny binga pro nízkopříjmové skupiny). Řešení interiéru heren, zvláště kasin, může zahrnovat symbolické a psychologické podněty, které mohou ovlivňovat náladu a chování stálých návštěvníků a působit na jejich kupní chování. Marketing, zařízení pro hazardní hry a uspořádání herny tak mohou přispívat ke škodlivému hráčství tím, že zvyšují prevalenci a intenzitu hraní hazardních her; k posouzení těchto potenciálních vztahů je potřeba další výzkum.

Dlouhodobý dopad reklamy hazardních her na postoje k jejich hraní je obtížné posoudit. Podle některých názorů má reklama obecně významný dopad na spotřebitelské preference a postoje spotřebitelů k propagovaným výrobkům. Podle jiných názorů se však reklama pouze zachycuje nastupujících trendů v populární kultuře a změn hodnot. Reklama může tyto trendy a hodnotové změny zvyšovat, ale nemůže je vytvářet nebo udržovat. Na individuální úrovni existují určité empirické důkazy, že reklama ovlivňuje, jak jsou hazardní hry vnímány. Existuje však jen málo vědeckých prací, které se touto oblastí zabývaly (Planzer & Wardle, 2011).

Posoudit dopad reklamy na rozsah škodlivého hráčství je ještě obtížnější, protože neexistuje žádný empirický výzkum na úrovni populace. Na základě dostupných poznatků o působení reklamy a prevalenci škodlivého hráčství byla vyslovena domněnka, že dopad reklamy hazardních her oproti jiným faktorům, které ke škodlivému hráčství přispívají, je obecně malý (Binde, 2007c; Planzer & Wardle, 2011). Za určitých okolností, například když je na nezralý trh uvedena a intenzivně propagována riskantní forma hazardní hry, však reklama pravděpodobně přispívá ke škodlivému hráčství výrazněji. U osob, které se s problémovým hráčstvím již potýkají, mohou opakované podněty vybízející ke hraní hazardních her škodlivost hráčství zvyšovat (Binde, 2009a).

3/1/6 Genderová identita

Genderová identita, na rozdíl od biologického pojetí pohlaví, označuje kulturní a společenské konceptualizace ženství a mužství (viz kapitolu 3.4.3). V mnoha kulturách hazardní hry jsou nebo byly vnímány jako činnost, která je přijatelnější u mužů než

u žen. Určité typy her mohou být také vnímány jako vhodnější pro muže než pro ženy, a naopak. To je výrazem tradičních genderových rolí. Kulturní hodnota mužnosti se může přímo projevat při hazardních hrách s vysokými vklady (Thompson, 1991), zatímco pečovatelská a starostlivá role ženy může nacházet svůj výraz v hraní loterií (Casey, 2003). V západních společnostech se často setkáváme se vzorcem, kdy ženy dávají přednost hrám založeným na náhodě, jako je bingo a loterie, zatímco muži se v míře větší než ženy věnují sportovnímu sázení a dalším hrám, kde je určitá dovednost považována za výhodu (Gausset & Jansbøl 2009; Potenza, Maciejewski & Mazure, 2006). Četnost hraní hazardních her a výše částek vynaložených na hazardní hry je téměř vždy vyšší u mužů než u žen. V řadě zemí a jurisdikcí však v posledních desetiletích došlo k „feminizaci“ hazardních her. Například ženy se častěji věnují hazardním hrám obecně, a zvláště pak některým druhům her, jako jsou elektronické hrací automaty, on-line automaty a bingo (Holdworth, Hing & Breen, 2012; Potenza, Maciejewski & Mazure, 2006; Svensson, Romild, Nordenmark & Månsdotter, 2011; Volberg, 2003).

Škodlivé hráčství žen může odrážet kulturně a sociálně utvářené rozdíly mezi muži a ženami v hraní hazardních her. Problémové hráčství žen bude pravděpodobně častěji než u mužů charakterizováno jako „únikové“, kdy je hraní hazardních her projevem maladaptivního zvládnání stresu a problémů v každodenním životě (Boughton & Brewster, 2002; Dow Schüll, 2002; Thomas & More, 2003). Dalším typickým zjištěním je to, že u žen obecně začíná škodlivé hráčství v pozdějším věku než u mužů, avšak jakmile u žen začnou problémy, rozvíjejí se rychleji (Tang, Wu & Tang, 2007; Wenzel & Dahl, 2009). To však může být důsledkem opakovaných forem hraní hazardních her, jako jsou například videoloterijní terminály a bingo, které se jeví jako zvláště populární mezi ženami (Breen, 2004).

3/2

Sociální faktory

Sociální faktory zahrnují interakci mezi jednotlivci a jejich kolektivní soužití. Všechny oblasti lidské činnosti jsou utvářeny interakcí mezi sociální strukturou a jednotlivými aktéry. Sociální faktory zahrnují celou oblast od mezilidských vztahů na „mikro“ úrovni sociálních vztahů až po skupiny faktorů prostředí a kultury na „makro“ úrovni sociálních struktur a institucí. Sociální faktory jsou důležité při určování toho, jak jsou komerční hazardní hry jednotlivcům v různých společnostech poskytovány a jak jsou jednotlivci, u nichž vzniknou v souvislosti s hraním hazardních her problémy, vnímáni ostatními a jak se k nim ostatní chovají. Sociální faktory jsou také důležité při utváření postojů a přesvědčení ohledně různých typů her a škodlivého hráčství a při vývoji nejlepších postupů, jak škodám předcházet nebo je omezovat.

Mezilidské stránky sociálních faktorů zahrnují relativně stabilní vztahy, které lidé vytvářejí mezi sebou navzájem v sociálních prostředích, jako je rodina, referenční skupina, pracoviště nebo bydliště. V těchto prostředích jsou si jednotlivci vědomi jednání druhých a jsou jím ovlivňováni. Postupem času se relativně stabilní vzorce interakce vyvíjejí a jsou vnímány jejich účastníky tak, že se řídí explicitními normami a hodnotami. Sociální a in-

terpersonální vztahy mají trvalý vliv na lidi všech věkových kategorií, ale zvláště důležité jsou v procesu socializace dětí a mládeže.

Rysy společenských a mezilidských vztahů představují v mnoha ohledech rizikové faktory pro škodlivé hráčství. Úzké vztahy s ostatními lidmi, kteří pravidelně hrají hazardní hry, mohou vést k tomu, že dotyčný člověk bude hrát hazardní hry více, než by je jinak hrál sám. Tyto těsné vazby mohou také narušovat snahy jedince omezit nebo ukončit hraní hazardních her. Naopak úzké vztahy s jinými lidmi, kteří hazardní hry hrají velmi málo, mohou dotyčného člověka pozitivně ovlivňovat a chránit ho před vznikem škodlivého hráčství. Pro ty, kdo rádi hrají hazardní hry, však mohou být úzké vztahy s ostatními lidmi, kteří hrají hazardní hry naopak velmi málo, zdrojem konfliktů a stresu.

Člověk je společenský tvor, avšak udržování mezilidských vztahů vyžaduje duševní a emocionální energii. Hazardní hry probíhají ve valné míře ve společnosti druhých, ale sociální interakce v těchto prostředích může být značně omezená a formální. Například hráči na automatech a hráči binga sedí při hře vedle sebe, ale k interakci mezi nimi dochází jen příležitostně. Pokud interakce mezi hráči nastane, je to obvykle interakce související se hrou samotnou spíše než širší společenská diskuse. Tento druh omezeného mezilidského kontaktu oceňují jedinci, kteří chtějí mít určitou společnost, ale nechťejí se intelektuálně nebo emocionálně angažovat v interakci s ostatními hráči. Je možné, že se již potýkají s problémy při zvládnutí mezilidských vztahů v rodině, s přáteli nebo na pracovišti; hraní hazardních her je tedy formou úniku, která může být přehnaná. Nebo se může jednat o jedince, kteří touží po opravdové blízkosti druhého člověka, ale chybí jim k tomu sociální dovednosti. To může vytvořit „... sklon ke hledání útěchy v návykovém, kvazi-sociálním chování, jako je např. hraní hazardních her“ (Porter et al., 2004, s. 3).

V této kapitole se zaměříme na sociální faktory: **sociální demografii, vzdělávací systémy, lokalitu bydliště, hraní hazardních her v rodině a mezi vrstevníky, stigmatizaci a deviaci**. Obecně řečeno, síla důkazů o existenci vazeb mezi sociálními faktory a mírou škodlivého hráčství není nijak zvláště vysoká. Nejsilnější důkazy se týkají sociální demografie a úlohy rodiny a vrstevníků při ovlivnění jedince ke hraní hazardních her. Důkazy týkající se úlohy vzdělávacího systému, stejně jako lokalita bydliště, stigmatizace a deviace, jsou mnohem méně pevné.

3/2/1 Sociální demografie

V mnoha studiích bylo škodlivé hráčství spojeno s mužským pohlavím ve věku méně než 30 let, s nízkými příjmy a rodinným stavem svobodný. Dalšími rizikovými faktory jsou nízké pracovní postavení, nižší dosažený stupeň vzdělání a příslušnost k jinému než bělošskému etniku a dále také místo bydliště ve velkých městech (Abbott et al., 2004). Některé studie zjistily, že škodlivé hráčství je spjato s určitými profesemi; například mezi prodejci, kteří pracují na bázi provize s pružnou pracovní dobou, jsou pod malým fyzickým dohledem a pracují se značnými částkami peněz, bývá obvykle vyšší míra výskytu škodlivého hráčství než u jiných profesních skupin. Jako hypotetický možný faktor přispívající k rozvoji škodlivého hráčství byl uveden pracovní stres, o tomto vztahu je však známo jen málo. A konečně, jen málo víme také o vztahu mezi škodlivým hráčstvím a nezaměstnaností. Totéž platí i o vztahu mezi škodlivým hráčstvím a mírou bohatství,

protože většina studií se zabývá pouze ročním příjmem domácnosti a nezkoumá celé spektrum majetku lidí ve vztahu k jejich hraní hazardních her.

3/2/2 Zapojení rodiny a vrstevníků do hraní hazardních her

Vrstevníci a rodinní příslušníci představují důležité vlivy, zejména pokud jde o hraní hazardních her u dospívajících a mladých dospělých. Na rozdíl od většiny ostatních typů rizikového chování u dospívajících hraní hazardních her rodiče, sourozenci a ostatní rodinní příslušníci často schvalují a sami se do neformálního hraní hazardních her s dětmi a dospívajícími zapojují. Existuje rozsáhlý empirický výzkum, který ukazuje na souvislosti hraní hazardních her u rodičů a dospívajících. Hraní hazardních her rodiči je spojeno s vyšším výskytem hraní hazardních her a vyšší mírou problémového hráčství u dospívající mládeže. Kontakty s asociálními vrstevníky, kteří mohou působit jako příklad a mohou upevňovat rizikové hraní hazardních her, mohou k problémovému hráčství mládeže rovněž přispívat (Hardoon, Gupta & Derevensky, 2004).

Velkou úlohu jako faktor, který přispívá k rozvoji škodlivých hazardních her, nebo mu naopak brání, mají rodiny, a to prostřednictvím expozice hraní hazardních her a také prostřednictvím sociálního učení. Problémoví hráči v mnoha studiích vykazují vysokou míru hraní hazardních her a škodlivého hráčství mezi příslušníky své rodiny. Dalším rysem výchovy souvisejícím s rozvojem problémového hráčství je rodičovský styl, přičemž autoritativní rodičovství se obecně snaží odvrátit dospívající od směru vedoucího ke škodlivému hráčství mladistvých. Stejně jako v případě rizikového chování mládeže obecněji byla rodičovská kontrola (zapojení rodičů) identifikována jako účinný ochranný faktor ve vztahu k rozvoji škodlivého hráčství u mladistvých (Dane et al., 2008).

Vedle prostředí, v němž člověk hazardní hry hraje, mohou mít významný vliv na míru potenciálně závislostního hráčského chování také lidé, s nimiž tento člověk hraje. Někteří lidé mají „kamarády do hry“, kteří jsou kamarády jen proto, že hazardní hry jsou jejich společným zájmem. U těchto jedinců může významné narušení jejich společenského života mimo prostředí hazardních her, jako je rozvod, ztráta zaměstnání nebo smrt blízkého člověka, vést k tomu, že jim „kamarádi do hry“ zbývají jako jediný podpůrný systém. Výlučnost jejich interakcí s touto skupinou pak u nich dále zvyšuje intenzitu hraní. Za rizikový faktor pro vznik škodlivého hráčství je běžně považováno hraní o samotě. Pokud nejsou přítomni další lidé, není nikdo, kdo by vyjádřil obavy nebo kritiku nad intenzivním, bezhlavým a škodlivým hraním hazardních her. Hraní hazardních her společně s dalšími lidmi může vést jedince k tomu, že bude hrát ve větší míře, než kdyby hrál sám, a to kvůli společenskému očekávání ostatních, že při hře nebude chybět. Teoreticky to dokonce může způsobit, že lidé při hře začnou překračovat svou míru.

Většina lidí, kteří mají nějaký problém související s hraním hazardních her, nevyhledá odbornou pomoc (Suurvali, Hodgins & Cunningham, 2010). Proto je pomoc poskytovaná hráčům prostřednictvím podpůrných systémů – např. rodinnými příslušníky a přáteli – velmi cenná. Způsob, jak se rodina vyrovnává s tím, že někdo z jejích členů má problém týkající se hraní hazardních her, může být různý. Postoje a přístupy zastánců mohou vyhledání léčby bránit, nebo naopak mohou nástup léčby podpořit. K řešení škodlivého hráčství mohou přispět mezilidské vztahy s ostatními problémovými hráči v rámci vzájemné podpůrné organizace (Binde, 2012a). Člověk zde získává oporu pro své úsilí zdržet

se hraní hazardních her, nachází nové přátele mimo prostředí hazardních her a cítí se ceněný a potřebný při poskytování pomoci druhým při řešení jejich problémového hráčství.

3/2/3 Vzdělávací systém

Existují kvalitní důkazy, že dospívající a mladí dospělí se často věnují neformálnímu hraní hazardních her a po dosažení plnoletosti přecházejí k jeho komerčním formám. Vzdělávací systém je proto důležitou institucí, která informuje mladé lidi o přínosech a rizicích hazardních her a podporuje získání příslušných vědomostí o hraní hazardních her a utváření názorů na ně. I když poučení mládeže o rizicích a důsledcích hazardních her může být účinné, dlouhodobé účinky těchto vzdělávacích strategií jsou nadále nejasné (Williams, West & Simpson, 2008). Pedagogové a vzdělávací instituce také ne vždy líčí hazardní hry jako důležitou znepokojivou záležitost a často nejeví ochotu přijmout opatření k prevenci a/nebo zmírnění škod spojených s hraním hazardních her u dospívajících.

3/2/4 Lokalita bydliště

Obecně se předpokládá, že zvýšení dostupnosti hazardních her povede ke zvýšení prevalence škodlivého hráčství. Vědci zkoumali tento vztah na úrovni populace a našli poněkud protichůdné důkazy. Na úrovni lokality existují určité důkazy, že snadný přístup k příležitostem hrát hazardní hry je spojen s vyšší mírou jejich hraní a problémovým hráčstvím, i když příčinná souvislost dosud nebyla určena. Je možné, že tento vztah platí pro některé skupiny obyvatelstva, ne však pro ostatní.

Existují důkazy o tom, že umístování heren je ovlivněno úrovní sociálního kapitálu v různých komunitách, i když důvody jsou nejasné (Griswold & Nichols, 2006). Sociální kapitál se týká úlohy spolupráce a důvěry při vytváření kolektivních výsledků. Lokality s vysokým sociálním kapitálem se vyznačují složitými sociálními sítěmi, které podporují vysokou úroveň všeobecné důvěry. Lokality s nízkým sociálním kapitálem se vyznačují vysokou mírou nedůvěry mezi obyvateli, jakož i nízkou úrovní důvěry v sociální instituce a nízkou úrovní občanské angažovanosti. Pro provozovatele hazardních her bývá mnohdy snazší umístit herny ve čtvrtích s nízkým sociálním kapitálem, protože v případě těchto komunit je méně pravděpodobná mobilizace občanů proti jejich zavedení. Výzkum provedený na Novém Zélandu prokázal souvislost mezi umístěním/hustotou elektronických hracích automatů a sázkových kanceláří na jedné straně a hraním a škodlivým hráčstvím na straně druhé (Ministry of Health, 2009).

V Austrálii Marshall et al. (Marshall, 2009; Marshall & Baker, 2001a, 2001b) zjistili, že v oblastech s nižším socioekonomickým statusem v mnoha velkých městech bývá umístěno nejvíce elektronických hracích automatů (EGM). Autoři uvádějí, že na rozdíl od jiných otázek veřejného zdraví jsou problémy související s hraním hazardních her determinovány téměř výhradně místními podmínkami komunit, kde jsou hazardní hry provozovány, a že v důsledku toho by se strategie prevence neměly jen soustředit na hazardní hráče, ale měly by se zaměřit na místní prostředí. A konečně, ve Spojených státech Welte et al. (2004) zjistili, že míra znevýhodnění lokality pozitivně souvisí s četností hraní hazardních her i prevalencí problémového a patologického hráčství. Autoři uvedli, že prostředí znevýhodněných lokalit a dostupnost příležitostí ke hraní hazardních her podporují vyšší výskyt jak hraní hazardních her, tak patologického hráčství. V Austrálii cituje Livingstone

(2001) důkazy, že zařízení pro hru pokeru jsou ve velké míře propagována a umístována v blízkosti znevýhodněných oblastí.

3/2/5 Stigmatizace

Výrazem stigmatizace je označován jev, kdy osoba má určitou charakteristiku, která je vnímána jako ostudná či diskreditující, a v důsledku toho se jí lidé vyhýbají nebo se jí straní. Stigmatizace je mocný nástroj sociální kontroly, který lze použít k marginalizaci, vyloučení a ovládnání jednotlivců. Podle zjištění je škodlivé hráčství více stigmatizující než některé jiné zdravotní problémy, i když to může být ovlivněno kontextem nebo sociálními charakteristikami pozorovatelů (Horch & Hodgins, 2009). Příslušníci určitých kulturních skupin mohou být relativně více stigmatizováni než ostatní (Dhillon et al., 2011). Stigma v podobě studu nebo pocitu trapnosti z důvodu nadměrného hraní hazardních her bylo identifikováno jako významná překážka vyhledání pomoci kvůli problémovému hráčství (Clarke et al., 2007).

Další stránka stigmatizace se týká finanční povahy škod působených hraním hazardních her. Výzkum z Nového Zélandu svědčí o tom, že ti, kdo se obrátí na národní linku pomoci pro problémové hráčství, ale i ti, kdo vyhledají pomoc kvůli problémovému hráčství, se zdráhají obrátit se někam o pomoc z důvodu hrdosti, studu nebo popírání problému (Pulford et al., 2009).

3/2/6 Deviace

Činnost jedinců, dříve vnímaná jako deviantní či nemorální, bývá někdy chápána jako projev „nemoci“, a tudíž se má za to, že spadá do oblasti lékařské vědy a léčby. Tato „medikalizace“ deviantního chování charakterizovala hraní hazardních her a škodlivé hráčství v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století (Castellani, 2000; Rosserance, 1985). Nicméně, „medikalizace“ škodlivého hráčství pokračuje dodnes; výzkum nadále zkoumá vazby mezi biologii a škodlivým hráčstvím (viz kapitolu 3.4 Biologické faktory) a od jednotlivců se stále více očekává, že v dnešní éře ústupu vnějších forem sociální regulace dokáží sami sebe ovládnout (Reith, 2007).

Zatímco výzkum hraní hazardních her jakožto deviace (který považuje hazardní hry za trestné nebo marginální) je relativně vzácný, výzkum vazeb mezi hraním hazardních her a chováním jednotlivců často vnímaným jako deviantní se vyskytuje v hojně míře. Výzkum v oblasti psychologie a psychiatrie zjistil spojitost mezi škodlivým hráčstvím a některými chorobami, jako je například porucha pozornosti, úzkost a deprese, a dále s některými osobnostními rysy, např. impulzivitou. Jiné studie zjistily souvislost mezi vysokou mírou hraní hazardních her a užíváním návykových látek u dospívajících mužů na jedné straně a impulzivitou a delikvencí jejich kamarádů na straně druhé. Někteří výzkumní pracovníci došli k závěru, že příčinou mnohých vzorců deviantního chování, včetně hraní hazardních her, je celkový syndrom problémového chování. Zatímco některé hazardní hry, zvláště neformální hazardní hry mezi přáteli, bývají spojeny s vyšším výskytem deviantního chování (Turner, Ialomiteanu, Paglia-Boak & Adlaf, 2011), jiné hazardní hry s tímto jevem spojeny nejsou.

Relativně málo byly zkoumány vztahy mezi komerčními hazardními hrami a trestnou činností, i když podle všeho existují souvislosti mezi škodlivým hráčstvím a některými

trestnými činy v oblasti peněz (Ferentzy & Turner, 2009). Výzkum prováděný na vzorku více než 300 mužů a téměř 100 žen ve věznicích na Novém Zélandu zjistil, že přibližně čtvrtina mužů a třetina žen v celostátně reprezentativním vzorku osob v prvním roce výkonu trestu byla bezprostředně před nástupem do věznice problémovými hráči. Relativně malý počet z nich podle všeho spáchal trestný čin v důsledku problémového hráčství. Většina se dopustila trestné činnosti poprvé a shodou okolností se jednalo o pachatele trestného činu a zároveň problémové hráče. Odsouzení ve výkonu trestu uváděli, že hazardní hry u nich vedly jak ke zvýšení, tak ke snížení míry trestné činnosti (Abbott & McKenna, 2005; Abbott, McKenna & Giles, 2005).

Lze vymezit významný rozdíl mezi lidmi, kteří páchají trestnou činnost kvůli tomu, že hrají hazardní hry, a těmi, jejichž trestná činnost souvisejí s hazardními hrami je jen jedním z několika druhů rizikového chování, kterého se dopouštějí. Zatímco první případ může být prostě důsledkem expozice hazardním hrám, druhý souvisí s volbou dopouštět se trestného jednání obecně.

3/3

Psychologické faktory

Psychologický základ škodlivého hráčství má své kořeny v celé řadě různých faktorů a je ovlivňován biologii a širším prostředím jedince. V závislosti na osobnosti a hodnotách, které jedinec vyznává, existuje větší či menší pravděpodobnost, že bude náchylnější k rozvoji škodlivých návyků hraní hazardních her. Tuto náchylnost mohou zhoršovat jiné psychické poruchy a závislosti. Jedinec může dokonce hrát hazardní hry zdánlivě pro zábavu, aniž by si uvědomil, že skryté psychické problémy by mohly vést k návyku chronického hraní hazardních her. V této kapitole rozebíráme psychologické faktory, které přispívají ke škodlivému hráčství: osobnost a temperament, sebevnímání, sociální učení, osobní vývoj během života, další komorbidní (souběžné) poruchy, subjektivní pohoda, styly zvládnání, úsudek a rozhodování. Obecně existuje řada výzkumných prací, které svědčí o existující korelaci mezi těmito rizikovými faktory a problémovým hráčstvím, i když síla důkazů se u jednotlivých faktorů liší, jak je uvedeno níže. Je třeba konstatovat, že výzkum psychologických faktorů ovlivňujících škody způsobené hráčstvím byl až do nedávné doby téměř zcela průřezový. V současné době probíhají v řadě zemí longitudinální studie, které poskytnou další validaci a poznatky ohledně těchto faktorů.

3/3/1 Osobnost a temperament

Souběžně se škodlivým hráčstvím se často vyskytují poruchy osobnosti. Výskyt antisociální poruchy osobnosti, asociálních rysů a delikvence je vyšší a může být skrytým důvodem jednoho z podtypů škodlivého hráčství (Blaszczynski & Nower, 2002). Jak průřezové, tak longitudinální studie prokázaly, že impulzivita souvisí s hazardními hrami a škodlivým hráčstvím (Slutske et al., 2005; Toneatto & Nguyen, 2007). K dalším osobnostním a temperamentovým rysům, u nichž byla uvedena souvislost se škodlivým hráčstvím, patří vyhledávání vzrušujících zážitků (Johansson et al., 2009), disociace (Diskin & Hodgins, 2001), vyhledávání nových podnětů (McCormick et al., 2012) a nízká úroveň sebeovládání a vůle (Bergen et al., 2012).

Osobnost a styly zvládání a také souběžné problémy duševního zdraví mohou souviset s různými motivy ke hraní hazardních her. Byla vypracována řada modelů, které v zásadě charakterizují motivy ke hraní hazardních her jako požitkářské (tj. vyhledávání podnětů, výhra peněžní částky), nebo únikové (tj. emocionální regulace) (Milosevic & Ledgerwood, 2010). Tyto styly zvládání jsou také mnohdy spojeny s traumatem, zanedbáváním a zneužíváním v období dětství, jež dále souvisejí se závažností škodlivého hráčství (Felsher et al., 2010; Hodgins et al., 2009) a ovlivňují i sebepojetí a hodnotový systém.

3/3/2 Sebevnímání

Vnímání sebe sama vzniká tím, jak jedinec sleduje své chování, emoce a duševní stavy ve vztahu k ostatním. V některých případech souvisí hraní hazardních her s nízkou sebeúctou (Volberg, Reitzes & Boles, 1997). Jakoby ve snaze kompenzovat problém sebeúcty má jedinec silnou touhu pociťovat radost z vítězství, která zahrnuje pocity, že je odměňován, přeje mu štěstí a – v některých hrách – získává uspokojení z porážky soupeřů.

Hazardní hry ve skupině lidí – například stolní hry v kasinu – umožňují jednotlivcům osvědčit řadu svých osobních vlastností s konečným cílem získat prestiž (Goffman, 1969). Patří mezi ně schopnost hrát hru dovedně, ochota riskovat, disponování penězi pro tyto hry a zdánlivá schopnost zachovat klid i přes utrpené ztráty nebo získané výhry. Tyto hazardní hry hrané v rámci skupiny poskytují jeviště pro okázalé sebeředvádnění s cílem udělat na protihráče a přihlížející dojem; u jednotlivců, kteří hrají hazardní hry z těchto důvodů, je pravděpodobné, že utratí poměrně velké množství peněz, a to opět kvůli pocitu prestiže. Při vysokých finančních vkladech hazardní hráči riskují, že se dostanou do bludného kruhu škodlivého hráčství buď proto, že jsou na vítězných vlně, nebo kvůli zoufalé snaze získat zpět velké ztráty.

3/3/3 Sociální učení

Tento faktor zdůrazňuje význam sociálních prostředí, v nichž se jedinec pohybuje, a vliv těchto prostředí na vzorce chování při hazardní hře. Výsledkem těchto vlivů jsou v krajních případech buďto vyšší sklon k návykovému hraní hazardních her, nebo úplné odmítnutí hazardních her poté, kdy jedinec byl svědkem škodlivých účinků závislosti na hazardních hrách na ostatní členy rodiny. Pokud jsou hazardní hry v rodině, na pracovišti nebo mezi vrstevníky ve škole běžné, je zapojení jedince do hazardních her pravděpodobnější než tehdy, jsou-li neobvyklé. Rodiny, kde se hrají hazardní hry ve velké míře, mohou být pro děti a mládež vyrůstající v této rodině příkladem. Existují důkazy, že děti problémových hráčů budou mnohem pravděpodobněji také hrát hazardní hry; ačkoli přinejmenším jedna studie nasvědčuje tomu, že hraní hazardních her otcem je větším rizikovým faktorem než hraní hazardních her matkou (Shead, Derevensky & Meerkamper, 2011). V současné době je výzkum genderových rozdílů v socializaci ve vztahu k hazardním hrám omezený.

I když je logické předpokládat, že větší míra hraní hazardních her vede k větším problémům, existuje pro vyslovení takové domněnky málo studií. Jedná se totiž o metodologicky obtížnou otázku. Co přichází dříve: větší míra hraní hazardních her nebo sklon ke škodlivému hráčství? Na rozdíl od těch jedinců, kteří hrají hazardní hry z důvodu sociálního učení od rodinných příslušníků, existují také jedinci, jejichž negativní zkušenosti s psychickými, fyzickými a finančními ztrátami mezi členy rodiny nebo přáteli v důsledku

závislosti na hazardních hrách mohou naopak vést k tomu, že hazardní hry hrají méně nebo vůbec. Avšak i v domácnostech, kde jeden nebo oba rodiče hazardní hry nehrají, se významné procento dětí uchýlí k jednomu nebo více typům hazardních her (Volberg, Hedberg & Moore, 2008).

3/3/4 Osobní vývoj během života

Často bývá zjištěna korelace věku jedince s hraním hazardních her a škodlivým hráčstvím. Ve většině jurisdikcí, i když ne ve všech, je pravděpodobnost hraní hazardních her a problémového hráčství vyšší u mladších jedinců. Mladší věk při prvním hraní hazardní hry také koreluje s vyšší pravděpodobností škodlivého hráčství (Johansson et al., 2009). Studie Turner et al. (2006) uvádí domněnku, že by mohl existovat nelineární (avšak křivkou vyjádřitelný) vztah mezi věkem nástupu hraní hazardních her a stupněm závažnosti problémů (Statens Folkhälsoinstitut, 2010). S vývojem komerčních forem hazardních her jsou nové zranitelné skupiny hráčů vystaveny jejich působení, což může zvyšovat míru hraní a výskyt problémového hráčství. Právě k tomu došlo v Austrálii a na Novém Zélandu po zavedení velkého počtu elektronických hracích automatů v hospodách a klubech, kdy se začal vyrovnávat rozdíl ve výskytu škodlivého hráčství mezi muži a ženami (Abbott, 2006). Toto zjištění platí i v případě on-line hazardních her a hraní hazardních her na dálku, a to zejména u sociálních sítí a při narůstajícím počtu starších „hazardních hráček“ mezi ženami.

Vztah mezi faktory osobního vývoje během života a hraním hazardních her je komplexní, protože s postupným rozšiřováním legalizovaných hazardních her byly různé věkové skupiny vystaveny různým příležitostem ke hraní hazardních her a setkaly se s různými postoji k nim. Také dostupnost volného času a disponibilních příjmů se v průběhu života mění a může mít vliv na sklon ke hraní hazardních her a riziko škodlivého hráčství.

3/3/5 Komorbidní poruchy

Souvislost komorbidních duševních poruch s patologickým hráčstvím byla nalezena ve vzorcích populace i klinických vzorcích. Zvláště pak byla zjištěna silná souvislost s poruchami nálady, jako jsou deprese, s úzkostnými poruchami a užíváním látek (Lorains et al., 2011). Silná souvislost existuje rovněž mezi škodlivým hráčstvím a užíváním nikotinu (McGrath & Barrett, 2009). Byla nalezena také souvislost s méně častými poruchami, jako jsou poruchy příjmu potravy (Black & Moyer, 2008) a porucha pozornosti (Carlton & Manowicz, 1994). Je možné, že za takto vysokým výskytem komorbidity stojí společná zranitelnost, i když důkazy jsou dosud nedostatečné. Existuje také omezený výzkum, který posuzoval pořadí vzniku psychických poruch ve vztahu ke škodlivému hráčství, ale zdá se, že poruchy spojené s užíváním látek se pravděpodobně projevují dříve než problémy týkající se hraní hazardních her, zatímco v případě poruch nálady je pravděpodobnost, že budou předcházet vzniku škodlivého hráčství, nebo se naopak rozvinou až po něm, stejná (Hodgins et al., 2005).

3/3/6 Subjektivní pohoda

Poruchy duševního zdraví obvykle znamenají pro jednotlivce významné subjektivní strádání. Studie, které nehodnotily klinické poruchy jako takové, zjistily korelace mezi škodlivým hráčstvím a psychickými symptomy uváděnými hráčem samotným, např. úzkostí (Ibanez et al., 2001), depresí (Getty et al., 2000) a nutkavostí (Frost et al., 2001). Možná

s tím související nižší míra subjektivní pohody je také spjata se škodlivým hráčstvím a naopak větší míra subjektivní pohody je sociálním, odpovědným hraním hazardních her.

3/3/7 Styly zvládání problémů

Jedinci, kteří se potýkají s problémovým hráčstvím, mají tendenci reagovat na nepříznivé okolnosti únikem a emocionálním zvládáním a neuplatňují přístup založený na řešení problémů (Borsoi & Toneatto, 2003). Tato nedostatečná schopnost řešit problémy může být způsobena deficitem v oblastech pracovní paměti, plánování, kognitivní flexibility a řízení/odhadování času. Všechny tyto deficity jsou uváděny u jedinců potýkajících se s problémovým hráčstvím ve srovnání se zdravými dobrovolníky (Hodgins, Stea & Grant, 2011).

3/3/8 Úsudek a rozhodování

Velká pozornost byla ve výzkumu věnována specifickým souvisejícím kognitivním chybám v souvislosti s hraním hazardních her, které charakterizují to, jak problémový hráč přistupuje k prožitku hraní hazardních her a jak na něj reaguje. Dvěma širokými kategoriemi kognitivních chyb jsou zkrácené hodnocení výsledků hazardních her (např. výhry jsou přisuzovány dovednosti, prohry naopak smůle) a iluze kontroly nad výsledky hazardních her (např. pověry, rituály v chování, které mají zajistit častější výhru a hráčský klam) (Toneatto & Nguyen, 2007). Jak je uvedeno v přehledu dosavadního výzkumu, z něhož naše práce vycházela, mohou tyto faktory být katalyzovány různými typy a znaky hazardní hry. Existuje také rostoucí počet studií měřících snížení schopnosti rozhodování při hazardních hrách a jiných návykových poruchách, které zjistily spojitost mezi vzorci chování problémových hráčů a problémy v oblasti exekutivních funkcí (např. Roca et al., 2008). Kapitola 3.4.2 Neurobiologie v této zprávě obsahuje další informace o využití zobrazovacích metod mozkové činnosti ke studiu chování při hazardních hrách.

3/4

Biologické faktory

Zdá se, že v mnoha společnostech existuje společné povědomí, že hazardní hry, i když jsou pro většinu lidí zábavou, mohou v menšině případů způsobit značné škody. Méně časté už je povědomí o skrytých biologických podstatě sklonu ke škodlivému hráčství a také povědomí o tom, do jaké míry hrají geneticky zděděné biologické sklony úlohu v rozvoji této tendence. Výzkum z minulé i nedávné doby nasvědčuje tomu, že na chování hráče hazardních her mohou mít vliv biologické rozdíly ve struktuře a chemii mozku, stejně jako dědičná tělesná nebo duševní onemocnění. V této kapitole rozebíráme biologické faktory, které přispívají ke škodlivému hráčství: **genetická dědičnost, neurobiologie a pohlaví.**

Obecně existují velmi silné důkazy o tom, že genetika a neurobiologie mají na hraní hazardních her a škodlivé hráčství velmi významný vliv. Méně jistou oblastí, kde bude potřeba další výzkum, jsou poznatky týkající se konkrétních genů a zúčastněných neurotransmiterů a dále mechanismů, kterými se genetický sklon ke škodlivému hráčství projevuje (epigenetika).

3/4/1 Dědičnost

Škodlivé hráčství je u osob příbuzných s problémovými hráči výrazně častější. Existuje však značná variabilita v míře, v níž k tomu dochází, přičemž ta se pohybuje v rozmezí od 8 % do 50 % (Black et al., 2006; Lobo & Kennedy, 2006; Slutske et al., 2010; Walters, 2001). Variabilita mezi studii je částečně způsobena rozdíly v tom, jak je škodlivé hráčství definováno nebo posuzováno, a zda studie zkoumá první, druhou nebo třetí příbuzenskou linii. Bez ohledu na skutečné procentuální podíly rodinné studie neodpovídají na další důležitou otázku o tom, zda jsou tyto vyšší výskyty důsledkem dědičnosti nebo sdílených vlivů prostředí. Rozuzlení této otázky vlivu genetiky oproti prostředí na vznik škodlivého hráčství přinášejí studie osvojených dětí a dvojčat². Tyto studie nasvědčují tomu, že:

- 40–50 % sklonu propadnout nebo odolat problémovému hráčství (často se označuje jako dědivost neboli heritabilita), lze předvídat na základě genetických faktorů,
- 0–18 % tohoto sklonu lze předvídat na základě společných vlivů prostředí (např. výchovy),
- 40–50 % lze předvídat na základě jedinečných vlivů prostředí (Eisen et al., 1998; Lobo & Kennedy, 2006; 2009; Shah et al., 2005; Slutske et al., 2010).

Mnoha čtenářům budou tyto číselné údaje připadat překvapivě vysoké. Jsou však velmi konzistentní se zjištěními v jiných oblastech. Například odhady dědivosti u závislosti na návykových látkách se pohybují v rozmezí 30–70 % podle příslušné látky (Agrawal a Lynskey, 2008; Goldman et al., 2005). Podobně je známo, že odhady dědivosti hlavních psychiatrických poruch se pohybují v rozmezí od 30 % do 85 % (Shih et al., 2004).

Mnoho čtenářů bude také překvapeno velmi malým vlivem rodičovské výchovy. Nicméně i to je v souladu s obecným poznatkem, že účinky sdíleného prostředí mají na vývoj psychopatologie nebo jiných rysů chování relativně malý dlouhodobý vliv (Hill et al., 2008; Plomin et al., 2001; McGue & Bouchard, 1998; McGuffin et al., 2001).

Sdílené vlivy prostředí vysvětlují vyšší procento rozdílů mezi dvojčaty v dětském a dospívajícím věku (Baker et al., 2011; Hicks et al., 2007; Kendler et al., 2008).

Některé genetické studie (především rodinné studie) zjistily silnější genetický vliv u mužů než u žen; jiné studie však toto nezjistily (Black et al., 2006; Slutske et al., 2010). Vysoká míra komorbidit škodlivého hráčství s jinými závislostmi, antisociální poruchou osobnosti, depresemi a některými dalšími poruchami (např. ADHD) je částečně způsobena obecnou genetickou zranitelností (Comings, 2006; Goodman, 2008; Grant et al., 2006; Ibanez et al., 2002; Lobo et al., 2010; Slutske et al., 2010). Škodlivé hráčství je polygenetické. Nejvíce konzistentní důkazy pro sklon ke hráčství byly dosud podány u genů dopa-

2 Studie dvojčat porovnávají shodu u jednovaječných (monozygotických, MZ) a dvojevaječných (dizygotických, DZ) dvojčat (tj. počet konkordantních párů vydělený počtem shodných + nekonkordantních párů) pomocí modelu ACE, kde A = aditivní genetika, C = společné prostředí, E = jedinečné prostředí. Korelace (nikoli konkordance) mezi MZ dvojčaty (r_{MZ}) = A + C, zatímco korelace mezi DZ dvojčaty (r_{DZ}) = 0,5A + C. Tudíž A = 2(r_{MZ} - r_{DZ}); E = 1 - r_{MZ} ; C = r_{MZ} - A. Je třeba upozornit, že 50% heritabilita nemusí nutně znamenat, že 50 % problémového hráčství je přímo způsobeno faktorem dědičnosti. Spíše to znamená, že 50 % pravděpodobnosti vzniku problémového hráčství lze předvídat na základě znalosti genetické výbavy dané osoby (tj. může mít vysokou korelaci, ale nízkou konkordanci, kdy přítomnost problémového hráčství spolehlivě predikuje absenci problémového hráčství u druhého dvojčete). Konkordance ve studii Eisen et al. (1998) byla 14 % u MZ oproti 9 % u DZ.

minergních receptorů (zejména varianty Taq A1 genu DRD2) (Comings et al., 1996; Grant et al., 2006; Ibanez et al., 2002; Lobo et al., 2010; cf Lim et al., 2012). Expresce receptorů D1 probíhá v limbické a kortikální oblasti, receptory D2 a D3 jsou exprimovány zejména ve ventrální tegmentální oblasti, nucleus accumbens (D2) a Callejových ostrůvcích (D3), které podle poznatků hrají důležitou roli v návykových procesech. Rovněž mohou být zapojeny serotoninové receptorové a transportní geny (související s impulzivitou) (Ibanez et al., 2002; Lobo & Kennedy, 2006), podobně jako varianty genů MAO, TPH, ADRA2C, NMDA2 a PS1 (Ibanez et al., 2002; Lobo & Kennedy, 2006).

3/4/2 Neurobiologie

Z behaviorálního hlediska existují jednoznačné důkazy o souvislosti mezi změnou citlivostí vůči odměně a škodlivým hráčstvím. Řečeno konkrétněji, u problémových hráčů existuje silnější preference okamžitých odměn před pozdějšími odměnami a také vyšší vzrušení v osobně relevantních situacích, např. zpětná vazba týkající se hazardních her (Goudriaan et al., 2004; Oberg et al., 2011; Petry & Madden, 2010; van Holst et al., 2010). Existují také kvalitní důkazy, které svědčí o obecném snížení citlivosti vůči odměně (Grant et al., 2006; Oberg et al., 2011; Reuter et al., 2005). Z behaviorálního hlediska existují také určité důkazy o kompulzivité, ale mnohem silnější důkazy jsou u impulzivity, což také souvisí s preferencí okamžitých odměn (Goodman, 2008; Potenza et al., 2003; van Holst et al., 2010).

Co se týká nervové soustavy, podílejí se na determinaci sklonu propadnout nebo odolat škodlivému hráčství tyto oblasti:

- ventrální striatum/mezolimbecká dráha, označovaná též jako dráha odměny (Buchel, 2006; Goodman, 2008); ta začíná ve ventrální tegmentální oblasti středního mozku a napojuje se na limbický systém přes nucleus accumbens, amygdalu a hipokampus a také na mediální prefrontální kortex,
- prefrontální kortex (PFC), zejména ventromediální a dorzolaterální oblasti, které se podílejí mimo jiné na exekutivních funkcích a inhibici (Dannan et al., 2011; Goudriaan et al., 2004; Potenza et al., 2010; van Holst et al., 2010),
- neurotransmitery dopamin a serotonin, přičemž u dopaminu byla zjištěna souvislost s odměnou a u serotoninu s inhibicí (Chambers & Potenza, 2003; Goodman, 2008; Grant et al., 2004; Slutske et al., 2010),
- aktivace periferního nervového systému (tepová frekvence, kožní vodivost, dýchání, krevní tlak), přestože výsledky studií dopadu tohoto typu aktivace na hráčské chování jsou neurčitě (Diskin & Hodgins, 2003; Goudriaan et al., 2004; Grant et al., 2006; Potenza, 2008; Yucha et al., 2007).

3/4/3 Pohlaví

Mužské pohlaví bylo považováno za nejsilnější korelát škodlivého hráčství ve 202 studiích hraní hazardních her a škodlivého hráčství provedených v různých jurisdikcích po celém světě. Nejsou známy žádné studie, v nichž počet případů problémového hráčství žen v konkrétní jurisdikci převýšil počet problémových hráčů mužského pohlaví (Williams, Volberg & Stevens, 2012). Poměr mezi počtem mužů a žen v populaci problémových hráčů se mění v závislosti na jurisdikci, avšak průměrně dosahuje hodnoty 2 : 1 (Williams et al. 2012; Blanco et al., 2006). Je pravděpodobné, že na tomto rozdílu v závislosti na pohlaví se podílejí jak biologické faktory, tak faktory prostředí.

PŘÍLOHY

Životopisné údaje autorů

Do tohoto projektu přispěl mezinárodní odborný panel a tým zaměstnanců a poradců centra OPGRC. Úloha a oblasti působnosti jednotlivých spolupracovníků jsou uvedeny níže. Klíčovou úlohu při zpracování tohoto rámce a jeho vydání měli jednotliví členové odborného panelu. Autoři zodpovídali za následující činnosti:

- aktivně se účastnili pracovních setkání tím, že přispívali svými nápady, postřehy a odbornými znalostmi k vypracování rámce a obsahu publikace,
- vytvořili text jednotlivých kapitol publikace,
- poskytovali včasnou zpětnou vazbu k rámci a pracovním verzím publikace,
- spolupracovali s centrem OPGRC při komunikaci ohledně rámce se širokým spektrem zainteresovaných stran s cílem získat od nich zpětnou vazbu.

Profily jednotlivých členů odborného panelu jsou uvedeny níže v abecedním pořadí. Tato publikace je společným dílem všech autorů v rámci odborného panelu. Externí zainteresované strany a členové týmu OPGRC pracovali také jako recenzenti. Veškeré případné střety zájmů, které by mohly mít vliv na společné autorství této publikace, jsou uvedeny níže u každého autora.

Max Abbott, Ph.D.: Dr. Abbott je zástupcem rektora a děkanem Fakulty zdravotních a environmentálních věd (Faculty of Health and Environmental Sciences) na Auckland University of Technology na Novém Zélandu, kde je zároveň profesorem psychologie a veřejného zdraví, jedním z ředitelů Národního ústavu pro veřejné zdraví a výzkumu duševního zdraví (National Institute for Public Health and Mental Health Research) a ředitelem Centra pro výzkum hráčství a závislostí (Gambling and Addictions Research Centre). Dříve pracoval mimo jiné jako národní ředitel Nadace pro duševní zdraví (Mental Health Foundation) Nového Zélandu a prezident Světové federace pro duševní zdraví (World Federation for Mental Health). V současné době je náměstkem předsedy zdravotní komise regionu Waitemata (Waitemata District Health Board) a členem komise pro pracovníky ve zdravotnictví na Novém Zélandu (Health Workforce New Zealand). Vydal více než 250 publikací v oblasti duševního zdraví a veřejného zdraví. Zabýval se rozsáhlým výzkumem hraní hazardních her a vedl celosvětově první národní studii prevalence problémového hráčství. V poslední době patří k hlavním oblastem jeho výzkumu hraní hazardních her a problémové hráčství, zdraví migrantů a zdraví a vývoj dětí a rodin v populaci tichomořských ostrovů. Je předsedou Mezinárodní odborné skupiny pro výzkum, politiku a praxi hraní hazardních her (International Think Tank on Gambling Research, Policy and Practice), která poskytuje pravidelné fórum pro výzkumné pracovníky a další klíčové zainteresované strany s cílem diskutovat o hlavních a nově vznikajících problémech. V současné době se podílí na velkých probíhajících programech výzkumu hraní hazardních her na Novém Zélandu, ve Švédsku a v Austrálii. Dr. Abbott nemá žádné významné střety zájmů. Převážná většina finančních prostředků, které on a jeho kolegové z Centra pro výzkum hráčství a závislostí (Gambling and Addictions Research Centre) dostávají, pochází od vládních úřadů a agentur pro financování výzkumu. Výzkumné centrum příležitostně dostává finanční prostředky na výzkum od firem z odvětví hazardních her s výhradou, že výsledky těchto studií budou recenzovány a budou veřejně dostupné.

Per Binde, Ph.D.: Dr. Binde je profesorem sociální antropologie na Univerzitě Göteborg (University of Gothenburg) ve Švédsku. Dr. Binde má široký záběr výzkumu hraní hazardních her, včetně otázek regulace a problémového hráčství, s důrazem na kulturní kořeny hraní hazardních her a jeho sociální kontexty. Jeden rok se věnoval terénnímu výzkumu v prostředí hazardních her ve Švédsku. Vycházejí z etnografických a historických pramenů, analyzoval distribuci výskytu hraní hazardních her v předkoloniální době, vztahy mezi hazardními hrami a sociálně-ekonomickými systémy a vztahy mezi hazardními hrami a náboženstvím. V posledních šesti měsících se ve výzkumu zabýval vzájemnou podpůrnou organizací pro problémové hráče a také provedl studii formou rozhovorů, která posuzuje, jak problémoví hráči vnímají reklamu na hazardní hry. Je členem správní rady Komise pro hazardní hry ve Švédsku (Gaming Board for Sweden), což je státní orgán s odpovědností za udělování licencí a výkon dohledu v oblasti hazardních her. Je rovněž členem poradního sboru Švédské longitudinální studie hraní hazardních her (Swedish Longitudinal Gambling Study, SWELOGS), kterou koordinuje Švédský národní ústav veřejného zdraví (Swedish National Institute of Public Health). Jeho texty o hraní hazardních her byly publikovány v odborných časopisech, např. *International Gambling Studies*, *Journal of Gambling Studies*, *Gaming Law Review* and *Journal of Gambling Issues*, a dále byly vydány ve zprávách, jako kapitoly knih a knihy. Jeho nejnovější knihou je hloubková studie vzájemné podpůrné skupiny pro mladistvé problémové hráče. Dr. Binde nemá žádné střety zájmů, jelikož jeho výzkum není podporován subjekty z odvětví hazardních her.

David Hodgins, Ph.D.: Dr. Hodgins je profesorem psychologie a vedoucím katedry na University of Calgary se sídlem v Calgary v kanadské provincii Alberta. Je také koordinátorem Ústavu pro výzkum hráčství v Albertě (Alberta Gaming Research Institute). Jeho výzkumný zájem se zaměřuje na recidivu a úzdravu v oblasti zneužívání látek a patologického hráčství. Zvláště se zabývá souběžnými duševními poruchami a krátkou motivační intervencí. Vyvinul krátkou intervenci pro oblast problémového hráčství používající model zvýšení motivace, který Úřad Spojených států amerických pro otázky zneužívání látek a duševního zdraví (United States Substance Abuse and Mental Health Administration) uznává jako léčbu založenou na důkazech. V roce 2010 získal ocenění za vědeckou činnost (Scientific Achievement Award) od Amerického národního centra pro odpovědné hraní hazardních her (US National Center for Responsible Gaming). Dr. Hodgins vyučuje v programu klinické psychologie a má aktivní kádr postgraduálních studentů. Vede soukromou praxi a vedle toho poskytuje konzultace řadě organizací v mezinárodním měřítku. Je hlavním editorem odborného časopisu *Addiction* a je členem redakční rady odborných časopisů *Journal of Gambling Studies*, *International Journal of Gambling Studies* a *Journal of Gambling Issues*. Dr. Hodgins nemá žádné střety zájmů a žádné vazby s odvětvím hazardních her. Veškeré prostředky pro financování jeho výzkumu pocházejí z recenzovaných žádostí o financování projektů podaných u vlády financovaných výzkumných agentur.

David Korn, M.D., D.T.P. & H., C.A.S.: Dr. Korn přednáší veřejné zdravotnictví na Torontské univerzitě (University of Toronto) se sídlem v Torontu v kanadské provincii Ontario. Zabývá se oblastí veřejného zdravotnictví na této univerzitě třicet let. V současné době provádí aktivní program výzkumu hráčství se zvláštním zaměřením na hráčství mládeže, technologie, hraní hazardních her a politiku veřejného zdraví, a dále na dopad reklamy na hraní hazardních her. Jako klinický odborník vykonává psychotherapeutickou praxi,

kteřá se specializuje na závislosti a behaviorální zdraví. V období 1983–1987 pracoval jako vůbec první hlavní hygienik provincie Ontario. Co se týká oblasti závislosti, byl deset let generálním ředitelem Donwoodského ústavu (The Donwood Institute) před jeho sloučením s Centrem pro závislosti a duševní zdraví (Centre for Addiction and Mental Health) a také hostujícím profesorem na katedře závislosti Lékařské fakulty Harvardské univerzity (Harvard Medical School). Je absolventem Lékařské fakulty na University of Western Ontario se sídlem v Londýně v kanadské provincii Ontario. Během své profesní dráhy se dříve věnoval postgraduálnímu studiu mezinárodního zdravotnictví na Londýnské škole hygieny a tropické medicíny (London School of Hygiene and Tropical Medicine), kde absolvoval s vyznamenáním. Jeho mezinárodní zkušenosti zahrnují klinickou praxi ve venkovských oblastech Zambie a práci epidemiologa v rámci programu Světové zdravotnické organizace pro globální vymýcení neštovic (World Health Organization Global Smallpox Eradication Program) v Etiopii. Je voleným členem Královské společnosti tropické medicíny (Royal Society of Tropical Medicine). Jako komunitní dobrovolník byl deset let předsedou Poradního výboru pro zdravotnictví v rámci organizace Křesťanské sdružení mladých lidí (YMCA) pro oblast Velkého Toronta. Je členem představenstva Kanadské asociace pro duševní zdraví (Canadian Mental Health Association) v Ontariu. Dr. Korn má s předmětnou oblastí tyto vazby: v provincii Ontario: politika pro oblast zneužívání návykových látek v odvětví koňských dostihů, analýza trendů v oblasti hazardních her pro správu provincie, politika města Fort Erie pro bingo; ve státě Massachusetts: publikace metodických pokynů založených na důkazech pro léčbu patologického hráčství; Nova Scotia Gaming Corporation: projekt videoloterijních terminálů; bývalý člen Národního centra pro odpovědné hraní hazardních her (National Center For Responsible Gaming) (bez odměny); příjemce výzkumných grantů: Centrum pro výzkum problémového hráčství v Ontariu (Ontario Problem Gambling Research Centre); Rada pro odpovědné hraní hazardních her (Responsible Gambling Council) provincie Ontario: komise pro akreditaci kasin; odborník na případy soudních žalob týkajících se hraní hazardních her a moderátor této problematiky v různých prostředích.

Alexius A. Pereira, Ph.D.: Dr. Pereira je v současné době prvním náměstkem ministra pro místní rozvoj, mládež a tělovýchovu (odbor bezpečnostních opatření pro oblast hraní hazardních her) v Singapuru. Na ministerstvu dohlíží na výzkum problémového hráčství, odborné vzdělávání poradců pro problémové hráče a koordinaci intervenčních služeb pro problémové hráče a poskytování léčby v Singapuru. Dříve byl docentem na katedře sociologie Národní univerzity v Singapuru (National University of Singapore). Dr. Pereira nemá žádný střet zájmů a žádnou vazbu na odvětví hazardních her. Pracuje jako státní úředník pro singapurskou vládu.

Rachel A. Volbergová, Ph.D.: Dr. Volbergová je prezidentkou Gemini Research se sídlem v Northamptonu ve státě Massachusetts v USA. Jako socioložka se podílí na epidemiologickém výzkumu v oblasti hazardních her a problémového hráčství od roku 1985. Věnovala se řízení nebo konzultacím mnoha studií hraní hazardních her po celém světě, včetně národních průzkumů prevalence ve Spojených státech, Austrálii, na Novém Zélandu, ve Velké Británii, Norsku a Švédsku. V současné době se podílí na projektech financovaných vládami v Austrálii, Velké Británii, Kanadě, Singapuru a Švédsku, jejichž cílem je identifikovat osvědčené postupy a zlepšit metody měření problémového a patologického hráčství v rámci klinických a komunitních studií. Rovněž se zapojila do dlou-

hodobých studií hraní hazardních her, které v současné době probíhají v Austrálii, na Novém Zélandu a ve Švédsku. Vedle své poradenské činnosti zastává pozice na University of Massachusetts, Amherst, NORC na University of Chicago a Auckland University of Technology na Novém Zélandu. Pracovala jako konzultantka a poradkyně pro vlády a organizace soukromého sektoru v otázkách týkajících se hazardních her, legalizace hazardních her, epidemiologie problémového a patologického hráčství a přístupů veřejné politiky k rozvoji a zdokonalování služeb pro problémové hráče a jejich rodiny. Je členkou redakčních rad odborných časopisů *Journal of Gambling Studies*, *International Gambling Studies* a *the Journal of Gambling Issues* a dlouholetou členkou Americké sociologické asociace (*American Sociological Association*) a Národní rady USA pro problémové hráčství (*U.S. National Council on Problem Gambling*). V současné době nemá žádné vazby na odvětví hazardních her, i když v minulosti pracovala jako konzultantka pro jednotlivé provozovatele hazardních her. Veškeré zdroje financování jejího výzkumu pocházejí od státních agentur zodpovídajících za regulaci hazardních her nebo poskytování služeb problémovým hráčům.

Robert Williams, Ph.D.: Dr. Williams je profesorem na Fakultě zdravotnických věd a koordinátorem pro výzkum hazardních her na Ústavu pro výzkum hráčství v Albertě (*Alberta Gambling Research Institute*) při Lethbridgeské univerzitě (*University of Lethbridge*) se sídlem ve městě Lethbridge v kanadské provincii Alberta. Dr. Williams, vzděláním klinický psycholog, pracoval v prvních patnácti letech své profesní dráhy jako regionální psycholog v severní Manitobě a poté jako lékař v centru pro léčbu závislostí v Calgary v kanadské provincii Alberta. Od roku 2001 působí jako člen akademického sboru na *University of Lethbridge* v Albertě, kde je v současnosti profesorem na Fakultě zdravotnických věd, a dále jako jeden z koordinátorů a výzkumných pracovníků Ústavu pro výzkum hráčství v Albertě (*Alberta Gambling Research Institute*). Dr. Williams publikoval odborné články, které se týkaly oblastí návykového chování, psychofyziologie, sezonní afektivní poruchy, evoluční teorie, fetálního alkoholového syndromu, praxe zdravotní péče, veřejné politiky a hazardních her. V posledních deseti letech se jeho práce většinou zaměřuje na oblast hraní hazardních her, v níž je mezinárodně uznávaným odborníkem. Dr. Williams vyučuje v kurzech zaměřených na hraní hazardních her, často poskytuje konzultace vládě, odvětví hazardních her, sdělovacím prostředkům, soudům a veřejným zájmovým skupinám a je jedním z editorů odborného časopisu *International Gambling Studies*.

Dr. Williams je celosvětově jedním z odborníků, jejichž výzkumu v oblasti hazardních her se daří získávat nejlepší financování, a je předním odborníkem v oblasti prevence problémového hráčství, internetových hazardních her, socioekonomických dopadů hraní hazardních her, odborníkem na otázku podílu výnosů z hazardních her pocházejících od problémových hráčů, dále na otázky prevalence a charakteru hazardních her v domorodých komunitách Australců, etiologii problémového hráčství a osvědčených postupů při posuzování problémového hráčství v populaci. Dr. Williams nemá žádné střety zájmů a žádné vazby s odvětvím hazardních her. Veškeré prostředky pro financování jeho výzkumu pocházejí od vládou financovaných výzkumných agentur nebo přímo z vládních kontraktů.

Poděkování

Rádi bychom poděkovali těmto osobám za jejich přínos při vytváření tohoto rámce:

Alex Blaszczynski, Ph.D.: Dr. Blaszczynski je profesorem klinické psychologie na University of Sydney a jedním z ředitelů katedry pro výzkum hráčství na této univerzitě a dále ředitelem Centra pro léčbu hráčství (Gambling Treatment Center) v Sydney v Austrálii. Je vědeckým pracovníkem a klinickým psychologem, který se dlouhou dobu zabývá léčbou a výzkumem patologického hráčství.

Charlotte Becková: Charlotte Becková je sekční ředitelkou na ministerstvu pro místní rozvoj, mládež a tělovýchovu (odbor bezpečnostních opatření pro oblast hazardních her) v Singapuru. Od roku 2004 má na starosti portfolio bezpečnostních opatření pro oblast hazardních her.

David Chan, Ph.D.: Dr. Chan je v současné době profesorem psychologie a ředitelem Ústavu behaviorálních věd (Behavioural Sciences Institute) na Singapore Management University v Singapuru. Mezi oblasti jeho výzkumného zájmu patří longitudinální modelování, víceúrovňové otázky, výběr pracovníků a adaptace na změny.

Wendy Slutskeová, Ph.D.: Dr. Slutskeová je profesorkou na katedře psychologických věd na University of Missouri ve státě Missouri v USA. Diplom získala v oblasti klinické psychologie a behaviorální genetiky, poté se věnovala postgraduálnímu studiu v oblasti psychiatrické epidemiologie a biostatistiky.

Rádi bychom poděkovali těmto osobám za jejich užitečné recenze tohoto rámce:

Paul Delfabbro, Ph.D.: Dr. Delfabbro je docentem na Fakultě psychologie na University of Adelaide v Austrálii. Vydal přes 190 publikací v různých oblastech sociální politiky, včetně oblasti hazardních her a ochrany dětí, a je častým poradcem rezortů státní a federální vlády. V současné době se jeho výzkum zaměřuje na vztah mezi komorbiditou a rozhodováním, behaviorální profilování problémových hráčů v hernách a dopady změn parametrů elektronických hracích automatů na hráčské chování.

Jim Orford, Ph.D.: Dr. Orford je emeritním profesorem klinické a komunitní psychologie na univerzitě v Birminghamu ve Spojeném království. Odborné uznání na národní a mezinárodní úrovni získal v oblasti závislosti a komunitní psychologie. Publikoval mnoho článků a třináct knih, z nichž nejnovějším titulem je *An Unsafe Bet? The Dangerous Rise of Gambling and the Debate We Should Be Having* (Riskantní sázka? Nebezpečný vzestup hraní hazardních her a debata, kterou bychom měli vést) (Wiley-Blackwell, 2011) a *Addiction dilemmas: Family Experiences in Literature and Research and their Lessons for Practice* (Dilema závislosti: Rodinné zkušenosti v literatuře a výzkumu a poučení z nich pro praxi) (Wiley-Blackwell, 2012).

Gerda Reithová, Ph.D.: Gerda Reithová je profesorkou sociologie a ředitelkou skupiny pro výzkum hráčství (Gambling Research Group) na University of Glasgow ve Spojeném

království. Její výzkum se zaměřuje na roli sociálních, kulturních a environmentálních faktorů v rozvoji různých typů rizikové nebo návykové konzumace, se zvláštním zaměřením na hraní hazardních her. Těmto oblastem se v publikovaných textech hojně věnovala jak z britské, tak mezinárodní perspektivy a její kniha *The Age of Chance: Gambling in Western Culture* (Věk náhody: hazardní hry v západní kultuře) získala cenu Philipa Abramse za rok 2000. Je členkou Komise pro strategii odpovědného hraní hazardních her (Responsible Gambling Strategy Board), která radí vládě Spojeného království ohledně politiky a směrů výzkumu v otázkách souvisejících s hraním hazardních her.

Tým Centra OPGRC

Centrum OPGRC si klade za cíl snižovat škody působené hraním hazardních her s použitím věrohodných důkazů založených na výzkumu.

Hlavními konečnými uživateli naší práce jsou občané provincie Ontario, státní správa, poskytovatelé služeb, pedagogové, političtí činitelé, výzkumní pracovníci, regulátoři a provozovatelé. Centrum OPGRC představuje zdroj kritického výzkumu pro provincii Ontario, zároveň však také stojí v popředí národního a mezinárodního výzkumu hraní hazardních her a problémového hráčství, výkladu poznatků a budování výzkumné kapacity, na nichž se rovněž podílí jako spolupracující subjekt. Je vysoce oceňováno pro svou bezúhonnost, nezávislost, odbornost a produktivitu.

V roce 2011 centrum OPGRC vypracovalo nový tříletý strategický plán. Projekt Koncepčního rámce škodlivého hráčství je klíčovou součástí tohoto strategického plánu a podporuje významný výsledek práce centra: konsolidaci teoretických poznatků a další rozvoj ověřitelných teorií o příčinách a faktorech, které ovlivňují škodlivé hráčství a odolnost vůči hraní hazardních her.

Tým centra OPGRC pro vypracování koncepčního rámce zahrnoval tyto klíčové členy:

Gary O'Connor, generální ředitel: Jako generální ředitel centra OPGRC převzal od Judith Glynnové a Karen Choi vedení projektu Koncepčního rámce škodlivého hráčství vedle výkonu svých povinností dohledu nad strategickým a provozním řízením výzkumného centra. Jako vedoucí projektu spolupracoval s konzultantkou projektu Kalindi Jogovou a s odborným panelem, aby zajistil vypracování a vydání koncepčního rámce.

Judith Glynnová, pověřená výkonem funkce generální ředitelky: Judith Glynnová, která byla pověřena výkonem funkce generální ředitelky centra OPGRC, vedla jeho strategické plánování a řízení provozu. Její role v projektu spočívala v zajištění dohledu a řízení projektu, řízení rizik projektu a řešení problémů, řízení vztahů a zajištění spolupráce s odborným panelem a poskytování připomínek k rámci a zpracování publikace.

Diane Santessoová, Ph.D., koordinátorka výzkumu: Diane Santessoová koordinuje řadu výzkumných projektů v centru OPGRC, do nichž také sama přispívá, včetně projektu Synopsis. Její úlohou v projektu rámcového dokumentu bylo konsolidovat psané příspěvky odborného panelu a podporovat vytváření výstupů a prezentaci zpracování dokumentu. V současné době se podílí svými odbornými znalostmi z výzkumu v oblasti hraní hazardních her na přípravě Výzkumného programu koncepčního rámce a zapojuje se také do konzultací se zainteresovanými stranami.

Karen Choi, Ph.D., bývalá koordinátorka výzkumu: Jako zaměstnankyně centra OPGRC koordinovala řadu jeho výzkumných projektů. V tomto projektu bylo její úlohou zajišťovat spolupráci s odborným panelem, podporovat vytváření výstupů a především přispívat do projektu odbornými znalostmi z výzkumu v oblasti hraní hazardních her.

Karen Friday-Fieldová, profesionální facilitátorka: Karen Friday-Fieldová je zkušená profesionální facilitátorka a školitelka. S centrem OPGRC ji pojí dlouhodobý vztah, včetně spolupráce s jeho správní radou a vedoucími pracovníky na vývoji tříletého strategického plánu. Její úlohou v tomto projektu bylo moderovat sérii pracovních zasedání.

Kalindi Jogová, konzultantka pro oblast managementu a zpracování podnikatelských dokumentů: Kalindi Jogová je zkušená konzultantka pro oblast managementu s více než patnáctiletými zkušenostmi ve strategickém plánování, operativním hodnocení, analýze podnikatelských záměrů, facilitaci, zpracování podnikatelských dokumentů a podnikatelského vzdělávání. Její úlohou v tomto projektu bylo vést zpracování výstupů a úzce spolupracovat s týmem centra OPGRC a odborným panelem s cílem koordinovat průběh projektu, moderovat pracovní zasedání, konsolidovat psané příspěvky odborného panelu a zpracovávat originální obsah dokumentu při postupném vývoji publikace a připravovat prezentace a další materiály v průběhu projektu.

PŘEHLED DOSAVADNÍHO VÝZKUMU,
Z NĚHOŽ PRÁCE VYCHÁZELA

Koncepční rámec vychází ze znalostí a poznatků získaných z předchozích modelů a teorií, které přispěly k výzkumu hraní hazardních her. Zde shrneme hlavní body několika klíčových modelů a teorií, abychom objasnili jejich příspěvek do této oblasti. Většina níže uvedených přehledů se týká analytických modelů chování a také politických rámců, jako je rámec veřejného zdraví (Public Health Framework) a dalších rámců odpovědného hraní hazardních her, které postupně došly všeobecného uznání.

Pathway model of problem and pathological gambling (Vývojový model problémového a patologického hráčství) (Blaszczynski & Nower, 2002). Toto je pravděpodobně nejznámější komplexní model problémového hráčství. Model vymezuje tři různé podskupiny problémových hráčů: osoby s behaviorálně podmíněným hráčstvím, emočně zranitelní hráči a antisociální impulzivní hráči. U těchto podskupin hráčů vznikají problémy různými způsoby, které jsou popsány v konkrétních dílčích modelech a také v integrovaném modelu. Integrovaný model obsahuje přibližně 25 faktorů, z nichž většina jsou psychologické a biologické, např. impulzivita, deprese, subjektivní vzrušení, zneužívání látek a iracionální přesvědčení. Existují také dva faktory prostředí – zvýšená dostupnost a zvýšená přístupnost, které na základní úrovni kauzálně ovlivňují další faktory.

Impulsivity and pathological gambling: A descriptive model (Impulzivita a patologické hráčství: deskriptivní model) (Nower & Blaszczynski, 2006). Tento model předjímá, že u některých jedinců je příčinou problémového hráčství dysfunkční impulzivita. Předpokládá přítomnost řady predispozičních psychobiologických faktorů a cyklický proces, jehož součástmi jsou impulzivita, hraní hazardních her, subjektivní a behaviorální upevňování, afektivní interpretace a kognice. K upevňujícím faktorům patří sociální odměny získané v prostředích hraní hazardních her.

Cognitive-behavioural model of problem gambling: A bio-psychosocial perspective (Kognitivně-behaviorální model problémového hráčství: biopsychosociální pohled) (Sharpe & Tarrier, 1993; Sharpe, 2002). Tento model je založen na zpracování přehledu hlavních výsledků výzkumu v oblasti hraní hazardních her. Jedná se o biologicko-psychosociální model, který tyto samostatné oblasti výzkumu propojuje. Zkoumá přibližně dvacet pět biologických, psychologických a sociálních faktorů, které přispívají k problémovému hráčství. Je to empiricky odvozený model, který má být pobídkou k výzkumu v oblasti individuálních faktorů a také interakcí mezi jednotlivými proměnnými.

Bio-psychosocial model of pathological gambling (Biopsychosociální model patologického hráčství) (Ajdahí & Wolgast, 2008). Tento model nastiňuje vztahy v rámci příčinných a zprostředkujících proměnných. Skládá se z osmi hlavních prvků, z nichž každý má své dílčí podřízené faktory. Hlavními prvky jsou: zesilující proměnné, předchozí okolnosti, přesvědčení, alternativní chování, schopnost, důsledky a dále i kulturní prvky, např. identita, spiritualita a žebříček hodnot. Přestože většina faktorů v tomto modelu je psychologických, model zkoumá sociální faktory, jako je dostupnost hazardních her a upevňování vzorců hráčského chování prostřednictvím různých mezilidských vztahů.

Psycho-structural cybernetic model, feedback and problem gambling: A new theoretical approach (Psychostrukturální kybernetický model, zpětná vazba a problémové hráčství: nový teoretický přístup) (Zangeneh & Haydon, 2004). Tento model je založen na

přibližně deseti biologických a psychologických faktorech, které vedou k problémovému hráčství. Formuluje domněnku, že problémové hráčství vzniká interakcí mezi dvěma mechanismy. První se nachází v jednajícím subjektu a zahrnuje psychologii a biologii. Druhý je vnější a strukturální a zahrnuje kulturu, ekonomickou nerovnost, strukturu komunity, činitele v oblasti politiky, politiky veřejného zdraví a sdělovacích prostředků. Předpokládá se, že interakce mezi těmito dvěma mechanismy má podobu komplexní zpětné vazby, kdy vzniká sociální poznání, které se začleňuje do chování jedince.

Bio-psycho-social-sociological model (Bio-psycho-sociálně-sociologický model (Bernhard, 2007). Tento model obsahuje biologické, psychologické a sociální faktory ovlivňující hraní hazardních her. Tyto faktory jsou vzájemně propojeny souhrnným pojmem označovaným jako sociologická imaginace. Model byl vytvořen s cílem zlepšit léčbu problémových hráčů. Pojem sociologické imaginace je předkládán jako klíč k lepší léčbě. V tomto modelu je lidem, kteří se potýkají s nadměrným hráčstvím, vysvětlen sociologický rozměr jejich problémového hráčství – místo toho, abychom je nechali při domněnce, že jejich problémy vyplývají z individuální patologie nebo slabého charakteru. Předpokládá se, že léčbu podporuje povědomí o komerčních principech trhu hazardních her a o politice v oblasti regulace hazardních her. V důsledku toho se zvyšuje šance jedince na uzdravu nebo na změnu chování směrem k méně škodlivým vzorcům hraní hazardních her.

Alberta Longitudinal Project (Longitudinální projekt v Albertě) (Bernhard, 2007). Tento model obsahuje biologické, psychologické a sociální faktory ovlivňující hraní hazardních her. Tyto faktory jsou vzájemně propojeny souhrnným pojmem označovaným jako sociologická imaginace. Model byl vytvořen s cílem zlepšit léčbu problémových hráčů. Pojem sociologické imaginace je předkládán jako klíč k lepší léčbě. V tomto modelu je lidem, kteří se potýkají s nadměrným hráčstvím, vysvětlen sociologický rozměr jejich problémového hráčství – místo toho, abychom je nechali při domněnce, že jejich problémy vyplývají z individuální patologie nebo slabého charakteru. Předpokládá se, že léčbu podporuje povědomí o komerčních principech trhu hazardních her a o politice v oblasti regulace hazardních her. V důsledku toho se zvyšuje šance jedince na uzdravu nebo na změnu chování směrem k méně škodlivým vzorcům hraní hazardních her.

Model zahrnuje mnoho faktorů vymezených v tomto dokumentu. Zahrnuje faktory rodinné anamnézy, biologické, kognitivní, osobnostní vlivy, rodinného a sociálního prostředí a životních stresorů. Model uznává vliv širšího sociálního a kulturního kontextu (např. zákonů, postojů veřejnosti) a vztah mezi hazardními hrami a jinými návykovými a duševními poruchami.

Williams, West & Simpson Etiological Framework for Problem Gambling (Etiologický rámec problémového hráčství) (2008). Existují různé způsoby, jak určit dimenzi faktorů podílejících se na rozvoji problémového hráčství a jak tyto faktory uspořádat. Přestože rámec v publikaci Williams et al. (2008) obsahuje úplně stejné faktory jako tento koncepční rámec, přistupuje k jejich uspořádání odlišně. Vzhledem k poznatku, že sklon ke vzniku problémového hráčství je z 50 % možné předvídat na základě genetických faktorů, má Williamsův rámec dvě oblasti zaměření: biologickou a environmentální. V těchto oblastech jsou vymezeny faktory, které jednak zvyšují, jednak snižují riziko vzniku problémového hráčství.

Public Health Framework (Rámec veřejného zdraví) (Korn & Reynolds, 1999; Abbott, Volberg, Bellringer & Reith, 2004). Tento přístup se široce zabývá zdravou veřejnou politikou, komplexními pojmy prevence a širokého zapojení občanské komunity. Využívá celou řadu vědeckých postupů, různé úhly pohledu a sociální determinanty, mezi nimiž jsou epidemiologie, sociální marketing, ekonomika a komunitní rozvoj, vzdělávání, fungování rodiny, sociálně-ekonomický status a etnicko-kulturní rozmanitost. Tento rámec si klade za cíl poskytnout vodítko pro veřejnou politiku, a to prevencí nebo snižováním škod, podporou vyvážených a odpovědných rozhodnutí a ochranou zranitelných a ohrožených populací. Uznává také, že s hraním hazardních her jsou spojeny náklady i přínosy (Korn & Shaffer, 1999). Rámec veřejného zdraví použili Abbott et al. (2004) ke konceptualizaci a integraci výzkumu rozvoje problémového hráčství a souvisejících škod. Rozlišuje jednající subjekt (dostupnost hazardních her a expozice hazardním hram), hostitele (individuální vlastnosti a zkušenosti, které zvyšují náchylnost nebo odolnost vůči vzniku problémového hráčství) a prostředí (širší fyzické, sociální a kulturní podmínky, v nichž ke hraní hazardních her dochází). V úvahu bere také interakci mezi těmito třemi oblastmi z hlediska rozvoje problému/škod, odolnosti/adaptace a politických a dalších opatření ke zmírnění škod.

ODKAZY

- Abbott, M. W., Williams, M., & Volberg, R. A. (2004). A prospective study of problem and regular non-problem gamblers living in the community. *Substance Use and Misuse*, 39, 855–884.
- Abbott, M. W. (2001a). *What Do We Know About Gambling and Problem Gambling in New Zealand?* Wellington: Department of Internal Affairs.
- Abbott, M. W. (2001b). *Problem and Non-problem Gambling in New Zealand. A Report on Phase Two of the 1999 National Prevalence Survey*. Wellington: Department of Internal Affairs.
- Abbott, M. W. (2006). Do EGMs and problem gambling go together like a horse and carriage? *Gambling Research*, 18(1), 7–38.
- Abbott, M. W. (2007). Situational factors that affect gambling behaviour. In G. Smith, D. C. Hodgins, & R. J. Williams (Eds.), *Research and Measurement Issues in Gambling Studies* (pp. 251–278). Burlington, MA: Academic Press.
- Abbott, M. W., & McKenna, B. (2005). Gambling and problem gambling among recently sentenced women in New Zealand prisons. *Journal of Gambling Studies*, 21(4), 559–581.
- Abbott, M. W., & Volberg, R. A. (1999). *Gambling and Problem Gambling in the Community: An International Overview and Critique*. Wellington, NZ: Department of Internal Affairs.
- Abbott, M. W., & Volberg, R. A. (2000). *Taking the Pulse on Gambling and Problem Gambling in the Community: Phase One of the 1999 National Prevalence Study*. Auckland, NZ: Department of Internal Affairs.
- Abbott, M. W., McKenna, B., & Giles, L. C. (2005). Gambling and problem gambling among recently sentenced male prisoners in New Zealand prisons. *Journal of Gambling Studies*, 21(4), 537–558.
- Abbott, M. W., Volberg, R. A., & Rönnerberg, S. (2004). Comparing the New Zealand and Swedish national surveys of gambling and problem gambling. *Journal of Gambling Studies*, 20(3), 237–258.
- Abbott, M., Volberg, R., Bellringer, M., & Reith, G. (2004). *A Review of Aspects of Problem Gambling*. Final Report for the Responsibility in Gambling Trust. Auckland: Auckland (NZ) University of Technology.
- Agrawal, A. & Lynskey, M. T. (2008). Are there genetic influences on addiction: evidence from family, adoption and twin studies. *Addiction*, 103(7), 1069–1081.
- AIPC (Australian Institute for Primary Care), La Trobe University. (2008). *The Relevance and Role of Gaming Machines Games and Game Features on the Play of Problem Gamblers*. Independent Gambling Authority South Australia. <http://www.iga.sa.gov.au/pdf/0801/Final%20report.Print.Feb08.pdf>
- Airas, A. (2011). Tools for responsible games. Presentation at 2011 London Workshop on Problem Gambling: Theory and (Best) Practice, Brunel University. <http://bura.brunel.ac.uk/bitstream/2438/5937/1/Presentation.pdf>
- Ajdahi, S., & Wolgast, M. (2008). *Biopsykosocialmodell for spelmissbruk: En litteraturstudie*. [A biopsychosocial model for problem gambling: A literature review.] Östersund: Swedish National Institute of Public Health.
- Allcock, C. C. (2006). Conclusion. In Allcock, C. C. (E). *Current Issues Related to Dissociation* Melbourne: Australian Gaming Council.
- Ashe, P. (n.d.). Gambling. New Jersey Lawyers Assistance Programme. <http://www.njlap.org/AboutGamblingUnderstandingCompulsiveGambling/tabid/75/Default.aspx>.

- Baker, J. H., Maes, H. H., & Kendler, K. S. (2012). Shared environmental contributions to substance use. *Behaviour Genetics*, 43(3), 345–353.
- Baker, J. H., Maes, H. H., Larsson, H., Lichtenstein, P., & Kendler, K. S. (2011). Sex differences and developmental stability in genetic and environmental influences on psychoactive substance consumption from early adolescence to young adulthood. *Psychological Medicine*, 41(9), 1907–1916.
- Barnhart, R. T. (1992). Gambling in revolutionary Paris - The Palais Royal: 1789–1838. *Journal of Gambling Studies*, 8(2), 151–166.
- Bergen, A. E., Newby-Clark, I. R., & Brown, A. (2012). Low trait self-control in problem gamblers: Evidence from self-report and behavioural measures. *Journal of Gambling Studies*, 28(4), 637–648.
- Bernhard, B. J. (2007). Sociological speculations on treating problem gamblers: A clinical sociological imagination via a bio-psychosocial-sociological model. *American Behavioural Scientist*, 51(1), 122–138.
- Binde, P. (2005). Gambling across cultures: Mapping worldwide occurrence and learning from ethnographic comparison. *International Gambling Studies*, 5, 1–28.
- Binde, P. (2007a). Report from Sweden: The first state-owned Internet poker site. *Gaming Law Review*, 11(2), 108–115.
- Binde, P. (2007b). Gambling and religion: Histories of concord and conflict. *Journal of Gambling Issues*, 20, 145–165.
- Binde, P. (2007c). The good, the bad and the unhappy: The cultural meanings of newspaper reporting on jackpot winners. *International Gambling Studies*, 7(2), 213–232.
- Binde, P. (2007d). Selling dreams – causing nightmares? On gambling advertising and problem gambling. *Journal of Gambling Issues*, 20, 167–192.
- Binde, P. (2009a). Exploring the impact of gambling advertising: An interview study of problem gamblers. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 7(4), 541–554.
- Binde, P. (2009b). *Gambling motivation and involvement: A review of social science research*. Östersund: Statensfolkhälsoinstitut. <http://www.fhi.se/PageFiles/8065/gambling-motivationa-review.pdf>
- Binde, P. (2011). *What are the most harmful forms of gambling? Analyzing problem gambling prevalence surveys*. CEFOS Working Papers 12. http://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/26165/1/gupea_2077_26165_1.pdf
- Binde, P. (2012a). A Swedish mutual support society of problem gamblers. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 10(4), 512–523.
- Binde, P. (2012b). Why people gamble: A model with five motivational dimensions. *International Gambling Studies* 13, 81–97.
- Binde, P. (2013). Gambling in Sweden: The cultural and socio-political context. *Addiction*, DOI: 10.1111/add.12103
- Bjerg, O. (2010). Problem gambling in poker: Money, rationality and control in a skillbased social game. *International Gambling Studies*, 10(3), 239–254.
- Black, D. W., & Moyer, T. (1998). Clinical features and psychiatric comorbidity of subjects with pathological gambling behaviour. *Psychiatric Services*, 49, 1434–1439.
- Black, D., Monahan, P., Temkit, M., & Shaw, M. (2006). A family study of pathological gambling. *Psychiatry Research*, 141, 295–303.
- Blanco, C., D.S. Hasin, N. Petry, F.S. Stinson, and B.F. Grant. (2006). Sex differences in subclinical and DSM-IV pathological gambling: results from the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions. *Psychological Medicine*, 36, 943–953.

- Blaszczynski, A. (2000). Pathways to Pathological Gambling: Identifying Typologies. *Journal of Gambling Issues*, 1. doi: 10.4309/jgi.2000.1.1 <http://jgi.camh.net/doi/abs/10.4309/jgi.2000.1.1>
- Blaszczynski, A. (2008). Expert Report of Professor Alex Blaszczynski, In the Matter of Jean Brochu v. Loto Quebec et al – Class Action. <http://media.cleveland.com/metro/other/Blaszczynski%20expert%20deposition%20pdf>
- Blaszczynski, A., & Nower, L. (2002). A pathways model of problem and pathological gambling. *Addiction*, 97, 487–499.
- Bonnaire, C., Bungener, C., & Varescon, I. (2006). Pathological gambling and sensation seeking – How do gamblers playing games of chance in cafes differ from those who bet on horses at the racetrack? *Addiction Research and Theory*, 14(6), 619–629.
- Borsoi, D., & Toneatto, T. (2003). Problem-solving skills in males and females problem gamblers. *Journal of Gambling Issues*, 8. Doi: 10.4309/jgi.2003.8.14
- Boughton, R. & Brewster, J. M. (2002). *Voices of Women who Gamble in Ontario: A Survey of Women's Gambling, Barriers to Treatment and Treatment Service Needs*. Guelph, Ontario: Ontario Problem Gambling Research Centre.
- Breen, R. B., & Zimmerman, M. (2002). Rapid onset of pathological gambling in machine gamblers. *Journal of Gambling Studies*, 18, 31–43.
- Breen, R. B. (2004). Rapid onset of pathological gambling in machine gamblers: A replication. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 2(1), 44–49.
- Breen, H. & Gainsbury, S. (2013). Aboriginal gambling and problem gambling: A review. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 11(1), 75–96.
- Brenner, G. A. (1986). Why do people gamble? Further Canadian evidence. *Journal of Gambling Studies*, 2(2), 121–129.
- Brown, D. J., Kaldenberg, D. O., & Browne, B. A. (1992). Socio-economic status and playing the lotteries. *Sociology and Social Research*, 76, 161–167.
- Brown, S. L., Rodda, S., & Phillips, J. G. (2004). Differences between Problem and non-problem gamblers in subjective arousal and affective valence amongst electronic gaming machine players. *Addictive Behaviours*, 29(9), 1863–1867.
- Buchel, C. (2006). Neuroimaging findings in pathological gambling. *European Neuropsychopharmacology*, 16(S4), S181–S182.
- Chambers, G. K. (2011). *Gambling for profit. Lotteries, gaming machines and casinos in crossnational focus*. Toronto: University of Toronto Press
- Campbell, C. (1996). Half-belief and the paradox of ritual instrumental activism: A theory of modern superstition. *British Journal of Sociology*, 47(1), 151–166.
- Canadian Centre on Substance Abuse. (2008). *Harm reduction in Canada, what we have learned in 20 years*. Ottawa: Canadian Centre on Substance Abuse.
- Carlton, P. L., & Manowitz, P. (1992). Behavioural restraint and symptoms of attention deficit disorder in alcoholics and pathological gamblers. *Neuropsychobiology*, 25, 44–48.
- Casey, E. (2003). Gambling and consumption: Working-class women and UK National Lottery play. *Journal of Consumer Culture*, 3(2), 245–263.
- Castellani, B. (2000). *Pathological gambling: The making of a medical problem*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Chambers, G. K. (2011). *Gambling for profit. Lotteries, gaming machines and casinos in crossnational focus*. Toronto: University of Toronto Press.

- Chambers, R., & Potenza, M. (2003). Neurodevelopment, impulsivity, and adolescent gambling. *Journal of Gambling Studies*, 19(1), 53–84.
- Chantal, Y., & Vallerand, R. J. (1996). Skill versus luck: A motivational analysis of gambling involvement. *Journal of Gambling Studies*, 12, 407–417.
- Cisneros, Örnberg, J., & Tammi, T. (2011). Gambling problems as a political framing: Safeguarding the monopolies in Finland and Sweden. *Journal of Gambling Issues*, 26, 110–125.
- Clarke, D., Abbott, M. W., deSouza, R., & Bellringer, M. (2007). An overview of help seeking by problem gamblers and their families including barriers to and relevance of services. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 5(4), 292–306.
- Comings, D. (2006). Genetics of pathological gambling and substance use disorders. *European Neuropsychopharmacology*, 16(S4), S181–S181.
- Corney, R., & Davis, J. (2010). The attractions and risks of Internet gambling for women: A qualitative study. *Journal of Gambling Issues*, 24, 121–139.
- Cotte, J., & Latour, K. A. (2008). Blackjack in the kitchen: understanding online versus casino gambling. *Journal of Consumer Research*, 35, 742–758.
- Coups, E., Haddock, G., & Webley, P. (1998). Correlates and Predictors of Lottery Play in the United Kingdom. *Journal of Gambling Studies*, 14(3), 285–303.
- Crockford, D. N. & el-Guebaly, N. (1998). Psychiatric comorbidity in pathological gambling: A critical review. *Canadian Journal of Psychiatry*, 43, 43–50.
- Cultural Partners Australia Consortium. (2000). *The Impact of Gaming on Specific Cultural Groups*. Melbourne: Victorian Casino and Gaming Authority. [http://www.vcgr.vic.gov.au/CA256F800017E8D4/WebObj/0F9C7FA850A5E34FCA257029002D16D6/\\$File/Project_2000TIGSCG.pdf](http://www.vcgr.vic.gov.au/CA256F800017E8D4/WebObj/0F9C7FA850A5E34FCA257029002D16D6/$File/Project_2000TIGSCG.pdf)
- Currie, B. B. (2007). *The Gambler: Romancing Lady Luck. A Jungian Exploration*. Toronto: Inner City Books.
- Dane, A. V., Lawrance, K., Derevensky, J. L., McPhee, J. L., & Panetta, L. (2008). *Preventing youth problem gambling and high-risk behaviour: A longitudinal study of parenting as a protective factor*. Guelph, Ontario: Ontario Problem Gambling Research Centre.
- Dannon, P. N., Kushnir, T., Aizer, A., Gross-Isseroff, R., Kotler, M. et al. (2011). Alternational learning in pathological gamblers: an fMRI study. *Brain Imaging and Behaviour*, 5, 45–51.
- Dense, J. (2009). Wither State Lotteries? *Gaming Law Review and Economics*. 13(5), 404–414.
- Dhillon, J., Horch, J. & Hodgins, D.C. (2011). Cultural influences on stigmatization of problem gambling: East Asian and Caucasian Canadians. *Journal of Studies on Gambling*, 27, 633–647.
- Diskin, K. & Hodgins, D. C. (2001). Narrowed focus and dissociative experiences in a community sample of experienced video lottery gamblers. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 33, 58–64.
- Dixon, D. (1991). *From Prohibition to Regulation: Bookmaking, Anti-Gambling, and the Law*. London: Clarendon.
- Dow Schüll, N. (2002). *Escape mechanism: Women, caretaking, and compulsive machine gambling*. Working Paper No. 41. Center for Working Families, University of California, Berkeley.

- Eadington, W. R. (2011). Analyzing the trends in gaming-based tourism for the state of Nevada: Implications for public policy and economic development. *UNLV Gaming Research & Review Journal* 15(1), 37–50.
- eCOGRA. (2007). *An Exploratory Investigation in the Attitudes and Behaviours of Internet Casino and Poker Players*. Report commissioned by eCOGRA: Nottingham Trent University. http://www.ecogra.org/Downloads/eCOGRA_Global_Online_Gambler_Report.pdf
- Eisen, S., Lin, N., Lyons, M., Scherrer, J., Griffith, K., True, W., Goldberg, J., et al. (1998). Familial influences on gambling behaviour: an analysis of 3359 twin pairs. *Addiction*, 93(9), 1375–1384.
- el-Guebaly, N., Casey, D. M., Hodgins, D. C., Smith, G. J., Williams, R. J., Schopflocher, D. P., et al. (2008). Designing a longitudinal cohort study of gambling in Alberta: Rationale, methods and challenges. *Journal of Gambling Studies*, 24(4), 479–504.
- Evans, R. I. (2003). Some theoretical models and constructs generic to substance abuse prevention programs for adolescents: Possible relevance and limitations for problem gambling. *Journal of Gambling Studies*, 19, 287–301.
- Fang, X., & Mowen, J. C. (2009). Examining the trait and functional motive antecedent of four gambling activities: slot machines, skilled card games, sports betting and promotional games. *Journal of Consumer Marketing*, 26(2), 121–131.
- Felsher, J., Derevensky, J., & Gupta, R. (2010). Young adults with gambling problems: The impact of childhood maltreatment. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 8, 545–556.
- Ferentzy, P., & Turner, N. (2009). Gambling and organized crime - A review of the literature. *Journal of Gambling Issues*, 23, 111–155.
- Ferentzy, P., Skinner, W., & Antze, P. (2009). Gamblers Anonymous and the 12 Steps: How an informal society has altered a recovery process in accordance with the special needs of problem gamblers. *Journal of Gambling Issues*, 23, 42–65.
- Finlay, K., Marmurek, H. H. C., Kanetkar, V. & Londerville, J. (2010). Casino Décor Effects on Gambling Emotions and Intentions, *Environment and Behaviour*, 42, 524–545.
- Fisher, S. (1993). The pull of the fruit machine: A sociological typology of young players. *The Sociological Review*, 41, 446–447.
- Forrest, D., & Wardle, H. (2011). Gambling in Asian communities in Great Britain. *Asian Journal of Gambling Issues and Public Health*, 2(1), 2–16.
- Frost, R. O., Meagher, B.M., & Riskind, J. H. (2001). Obsessive-compulsive features in pathological lottery and scratch-ticket gamblers. *Journal of Gambling Studies*, 17, 5–19.
- Gainsbury, S., & Wood, R. (2011). Internet gambling policy in critical comparative perspective: The effectiveness of existing regulatory frameworks. *International Gambling Studies*, 11(3), 309–323.
- GAMECS Project. (1999). *Gambling Amongst Members of Ethnic Communities in Sydney (GAMECS) Project, Part 1*. Sydney: Ethnic Communities' Council of NSW. http://www.olgr.nsw.gov.au/rr_gamecs_pt_1.asp
- Gausset, Q., & Jansbøl, K. (2009). Tell me what you play and I will tell you who you are: Values and gambling habits in two Danish universities. *International Gambling Studies*, 9(1), 67–78.
- Getty, H. A., Watson, J. & Frisch, G. R. (2000). A comparison of depression and styles of coping in male and female GA members and controls. *Journal of Gambling Studies*, 16, 377–391.

- Glynn, J., & Volberg, R. A. (2012). *Conceptual framework project: A real-world application*. Paper presented at the Alberta Gambling Research Institute Conference 2012.
- Goffman, E. (1969). *Where the Action Is Where the Action Is: Three Essays*. London: Allen Lane – The Penguin Press.
- Goldman, D., Oroszi, G., & Ducci, F. (2005). The genetics of addictions: Uncovering the genes. *Nature Reviews: Genetics*, 6, 521–532.
- Goodman, A. (2008). Neurobiology of addiction: An integrative review. *Biochemical Pharmacology*, 75, 266–322.
- Goudriaan, A., Oosterlaan, J., de Beurs, E., & van den Brinka, W. (2004). Pathological gambling: a comprehensive review of biobehavioural findings. *Neuroscience and Biobehavioural Reviews*, 28, 123–141.
- Grant, J., Brewer, J., & Potenza, M. (2006). The neurobiology of substance and behavioural addictions. *CNS Spectrums*, 11(12), 924–930.
- Grinblatt, M., & Keloharju, M. (2009). Sensation seeking, overconfidence and trading activity. *The Journal of Finance*, 64(2), 549–578.
- Griswold, M. T., & Nichols, M. W. (2006). Social capital and casino gambling in U.S. communities. *Social Indicators Research*, 77, 369–394.
- Gupta, R., Derevensky, J., & Marget, N. (2004). Coping strategies employed by adolescents with gambling problems. *Child and Adolescent Mental Health*, 9, 115–120.
- Hänninen, V., & Koski-Jännes, A. (1999). Narratives of recovery from addictive behaviours. *Addiction*, 94(12): 1837–1848.
- Hardoon, K. K., Gupta, R., & Derevensky, J. L. (2004). Psychosocial variables associated with adolescent gambling. *Psychology of Addictive Behaviours*, 18(2), 170–179.
- Hayano, D. M. (1982). *Poker Faces: The Life and Work of Professional Card Players*. Berkeley: University of California Press.
- Hayatbakhsh, M., Najman, J., Aird, R., Bor, W., O'Callaghan, M., Williams, G., Shuttlewood, G., Alati, R., & Heron, M. (2006). *Early life course determinants of young adults gambling behaviour: An Australian longitudinal study*. The University of Queensland. St Lucia: University Press.
- Helfant, I. (2002). *The High Stakes of Identity: Gambling in the Life and Literature of Nineteenth-Century Russia*. Evanston, IL: Northwestern University Press.
- Henslin, J. M. (1967). Craps and magic. *American Journal of Sociology*, 73(3), 316–330.
- Hicks, B. M., et al. (2007). Gender differences and developmental change in externalizing disorders from late adolescence to early adulthood: a longitudinal twin study. *Journal of Abnormal Psychology*, 116(3), 433–447.
- Hill, W. G., Goddard, M. E., & Visscher, P. M. (2008). Data and theory point to mainly additive genetic variance for complex traits. *PLoS Genetics*, 4(2): e1000008. doi:10.1371/journal.pgen.1000008
- Hodgins, D. C., Peden, N., & Cassidy, E. (2005). The association between comorbidity and outcome in pathological gambling: A prospective follow-up of recent quitters. *Journal of Gambling Studies*, 21, 255–271.
- Hodgins, D. C., Stea, J., & Grant, J. (2011). Gambling disorders. *The Lancet*, 378, 1874–1884.
- Hodgins, D. C., Schopflocher, D. P., el-Guebaly, N., Casey, D. M., Smith, G. J., Williams, R. J., & Wood, R. T. (2010). The association between childhood maltreatment and gambling problems in a community sample of adult men and women. *Psychology of Addictive Behaviours*, 24(3), 548–554.

- Holdsworth, Hing, N., & Breen, H. (2012). Exploring women's problem gambling: A review of the literature. *International Gambling Studies*, 12(2), 199–213.
- Holtgraves, T. (2009). Gambling, gambling activities, and problem gambling. *Psychology of Addictive Behaviours*, 23(2), 295–302.
- Horch, J., & Hodgins, D. C. (2008). Public stigma of disordered gambling: Social distance, dangerousness and familiarity. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 27(5), 505–528.
- Horvath, C., & Paap, R. (2012). The effect of recessions on gambling expenditures. *Journal of Gambling Studies*, 28(4), 703–717.
- Husz, O. (2002). Private dreams and public expectations: Lotteries and dilemmas of progress and social welfare in early 20th century Sweden. *Journal of Consumer Culture*, 2, 53–79.
- Ibáñez, A., Blanco, C., Donahue, E., Lesieur H. R., Perez de Castro, I., Fernandez-Piqueras, J., & Saiz-Ruiz, J. (2001). Psychiatric comorbidity in pathological gamblers seeking treatment. *American Journal of Psychiatry*, 158, 1733–1735.
- Jacobs, D. F. (1988). Evidence for a common dissociative-like reaction among addicts. *Journal of Gambling Behaviour*, 4(1), 27–37.
- Johansson, A., Grant, J. E., Kim, S. W., Odlaug, B. L., & Gotestam, K. G. (2009). Risk factors for problematic gambling: A critical literature review. *Journal of Gambling Studies*, 25, 67–92.
- Kaplan, H. R. (1990). The Effects of State Lotteries on the Pari-Mutuel Industry. *Journal of Gambling Studies*, 6(4), 331–344.
- Kavanagh, T. (1993). *Enlightenment and the shadows of chance: The novel and the culture of gambling in eighteenth-century France*. Baltimore: Johns Hopkins UP.
- Kendler, K. S., Schmitt, E., Aggen, S. H., & Prescott, C. A. (2008). Genetic and environmental influences on alcohol, caffeine, cannabis, and nicotine use from early adolescence to middle adulthood. *Archives of General Psychiatry*, 65(6), 674–682.
- Kim, W. (2012). Acculturation and gambling in Asian Americans: When culture meets availability. *International Gambling Studies*, 12(1), 69–88.
- Konstantaras, K., & Piperopoulou, A. (2011). *Stock market trading: Compulsive gambling and the underestimation of risk*. Paper presented at the 19th European congress of psychiatry, Vienna, 12–15 March 2011.
- Korn, D. (2000). Expansion of gambling in Canada: Implications for health and social policy. [Review]. *Canadian Medical Association Journal*, 163(1), 61–64.
- Korn, D., & Shaffer, H. (1999). Gambling and the health of the public: Adopting a public health perspective. *Journal of Gambling Studies*, 15(4), 289–365.
- Korn, D., & Skinner, H. (2000). Gambling expansion in Canada: An emerging public health issue. *Canadian Public Health Association Health Digest*, XXIV, 3–5.
- Korn, D., Gibbons, R., & Azmier, J. (2003). Framing public policy towards a public health paradigm for gambling. *Journal of Gambling Studies*, 19(2), 235–256.
- Kroeber, H. L. (1992) Roulette gamblers and gamblers at electronic game machines: Where are the differences? *Journal of Gambling Studies*, 8(1), 79–92.
- Kusyszyn, I. (1984). The psychology of gambling. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 474, 133–145.
- Ladouceur, R., Blaszczynski, A., & Lalonde, D. (2012). Pre-commitment in gambling: A review of the empirical evidence. *International Gambling Studies*, 12(2), 215–230.

- Malaby, T. M. (2003). *Gambling Life: Dealing in Contingency in a Greek City*. Illinois: University of Illinois Press.
- Lau, L.-Y., & Ranyard, R. (2005). Chinese and English probabilistic thinking and risk taking in gambling. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(5), 621–627.
- Lee, B. K. (2009). Congruence couple therapy for pathological gambling. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 7(1), 45–67.
- Lee, C. K., Lee, Y. K., Bernhard, J. B., and Yoon, Y. S. (2006). Segmenting casino gamblers by motivation: A cluster analysis of Korean gamblers. *Tourism Management*, 27(5), 856–866.
- Lim, S., Ha, J., Choi, S., Kang, S., & Shin, Y. (2012). Association study on pathological gambling and polymorphisms of dopamine D1, D2, D3, and D4 receptor genes in a Korean population. *Journal of Gambling Studies*, 28(3), 481–491.
- Lin, E.-Y. J., Casswell, S., Huckle, T., You, R. Q., & Asiasiga, L. (2011). Does one shoe fit all? Impacts of gambling among four ethnic groups in New Zealand. *Journal of Gambling Issues*, 26, 69–88.
- Livingstone, C. (2001). The social economy of poker machine gambling in Victoria. *International Gambling Studies*, 1, 45–65.
- Lobo, D., & Kennedy, J. (2006). The genetics of gambling and behavioural addictions. *CNS Spectrums*, 11(12), 931–939.
- Lobo, D., Souza, R., Tong, R., Casey, D., Hodgins, D., Smith, G., Williams, R., et al. (2010). Association of functional variants in the dopamine D2-like receptors with risk for gambling behaviour in healthy Caucasian subjects. *Biological Psychology*, 85, 33–37.
- Lobo, D. S., & Kennedy, J. L. (2009). Genetic aspects of pathological gambling: a complex disorder with shared genetic vulnerabilities. *Addiction*, 104, 1454–1465.
- Loo, J. M. Y., Raylu, N., & Oei, T. P. S. (2008). Gambling among the Chinese: A comprehensive review. *Clinical Psychology Review*, 28(7), 1152–1166.
- Lorains, F. K., Cowlshaw, S., & Thomas, S. A. (2011). Prevalence of comorbid disorders in problem and pathological gambling: systematic review and meta-analysis of population surveys. *Addiction*, 106(3), 490–498.
- Lorenz, V. C. (1989). Some treatment approaches for family members who jeopardize the compulsive gambler's recovery. *Journal of Gambling Behaviour*, 5(4), 303–312.
- Lund, I. (2008). The population mean and the proportion of frequent gamblers: Is the theory of total consumption valid for gambling? *Journal of Gambling Studies*, 24(2), 247–256.
- Marshall, D. (2005). The gambling environment and gambling behaviour: Evidence from Richmond-Tweed, Australia. *International Gambling Studies*, 5, 63–83.
- Marshall, D. C. (2009). Gambling as a public health issue: The critical role of the local environment. *Journal of Gambling Issues*, 23, 66–80.
- Marshall, D. C., & Baker, R. G. V. (2001a). Clubs, spades, diamonds and disadvantage: The geography of electronic gaming machines in Melbourne. *Australian Geographical Studies*, 39(1), 17–33.
- Marshall, D. C., & Baker, R. G. V. (2001b). Unfair odds? Factors influencing the distribution of electronic gaming machines in Melbourne. *Urban Policy and Research*, 19(1), 77–92.
- McCormick, J., Delfabbro, P., & Denson, L. A. (2012). Psychological vulnerability and problem gambling: An application of Durand Jacob's general theory of addictions to electronic gaming machine playing in Australia. *Journal of Gambling Studies*, 28(4), 665–690.

- McGrath, D. S., & Barrett, S. P. (2009). The comorbidity of tobacco smoking and gambling: a review of the literature. *Drug and Alcohol Review*, 28, 676–681.
- McGue, M., & Bouchard, T. J. (1998). Genetic and environmental influences on human behavioural difference. *Annual Review of Neuroscience*, 21(1): 1–24.
- McGuffin, P., Riley, B., & Plomin, R. (2001). Toward behavioral genomics. *Science*, 291, 1232–1234.
- McKibbin, R. (1979). Working-class gambling in Britain, 1880–1939. *Past and Present*, 82, 147–178.
- McMillen, J. (1996). *Gambling Cultures: Studies in History and Interpretation*. London: Routledge.
- Meyer, G., Fiebig, M., Häfeli, J., & Mörsen, C. (2011). Development of an assessment tool to evaluate the risk potential of different gambling types. *International Gambling Studies*, 11(2), 221–236.
- Miers, D. (2004). *Regulating Gambling: Past, Present and Future*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Milosevic, A., & Ledgerwood, D. M. (2010). The subtyping of pathological gambling: A comprehensive review. *Clinical Psychology Review*, 30, 988–998.
- Ministry of Health. (2009). *A focus on problem gambling: Results of the 2006/07 New Zealand Health Survey*. Wellington: Ministry of Health.
- Neal, M. (1998). You lucky punters: A study of gambling in betting shops. *Sociology*, 32(3), 581–600.
- Nixon, G., Solowoniuk, J., & McGowan, V., (2006). The counterfeit hero's journey of the pathological gambler: A phenomenological hermeneutics investigation. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 4(3), 217–232.
- Nower, L., & Blaszczynski, A. (2006). Impulsivity and pathological gambling: A descriptive model. *International Gambling Studies*, 6(1), 61–75.
- Oberg, S., Christie, G., & Tata, M. (2011). Problem gamblers exhibit reward hypersensitivity in medial frontal cortex during gambling. *Neuropsychologia*, 49(13), 3768–3775.
- Ocean, G., & Smith, G. J. (1993). Social reward, conflict, and commitment: A theoretical model of gambling behaviour. *Journal of Gambling Studies*, 9(4), 321–339.
- Oei, T. P. S., & Raylu, N. (2002). Parental influences on offspring gambling cognitions and behaviour: Preliminary findings. *Gambling Research*, 15, 8–15.
- Oei, T., & Raylu, N. (2009). The relationship between cultural variables and gambling behaviour among Chinese residing in Australia. *Journal of Gambling Studies*, 25(4), 433–445.
- Orford, J. (2005a). Disabling the public interest: gambling strategies and policies for Britain. *Addiction*, 100, 1219–1225.
- Orford, J. (2005b). Complicity of the river bank: the search for the truth about problem gambling: reply to commentaries. *Addiction*, 100, 1235–1239.
- Otteman, T. (2009). Sports gambling by college students is not just harmless fun. Florida Council on Compulsive Gambling. <http://gamblinghelp.org/media/Otteman%20article.pdf>
- Parish, J. (2005). Witchcraft, riches and roulette: An ethnography of West African gambling in the UK. *Ethnography*, 6(1), 105–122.
- Parke, J., & Griffiths, M. D. (2006). The psychology of the fruit machine: the role of structural characteristics (revisited). *International Journal of Mental Health and Addiction*, 4, 151–179.

- Peren, F. W. (2011). Assessment tool to measure and evaluate the risk potential of gambling products: AsTERiG. *Gaming Law Review and Economics*, 15(11), 671–679.
- Pérez, L., & Humphreys, B. R. (2011). The income elasticity of lottery: New evidence from micro data. *Public Finance Review*, 39(4), 551–570.
- Petry, N. M., & Weinstock, J. (2007). Comorbidity and mental illness. In G. Smith, D. C. Hodgins, & R. Williams, (Eds.), *Research and Measurement Issues in Gambling Studies* (pp. 305–322). New York: Elsevier.
- Petry, N. M., Stinson, F. S., & Grant, B. F. (2005). Comorbidity of DSM-IV pathological gambling and other psychiatric disorders: results from the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions. *Journal of Clinical Psychiatry*, 66, 564–574.
- Petry, N. M., & Madden, G. J. (in press). *Discounting and pathological gambling*. In G. J. Madden & W. K. Bickel (Eds.), *Impulsivity: The behavioural and neurological science of discounting*. Washington, DC: APA Books.
- Planzer, S., & Wardle, H. (2011). *The comparative effectiveness of regulatory approaches and the impact of advertising on propensity for problem gambling*. London: National Centre for Social Research.
- Planzer, S., & Wardle, H. (2011). *The Comparative Effectiveness of Regulatory Approaches and The Impact of Advertising on Propensity for Problem Gambling*. London: Responsible Gambling Fund. (Public Policy) http://www.rgfund.org.uk/images/stories/110824_Report_RGF_regulation_advertising_final_report.pdf.
- Plomin, R., DeFries, J. C., McClearn, G. E., & McGuffin, P. (2008). *Behavioural Genetics (5th Edition)*. Worth Publishers.
- Porter, J., Ungar, J., Frisch, G. R., & Chopra, R. (2004). Loneliness and life dissatisfaction in gamblers. *Journal of Gambling Issues*, 11.
- Potenza, M. N., Leung H. C., Blumberg H. P., et al. (2003). An FMRI Stroop task study of ventromedial prefrontal cortical function in pathological gamblers. *American Journal of Psychiatry*, 160, 1990–1994.
- Potenza, M. N., Xian, H., Shah, K., Scherrer, J. F., & Eisen, S. A. (2005). Shared genetic contributions to pathological gambling and major depression in men. *Archives of General Psychiatry*, 62(9), 1015–1021.
- Potenza, M. N., Maciejewski, P. K., & Mazure, C. M. (2006). A gender-based examination of past-year recreational gamblers. *Journal of Gambling Studies*, 22(1), 41–64.
- Productivity Commission. (1999). *Australia's Gambling Industries*, Report No. 10. Canberra: AusInfo.
- Raylu, N., & Oei, T. (2002). Pathological gambling: A comprehensive review. *Clinical Psychology Review*, 22, 1009–1061.
- Raylu, N., & Oei, T. P. (2004). Role of culture in gambling and problem gambling. *Clinical Psychology Review*, 23(8), 1087–1114.
- Reith, G. (2007). Gambling and the contradictions of consumption: A genealogy of the 'pathological' subject. *American Behavioural Scientist*, 51(1), 33–55.
- Reuter, J., Raedler, T., Rose, M., Hand, I., Gläscher, J., & Büchel, C. (2005). Pathological gambling is linked to reduced activation of the mesolimbic reward system. *Nature Neuroscience*, 8(2), 147–148.
- Richard, B. (2010). Diffusion of an economic development policy innovation: Explaining the international spread of casino gambling. *Journal of Gambling Studies*, 26(2), 287–300.

- Roca, M., Torralva, T., Lopez, P., Cetkovich, M., Clark, L., & Manes, F. (2008). Executive functions in pathologic gamblers selected in an ecologic setting. *Cognitive and Behavioural and Neurology*, 21, 1–4.
- Rockloff, M. J., & Greer, N. (2010). Audience influence on EGM Gambling: The Protective Effects of Having Others Watch You Play. *Journal of Gambling Studies*, 27(3), 443–451.
- Rogers, P. (1998). The Cognitive Psychology of Lottery Gambling: A Theoretical Review. *Journal of Gambling Studies*, 14(2), 111–134.
- Rose, I. N. (2003). Gambling and the law: The new millennium. In G. Reith (Ed.), *Gambling: Who Wins? Who Loses?* New York: Prometheus.
- Rosecrance, J. (1985). Compulsive gambling and the medicalization of deviance. *Social Problems*, 32, 275–284.
- Rosecrance, J. D., (1985). *The Degenerates of Lake Tahoe: A Study of Persistence in the Social World of Horse Race Gambling*. New York: Peter Lang Publishing.
- Schull, N. D. (2005). Digital gambling: The coincidence of desire and design. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 597(1), 65–81.
- Scull, S., & Woolcock, G. (2005). Problem gambling in non-English speaking background communities in Queensland, Australia: A qualitative exploration. *International Gambling Studies*, 5(1), 29–44.
- Shaffer, H. J., & Hall, M. N. (2002). The natural history of gambling and drinking problems among casino employees. *Journal of Social Psychology*, 142, 405–424.
- Shaffer, H. J., Hall, M. N., & Vander Bilt, J. (1997). *Estimating the Prevalence of Disordered Gambling Behaviour in the United States and Canada: A Meta-analysis*. Boston: Harvard Medical School Division on Addictions.
- Shaffer, H. J., LaBrie, R. A., & LaPlante, D. (2004). Laying the foundation for quantifying regional exposure to a social phenomenon: Considering the case of legalized gambling as a public health toxin. *Psychology of Addictive Behaviours*, 18, 40–48.
- Shaffer, H. J., Peller, A. J., LaPlante, D. A., Nelson, S. E., & LaBrie, R. A. (2010). Toward a paradigm shift in Internet gambling research: From opinion and self-report to actual behaviour. *Addiction Research and Theory*, 18(3), 270–283.
- Shaffer, H., & Korn, D. (2002). Gambling and related mental disorders: A public health analysis. *Annual Review of Public Health*, 23, 171–212.
- Shah, K. R., Eisen, S. A., Xian, H., & Potenza, M. N. (2005). Genetic studies of pathological gambling: a review of methodology and analyses of data from the Vietnam Era Twin Registry. *Journal of Gambling Studies*, 21(2), 179–203.
- Sharpe, L. A. & Tarrier, N. (1993). Towards a cognitive behavioural theory of problem gambling. *British Journal of Psychiatry*, 162, 407–412.
- Sharpe, L. A. (2002). Reformulated cognitive behavioural model of problem gambling: A biopsychosocial perspective. *Clinical Psychology Review*, 22(1), 1–25.
- Shed, N. W., Callan, M. J., & Hodgins, D. C. (2008). A review of the evidence from family, twin and adoption studies for a genetic contribution to adult psychiatric disorders. *International Review of Psychiatry*, 16(4), 260–283.
- Shed, N. W., Derevensky, J., & Meerkamper, E. (2011). Your mother should know: A comparison of maternal and paternal attitudes and behaviours related to gambling among their adolescent children. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 9, 264–275.

- Slutske, W., Eisen, S., True, W., Lyons, M., Goldberg, J., & Tsuang, M. (2000). Common genetic vulnerability for pathological gambling and alcohol dependence in men. *Archives of General Psychiatry*, 57, 666–673.
- Slutske, W., Zhu, G., Meier, M., & Martin, N. (2010). Genetic and environmental influences on disordered gambling in men and women. *Archives of General Psychiatry*, 67, 624–630.
- Slutske, W. S., Caspi, A., Moffitt, T. E., & Poulton, R. (2005). Personality and problem gambling: A prospective study of a birth cohort of young adults. *Archives of General Psychiatry*, 62, 769–775.
- Statensfolkhälsoinstitut (2010). *Spel om pengar och spelproblem i Sverige 2008/2009: Huvudresultat från SWELOGS befolkningsstudie* [Gambling and problem gambling in Sweden 2008/2009: Main results from SWELOGS prevalence]
- Stea, J. N., & Hodgins, D. C., (2011). A critical review of treatment approaches for gambling disorders. *Current Drug Abuse Reviews*, 4, 67–80.
- Stevens, M., & Young, M. (2010). Who Plays What? Participation Profiles in Chance Versus Skillbased Gambling. *Journal of Gambling Studies*, 26(10), 89–103.
- Storer, J., Abbott, M., & Stubbs, J. (2009). Access or adaptation: A meta-analysis of surveys of problem gambling prevalence in Australia and New Zealand with respect to concentration of electronic gaming machines. *International Gambling Studies*, 9(3), 225–244.
- Suurvali, H., Hodgins, D. C., & Cunningham, J. A. (2010). Motivators for resolving or seeking help for gambling problems: A review of the empirical literature. *Journal of Gambling Studies*, 26(1), 1–33.
- Svensson, J., Romild, U., Nordenmark, M., & Månsdotter, A. (2011). Gendered gambling domains and changes in Sweden. *International Gambling Studies*, 11(2), 193–211.
- Tang, Catherine So-kum, Anise M. S Wu & Joe Y. C. Tang. 2007. Gender differences in characteristics of Chinese treatmentseeking problem gamblers. *Journal of Gambling Studies*, 23(2), 145–156.
- Teed, M., Finlay, K. A., Marmurek, H. H. C., Colwell, S. R., & Newby-Clark I.R. (2012). Sympathetic magic and gambling: Adherence to the law of contagion varies with gambling severity. *Journal of Gambling Studies*, 28(4), 691–701.
- Tepperman, L., & Korn, D. (2002). *At Home with Gambling: An Exploratory Study. Final Report to the Ontario Problem Gambling Research Centre*. Guelph, Ontario.
- Thomas, A., & Moore, S. (2003). The interactive effects of avoidance coping and dysphoric mood on problem gambling for female and male gamblers. *Electronic Journal of Gambling Issues: eGambling* No. 8 (May).
- Thomas, A., Bates, G., Moore, S., Kyrios, M., Meredyth, D., & Jessop, G. (2011). Gambling and the multidimensionality of accessibility: More than just proximity to venues. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 9(1), 88–101.
- Thompson, W. N. (1991). Machismo: Manifestations of a cultural value in the Latin American casino. *Journal of Gambling Studies*, 7(2), 143–164.
- Toneatto, T., Blitz-Miller, T., Calderwood, K., Dragonetti, R., & Tسانos, A. (1997). Cognitive distortions in heavy gambling. *Journal of Gambling Studies*, 13(3), 253–266.
- Toneatto, T., & Nguyen, L. (2007). Individual characteristics and problem gambling behaviour. In G. Smith, D. C. Hodgins, & R. Williams (Eds), *Research and Measurement Issues in Gambling Studies* (pp. 279–303). New York: Elsevier.

- Turner, N. E., Ialomiteanu, A., Paglia-Boak, A., & Adlaf, E. M. (2011). A typological study of gambling and substance use among adolescent students. *Journal of Gambling Issues*, 25, 88–107.
- Turner, N. E., Zangeneh, M., & Littman-Sharp, N. (2006). The experience of gambling and its role in problem gambling. *International Gambling Studies*, 6(2), 237–266.
- Vachon, D. D., & Bagby, R. M. (2009). Pathological gambling subtypes. *Psychological Assessment*, 21(4), 608–615.
- Van Holst, R., van den Brink, W., Veltman, D., & Goudriaan, A. (2010). Brain imaging studies in pathological gambling. *Current Psychiatry Reports*, 12, 418–425.
- Victoria Department of Justice. (2011). *The Victorian Gambling Study: A longitudinal study of gambling and public health – Wave Two findings*. Melbourne: Victoria Department of Justice.
- Vitaro, F., Arseneault, L., & Tremblay, R. E. (1997). Dispositional predictors of problem gambling in male adolescents. *American Journal of Psychiatry*, 154, 1769–1770.
- Volberg, R. A. (2012). *The availability of gambling and problem gambling rates: Assessing the relationship*. Paper presented at the AGRI Conference 2012: The causes of problem gambling.
- Volberg, R. A., & Abbott, M. W. (1997). Gambling and problem gambling among indigenous peoples. *Substance Use & Misuse*, 32(11), 1525–1538.
- Volberg, R. A., Reitzes, D. C., & Boles, J. (1997). Risk Factors Associated With Problem Gambling. *Deviant Behaviour*, 18(4), 321–342.
- Volberg, R. A., & Wray, M. (2007). Legal gambling and problem gambling as mechanisms of social domination? Some considerations for future research. *American Behavioural Scientist*, 51(1), 56–85.
- Volberg, R. A. (2003). Has there been a "feminization" of gambling and problem gambling in the United States? *Electronic Journal of Gambling Issues: eGambling* No. 8 (May).
- Volberg, R. A., Hedberg, E. C. & Moore, T. L. (2008). *Oregon youth and their parents: Gambling and problem gambling prevalence and attitudes*. Salem, OR: Oregon Department of Human Services.
- Walker, M. (1992). *The Psychology of Gambling*. New York: Pergamon Press.
- Walters, G. (2001). Behaviour genetic research on gambling and problem gambling: A preliminary meta-analysis of available data. *Journal of Gambling Studies*, 17(4), 255–271.
- Wellington Ministry of Health (2008). *Raising the Odds? Gambling behaviour and neighbourhood access to gambling venues in New Zealand*. Wellington: Ministry of Health.
- Welte, J. W., Wieczorek, W. F., Barnes, G. M., Tidwell, M. C., & Hoffman, J. H. (2004). The relationship of ecological and geographic factors to gambling behaviour and pathology. *Journal of Gambling Studies*, 20(4), 405–423.
- Wenzel, H. G., & Dahl, A. A. (2009). Female pathological gamblers – A critical review of the clinical findings. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 7(1), 190–202.
- Williams, R. J., Rehm, J., & Stevens, R. M. G. (2011). *The social and economic impacts of gambling*. Winnipeg: Canadian Consortium for Gambling Research.
- Williams, R. J., Royston, J., & Hagen, B. F. (2005). Gambling and problem gambling within forensic populations: A review of the literature. *Criminal Justice and Behaviour*, 32(6), 665–689.

- Williams, R. J., West, B. L., & Simpson, R. I. (2007). Prevention of Problem Gambling. In G. Smith, D. C. Hodgins, & R. J. Williams (Eds.), *Research and Measurement Issues in Gambling Studies* (pp. 400–435). Burlington, MA: Academic Press.
- Williams, R. J., West, R., & Simpson, R. I. (2008). *Prevention of problem and pathological gambling: A comprehensive review of the evidence*. Guelph: Ontario Problem Gambling Research Centre.
- Williams, R. J., Wood, R. T., & Parke, J. (2012). Policy options for Internet gambling. In R. J. Williams, R. T. Wood & J. Parke (Eds.), *Routledge International Handbook of Internet Gambling*. London: Routledge.
- Williams, R. J., & Wood, R. T. (2007b). The proportion of Ontario gambling revenue derived from problem gamblers. *Canadian Public Policy*, 33(3), 367–388. http://econpapers.repec.org/article/cppissued/v_3A33_3Ay_3A2007_3Ai_3A3_3Ap_3A367-388.htm
- Williams, R. J., Volberg, R. A., & Stevens, R. M. G. (2011). *The population prevalence of problem gambling: Methodological influences, standardized rates, jurisdictional differences, and worldwide trends*. Guelph: Ontario Problem Gambling Research Centre.
- Williams, R. J., Volberg, R. A., & Stevens, R. M. G. (2012). *Population Assessment of Problem Gambling: Methodological Influences, Standardized Rates, Jurisdictional Differences, and Worldwide Trends*. Report prepared for the Ontario Ministry of Health and Long-Term Care and the Ontario Problem Gambling Research Centre. May 8, 2012.
- Wong, Y. L., Leung, Y. K., & Lau, C. W. (2009). Behind the allure of gambling: A qualitative exploration of the existential yearnings of Chinese men with problem gambling in Hong Kong. *International Gambling Studies*, 9(3), 189–205.
- Wood, R. T., & Williams, R. J. (2009). Internet gambling: Prevalence, patterns, problems and policy options. Guelph: Ontario Problem Gambling Research Centre.
- Wood, R. T., Williams, R. J., & Lawton, P. K. (2007). Why do Internet gamblers prefer online versus land-based casinos? *Journal of Gambling Issues*, 20, 235–252.
- Wynne, H. J., & McCreedy, J. (2004). *Addressing Problem Gambling in Toronto and Windsor/Essex County Ethnic Communities. Final Summary Report*. Toronto: COSTI Immigrant Services. http://www.costi.org/downloads/finalreport_2.pdf
- Xuan, Z., & Shaffer, H. (2009). How do gamblers end gambling: Longitudinal analysis of Internet gambling behaviours prior to account closing due to gambling related problems. *Journal of Gambling Studies*, 25, 239–252.
- Zangeneh, M., & Haydon, E. (2004). Psycho-structural cybernetic model, feedback and problem gambling: A new theoretical approach. *eCOMMUNITY: International Journal of Mental Health and Addiction*, 1(2).
- Zola, I. K. (1967). Observations on gambling in a lower-class setting. In R. D. Herman (Ed.), *Gambling* (pp. 19–32). New York: Harper & Row.

Koncepční rámec škodlivého hráčství

© The Ontario Problem Gambling Research Centre, 2013

© Vydal Úřad vlády České republiky, 2013

1. vydání v jazyce českém

Redakčně uzavřeno 10. listopadu 2013

Design Missing-Element

Sazba Michal Korecký

ISBN 978-80-7440-084-1

KONCEPČNÍ RÁMEC ŠKODLIVÉHO HRÁČSTVÍ

- Publikace Koncepční rámec škodlivého hráčství je určena pro široké spektrum čtenářů, včetně mezinárodních výzkumných pracovníků, poskytovatelů léčby, politických činitelů i laické veřejnosti. Jejím cílem je upozornit na hlavní faktory přispívající ke škodlivému hráčství a na důležité vzájemné vztahy mezi těmito faktory, aby tak ilustrovala komplexní povahu škodlivého hráčství.
- Na jaře roku 2013 byla na internetových stránkách centra OPGRC zpřístupněna interaktivní verze Koncepčního rámce škodlivého hráčství. Najdete ji na adrese:
<http://www.gamblingresearch.org/conceptualframework/interactive-framework/>.
- Publikaci čtenářům předkládá Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti, které je pracovištěm Úřadu vlády České republiky. Plné znění této publikace, dříve vydané publikace a informace o dalších připravovaných publikacích najdete na webové stránce www.drogy-info.cz v sekci Publikace. Distribuci zajišťuje vydavatel.

ISBN 978-80-7440-084-1

Neprodejné